

Berlin:

Stalins öra

C-J CHARPENTIER

FRANKFURTER ALLEE, som bytt namn flera gånger och bland annat hetat Stalin-allee, skär genom östra Berlin fram till Alexanderplatz – en gata präglad judisk köpenskap, blodiga uppror, krigets bomber, massmord och storskaliga arkitektoniska experiment. Följt av hämningslös marknadsekonomi efter Murens fall

BERLIN: STALINS ÖRA är en unik dokumentation av gatans historia, kulturliv och politiska växlingar från gårdag till samtid – en spännande och i högsta grad läsvärd skildring signerad antropologen C-J Charpentier.

C-J CHARPENTIER

Berlin: Stalins öra
Berättelser från en gata

Stalins öra

Omslagsbilden – Walter Womackas hyllning till lärare och utbildning, Haus des Lehrers, Karl-Marx-Allee

© C-J Charpentier (2014)

Foto: C-J Charpentier

Förlag: Läs en bok

Anträde

Den här boken handlar om en vandring genom östra Berlin en tidig höstdag 2013, från Alt-Friedrichsfelde till Alexanderplatz längs den klassiska Frankfurter Allee, som en gång hette Stalin-allee och som sedan 1961 åter heter Frankfurter Allee i öster, medan den västra delen gavs namnet Karl-Marx-Allee.

Det är en fantastisk gata, måhända den mest händelsemättade i Europa, ett stråk där brutal politik möter arkitektur, konst och litteratur. Men också en ”småfolkets inköpsboulevard” – från sent 1800-tal till andra världskrigets bomber.

Jag har varit i Berlin ungefär sextio gånger: före muren, under murtiden, natten då muren föll, och under de hittillsvarande åren som återförenad huvudstad.

Som antropolog fascinerar jag särskilt av den östra halvan, eftersom den – efter *die Wende* – exemplifierar ett politiskt och ekonomiskt systemskifte, som på olika sätt präglat både människor och stadslandskap; något som jag länge tänkt dokumentera och skriva om. Nu när det som inte fanns under DDR-tiden invaderat gaturummen: konkurrerande banker och försäkringsbolag, privata sjukhus, riskkapitalister, droger, avgiftningskliniker för narkomaner, privata byggföretag, internationella butikskedjor, franchiseetablissemang, bilhandlare, västliga livsmedelskonglomerat, lyxartiklar, legala spelhålor, diskotek, pornografi, barer för alla sexuella smakriktningar, horhus och organiserad brottslighet.

Därmed fattar vandraren sin stav. För läsaren väntar en av Berlins längsta gator.

Vandrarens väg

**Friedrichsfelde → Lichtenberg → Magdalenenstr →
Bahnhof Frankfurter Allee → Samariterstr →
Frankfurter Tor/Karl-Marx-Allee → Kosmos →
Weberwiese → Café Sibylle → Strausberger Platz →
Schillingstr → Alexanderplatz**

Vid kupoltornen byter Frankfurter Allee namn till Karl-Marx-Allee; hela detta avsnitt byggdes efter kriget. Längst bort i bilden ligger Alexanderplatz och TV-tornet

Från utmarken

ÖSTRA BERLIN, tidig höst, kvardröjande värme. Stadsdelen heter Lichtenberg och han står på den plats där Alt-Friedrichsfelde övergår i Frankfurter Allee, ser den sistnämnda gatan och dess fortsättning – skärande genom Friedrichshain fram till Mittes upptakt – försvinna i fjärran med det trehundra sextioåtta meter höga TV-tornet på Alexanderplatz som en ögats slutpunkt i väster, Tysklands högsta byggnad, ett spjut som sedan 1969 genomborrar ett stålklot, och om denna nästan åtta kilometer långa pulsåder som sammanfattar århundraden av tysk historia tänker han skriva en bok baserad på den vandring från svunnen utmark till centrum som här och nu tar sin början, en text växlande mellan dåtid och samtid; interfolierad av sidospår, intryck, minnesbilder, plötsliga tankar och läsefrukter.

Frankfurter Allee. Han har förvisso begått Frankfurter Allee tidigare under såväl DDR-tid som återförenad men aldrig besökt den östliga punkt där han nu dröjer, aldrig varit så långt bort på gatan, och därför blir den förestående vandringens upptakt en premiär, en förflyttning genom det för honom nya och okända till en mer bekant, och bitvis hemtam, topografi.

Och denna gata som fångat och fångar hans intresse har sitt ursprung i en medeltida handelsväg som, följandes den adertontusen år gamla geologiska bildningen Berliner Urstromtal, band samman de båda städerna Berlin och Kölln vid floden Spree med Frankfurt an der Oder och Schlesien, och av dessa upp-trampade och ekonomiskt viktiga hjulspår lät markgreven Albrecht Friedrich von Brandenburg-Schwedt, med början omkring 1704, anlägga en fyrradig lindallé från sitt slott Friedrichsfelde – ett klassicistiskt bygge påbörjat 1695 av den nederländske redaren tillika brandenburgske generalmarin-direktören Benjamin Raule – till Frankfurter Tor som var en av fjorton – senare aderton – portar i den *Akzisemauer*, eller tullmur, som omgav Berlin, Frankfurter Tor som då låg ett gott stycke

väster om den plats som numera bär detta namn, och denna trädkantade landsväg blev snart både Lindenallee och Frankfurter Linden i dagligt tal, varpå den 1824 gavs det formella namnet Frankfurter Chaussee – för att väster om tullmuren behålla det gamla namnet Grosse Frankfurter Strasse, som gatan döptes till 1786 efter att tidigare blott ha hetat Frankfurter Strasse.

Men det skulle bli fler namnbyten i olika sträckningar: således utfärdades en *Allerhöchste Cabinets Ordres* 1872 då gatuavsnittet öster om Frankfurter Tor döptes om till Frankfurter Allee, varefter hela det långa och senare svårt krigsskadade stråket från Alt-Friedrichsfelde till Alexanderplatz den tjugoförsta december 1949 fick det hyllande namnet Stalinallee i samband med den sovjetiske diktatorns sjuttioårsdag, ett namn som ströks den trettonde november 1961 då gatans östra del återfick namnet Frankfurter Allee, medan den västra skänkel som leder till Alexanderplatz blev Karl-Marx-Allee, och Alexanderplatz – det distanta torget – var från början en boskapsmarknad som via militär exercisplats blev tsaristisk lovsång 1805, för att med tiden utvecklas till det nav som 1929 fick låna sitt namn till Alfred Döblins storslagna roman *Berlin Alexanderplatz*, historien om den frigivne straffängen, *der ehemalige Zement- und Transportarbeiter* Franz Biberkopf och hans vandring genom en stad präglad av motsättningar-oro-utsugning-våld-kuppförsök-lössläpphet-kriminalitet, samtidigt som den socialdemokratiska Weimarrepubliken allt mer fann sig kringränd – och hotad – av brun motvind, Biberkopf som blott ville leva ett anständigt liv i ett samhälle som i mångt och mycket var anständighetens motsats, som krävde mer av tillvaron än *das Butterbrot*. Och mannen bakom detta verk, Alfred Döblin (1878-1957), var en etnisk tysk jude född i den då tyska staden Stettin (sedan 1946 Szczecin i Polen) som han tvangs lämna vid tio års ålder för en uppväxt under fattiga förhållanden i Berlin, och som efter gymnasiet studerade till läkare för att med tiden dessutom bli en betydande författare och kulturperson innan det tredje rikets

mörker tvingade honom på flykt till USA via Frankrike, varpå han efter kriget – konverterad till katolicismen – återvände till Tyskland och bosatte sig i Baden-Baden och Mainz, varvat med perioder i Paris, och frekventa sjukhusvistelser till följd av dramatiskt försämrad hälsa.

I ryggen Alt-Friedrichsfelde, och även denna gata beskriver en serie av skiftande benämningar, har sina anor i den gamla handelsvägen, fick sitt nuvarande namn 1927 – efter kurfursten Friedrich III, hette dessförinnan precis som sin dåtida fortsättning Frankfurter Chaussee och i en del av sträckningen Berliner Strasse, varefter DDR-staten döpte om henne till Strasse der Befreiung 1975 för att högtidlighålla trettioårsminnet av Röda arméns intåg och befrielsen av Berlin, eftersom det var just här och på den något nordligare belägna parallellvägen Landsberger Allee som de sovjetiska trupperna – *die Iwans* i folkmun – trängde in i den fallande och i stora stycken sönderbombade rikshuvudstaden den tjugoförsta april 1945 efter slaget vid Seelows höjder men detta historiskt kopplande gatunamn ströks 1992 av de borgerliga krafter som fått allt mer inflytande i östra Tyskland efter *die Wende* 1989-1990, varvid den urbana genomfartsleden åter blev Alt-Friedrichsfelde, medan den östliga fortsättningen behöll sina namn från 1927: Alt-Biesdorf, Alt-Kaulsdorf och Alt-Mahlsdorf – efter gamla byar i Berlins närhet.

Stråket-pulsådern-huvudvägen från östlig utkant till västligt centrum är bred och trädprydd, gräs och enkla planteringar löper mellan körbanorna, husen här i den aningen trista östligaste utlöparen är merendels kompakta, gamla och halvgamla, förkrigshus som överlevt bomber och strider invid 1950-talets putsade DDR-fasader, och just på den punkt där namnbytet sker korsas körbanan i nord-sydlig riktning av den betydligt mindre, smalare och kortare Rosenfelder Strasse som fått sitt namn efter en by med anor från 1200-talet, och denna huvudvägskorsande tvärgata hette Triftweg till omkring 1910, eftersom den bok-

stavligen var en gammal fädrift för boskap till och från beten ända fram till en inte alltför avlägsen dåtid när de rurala näringarna i den växande storstadens östliga områden fortfarande var vitala realiteter, samtidigt som urbana strävanden, gator-järnvägar-tunnelbanor-hyreskaserner-fabriker, förändrade miljöer och livsvillkor för tiotusentals människor, och detta – själva *stadsbyggandet* – var en process som följde en axel från väst till öst, och de kvarter där han nu står var de sista som förstadligades, när lantliga odlingar och djurstallar ersattes med sten och tegel för ungefär drygt ett sekel sedan.

Det första hus som fångar hans blick är hörnhuset vettande mot Rosenfelder Strasse och Alt-Friedrichsfeldes sydsida, gatuadress Alt-Friedrichsfelde 1, och det är ett fyra våningar högt och gråputsat bygge med balkonger mot gatan, nyputsat häromåret, en överlevare som förmodligen byggdes som hyreshus på 1910-talet, kanske rent av något tidigare, och explicit på hörnet ligger sedan inte alltför lång tid tvättinrättningen DS Textilreinigung som med mottot *Sauber, Gut und Günstig* betjänar såväl krogar och hotell som privatpersoner, erbjuder dessutom uthyrning av sänglinne och särskild skjortservice med avlämning hemma hos kunden, och granne med detta renlighetens tempel – med fasad och entré mot Rosenfelder Strasse – ligger ett litet företag som tillverkar stämplor och trycker motiv på t-shirts invid en cykelbutik med verkstad, medan byggnadens långsida mot Alt-Friedrichsfelde härbärgerar försäkringsbolaget VPV, *Vorsorgeberater*, och firma Parkett&Bodendesign – båda med stora fönster mot trottoar och gata, och på väggen vid porten sitter en skylt som omtalar att huset förutom bostäder också rymmer Dr Beate Wegners mottagning, *Frauenarzt und Geburtshilfe*, svart text på vit botten, granne med kinesbutik och skraddare, och när han betraktar denna fastighet och dess bastanta port i detta hörn av verkligheten stannar plötsligt tiden. För exakt här, i detta hus, verkade generalöverste Nikolaj Erastowitj Bersarin (1904-1945) och hans

stab under några veckor i april-maj 1945 – innan man upprättade sitt högkvarter i den närliggande stadsdelen Karlshorst, Bersarin som anförde de stormtrupper som överskred floden Wuhle i östliga Marzahn och som därefter inledde slutstriderna om Berlin då åttahundratusen sovjetiska soldater bekämpade *Wehrmacht*, plundrade och våldtog, det senare precis som amerikanerna i väster, Bersarin som redan den tjugofjärde april – sex dagar före Hitlers självmord och åtta dagar före stadens kapitulation – utnämndes till Berlins förste sovjetiske stadskommendant av marskalk Grigorij Zjukow. En minnesplatta av metall prydde fasaden fram till 2005 då den bröts loss av nynazister, varefter den istället fälldes in i trottoaren.

Byggnader och deras ålder kan vara svåra att bedöma och uppskatta efter krig-skador-reparationer-renoveringar-ombyggnader men det faktum att Bersarin kunde flytta in redan i anslutning till slutstriderna tyder på att fastigheten bör ha varit skäligen oskadad – och i så gott skick att den därefter kunde leva vidare under hela DDR-tiden; medan de verksamheter som nu ryms bakom väggarna etablerats efter murfall och återförening.

Här måste alltså Bersarin ha gått, tänker han, skriver några rader i blocket, tar en bild, och här utanför huset – i en sönderbombad omgivning – måste han ha parkerat sin älskade Harley-Davidson, som med största sannolikhet var en militärgrön WLA42, en av de omkring nittiotusen Harleys av denna modell som tillverkades i USA för krigsmakten, sjuhundrafyrtio kubik, och av vilka omkring trettiotusen skeppades till Sovjetunionen i enlighet med Lend-Leaseprogrammet, som – förutom Sovjet – även bistod Storbritannien, Fria Frankrike och Kina med allehanda nödvändigheter under krigsåren.

Men motorcykeln blev parentetiskt också Bersarins död, då han tidigt på morgonen den sextonde juni 1945 omkom i en trafikolycka i anslutning till en lastbilskonvoj ett kort stycke från huset på Alt-Friedrichsfelde – fast det finns de som misstänker att olyckan var arrangerad, att Bersarin blev mördad av sovjetiska

hökar för att han behandlat stadens civilbefolkning välvilligt, och i denna värld av vaghet och historiskt dunkel finns även fler oklarheter.

Således går uppgifterna isär om huruvida Bersarin genomförde den finala färden på sin Harley eller på en tysk Zündapp KS 750 – ett krigsbyte från *Wehrmacht*, och även om själva olycksplatsen råder oklarhet: antingen låg den i hörnet mellan Am Tierpark – som då hette Schlosstrasse, och Alfred-Kowalke-Strasse – som då hette Wilhelmstrasse, eller strax norr om hörnet mellan Alt-Friedrichsfelde och Treskowallee – vars sträckning då var något annorlunda.

Schlosstrasse ska förresten, efter den stavningsreform från 1996 som ytterst förfular språket, skrivas med tre s – och på samma sätt ska exempelvis bokstaven f treskrivas i ord som *Kunststoffflasche*.

Vid Alfred-Kowalke-Strasse 10 minner en björk planterad 2005 om Bersarins olycka, följt av en stålplatta uppsatt på en sten av *die Linke* i juni 2013: *An dieser Stelle verunglückte / am 16. Juni 1945 der erste / sowjetische Stadtkommandant / und Ehrenbürger von Berlin, / Nikolaj E. Bersarin. / DIE LINKE. Bezirksverband Lichtenberg / Gesine Lötsch, MdB*

Alfred-Kowalke-Strasse fick sitt namn 1976 efter en möbelsnickare och motståndsmän som samarbetade med den välorganiserade Uhriggruppen och som avrättades i Brandenburg-Gördenfängelset 1944, Kowalke som bodde på Boxhagener Strasse 51 – två kvarter söder om Frankfurter Allee, och Treskowallee är uppkallad efter godsägaren som köpte slottet Friedrichsfelde 1816.

Ett par hundra meter väster om gatan Am Tierpark har också verktygsmakaren och motståndsmannen Robert Uhrig, även han avrättad i Brandenburg-Görden 1944, givit namn åt en gata som fram till 1951 hette Fürst-Radolin-Strasse efter en preussisk diplomat och ambassadör, vars namn ströks ur floran av för de östtyska ledarna förhatligt belastade aristokratiska gatunamn,

vilkas existens blott minde om den likaså förhatliga tid som rådde före införandet av proletariats diktatur i det självutnämnda paradiset. Slottet Friedrichsfelde som namngivit gata och stadsdelområde, och som överlevde kriget utan nämnvärda skador, fick dock stå kvar och är sedan länge säte för administrationen i den djurpark som DDR-myndigheterna började anlägga i november 1954.

Gator, torg och platser har för övrigt ofta bytt namn i Berlin – vanligtvis speglade den politiska makten, något som efter *die Wende* ledde till ännu en ideologiskt betingad namnrevidering då ett stort antal antinazistiska motståndskämpars namn avlägsnades från adressböckerna. Kanske för att kvarlevande nazister och deras avkomma skulle slippa bli påmindas, kanske för att visa vänstern vem som styr.

Motstånd! Mycket handlar om motstånd i denna stad och i detta land, oändligt mycket, och motståndet har alltid varit liktydigt med fåtalets opposition mot samhällets repression, en repression som utgick från preussare-kejsare-nazister-kommunisterna och som bejakades av flertalet, som om dessa spänningar vore nedärvda, och för motståndet mot nazismen används undantagslöst ordet *Widerstand*, en glosa som sammanfattar de personer som hade modet att stå upp och förespråka humanistiska ideal, kommunisterna och radikala socialdemokrater – ofta med kopplingar till fackföreningsrörelsen och ofta med hemliga celler på arbetsplatserna, jämte en liten grupp präster och en ännu mindre grupp höga aristokratiska officerare. I östra Berlin fanns dessutom en liten judisk, ”teoretisk-kommunistisk” motståndsgrupp kring elektrikern Herbert Baum (1912-1942) på Andreasstrasse.

Under DDR-tiden hedrades motståndskämparna inte bara med gatunamn, utan också med fysiska påminnelser i form av huggna stenar, skulpturer och plattor med inskriptioner; i tusental. Medan Västberlin hyllade kapitalister-krigsherrar-väspolitiker, och satte upp kors för de östtyskar som dödats under flyktförsök.

1987, i samband med Berlins sjuhundrafemtioårsjubileum, inleddes vidare utgrävningarna av det skräpland på den västberlinska sidan av Niederkirchnerstrasse – uppkallad efter en kvinnlig motståndskämpe 1951, tidigare Prinz-Albrecht-Strasse där Gestapo, SS och RSHA hade sitt högkvarter och sina tortyrceller, och där den kände transvestiten Straps-Harry drev bilbanan *Fahren ohne Führerschein* under en del av murtiden; numera det permanenta Terrormuseet. Med brutala arkeologiska vittnesbörd under tak.

Efter murfallet finns även en växande flora med memento över östlig regimkritik: upplysande skyltar, minnestavlor, förstörade fotografier och utställningar, och som en metallisk orm infälld i gator-torg-trottoarer kan man dessutom följa muren med markörer genom dagens topografi.

Men det finns också avarter, framförallt i den västra delen av staden där katastrofturismen fyller de förslagnas börsar: fejkade DDR-stämplor mot avgift i passet, utklädd DDR-milis vid Checkpoint Charlie och på Pariser Platz – poserande mot avgift framför besökande kameror, plus allsköns så kallade souvenirer; inklusive helt *nyttillverkad* DDR-parafenalia. Och av den medvetet anonyma och svårfunna plats där Hitlerbunkern och Rikskansliet låg – tidigare ett skräpland nära muren – har blivit utflyktsmål: vid parkeringen mitt i ett vanligt och skäligen nybyggt bostadsområde på Gertrud-Kolmar-Strasses södra del, en kort gata namngiven 2001 efter en judisk författarinna som avrättades i Auschwitz.

Hitlerbunkern: östtyskarna vägrade konsekvent att hugfästa platsen där Hitler och hans anhang tog livet av sig, bland annat för att man ville undvika att skapa ett potentiellt vallfartsmonument men efter *die Wende* blåste andra vindar, och sommaren 2006 sattes en stor minnes- och informationstavla upp, sedan föreningen Berliner Unterwelten – grundad 1997 – lämnat in en hemställan hos Senaten, som efter omröstning och med knapp majoritet beslöt att godkänna förslaget. Varpå skylten kom

på plats i samband med världscupen i fotboll, till glädje för skinnskallar, nynazister och huliganer.

Hörnet där han står och varifrån vandringen västerut börjar är en fyrvägs korsning, och på andra sidan Rosenfelder Strasse ligger det första huset på Frankfurter Allee – på sydsidan och med gatunummer 286, och även denna byggnad är en överlevare, dock sannolikt äldre än huset där Bersarin hade sina första och tillfälliga ämbetslokaler, byggdes troligen mellan 1895 och 1905, vilket gör att denna byggnad bör vara en av de tidigaste i den rad av *Mietkasernen mit mehreren Hinterhöfen* som från sent 1800-tal och något decennium framåt uppfördes på gatans östligaste del som dittills dominerats av envåningshus med trädgårdar, och denna byggnad har en mer urban-visuell framtoning än Bersarinhuset, anknyter i stilen till *Gründerzeitarchitektur* trots den avmattning i byggandet som följde på börskraschen 1873, ett hus med markerade och eleganta gesimser som profilerade smycken mellan huskropp och tak, prydnader av sten och bruk som knappast kan ha träffats av brittisk-amerikanska bomber eller sovjetiska skottsälvor, och detta hus är ljusputsat, fem våningar högt och format ut mot hörnet som ett halvt – och mycket miljöskapande – strykjärn, och i bottenplanet ligger ett *Spielothek* ägt av firman Medved und Rubinstein Spielhallen GmbH, en av dessa tusentals spellokaler som epidemiskt invaderat östra Tyskland efter murens fall, enkla själsdödande etablissemang befolkade av spelautomater, etablissemang som så länge han kan minnas alltid varit en del av det dåvarande västtyska nöjeslivets mest folkliga kvartil, ungefär som de enarmade polettbanditer som fraktades runt i ett svunnet Sverige av Björkmans Tivoli från Arboga, fascinationen är förvisso omöjlig att begripa men faktum kvarstår, hallarna med spelautomater – av vilka många håller öppet tjugotre timmar per dygn – har blivit en integrerad realitet i den före detta Arbetar- och Bondestaten, kasinon för folket där en satsad tusenlapp kan rendera en femma i vinst, obegripligt-

obegripligt men det är ett västfenomen och som sådant lika attraktivt som *pommes mayo* och amerikanska cigaretter när planhushållningen vek för marknadsekonomi. Och utanför detta hus där speldjävulen åderlåter de lättleda och fantasilösa, där de lättleda och fantasilösa tillåter speldjävulen att åderlåta dem, finns ett trafikljus som reglerar motorfordons framfart, cyklisters trampande och fotgängares steg, rött-grönt, rött-grönt men ingen gult lysande cirkel, och om dessa ljussignaler pågår ett smärre krig som här och på landets idiom brukar kallas *Streit um Ampelmann* eller *Streit um das Ostdeutsche Ampelmännchen*, och *Ampelmann* är trafikljusets lysande gubbe, andlig kusin till den svenska Herr Gårman som tecknades av Kåge Gustafson 1955, och denne lille lysande figur är en helt igenom östtysk skapelse med ursprunglig hemorts rätt i DDR, ritad 1961 av trafikpsykologen och ingenjören Karl Peglau (1927-2009) som formade den gröna gubben som en kavat gående farbror med hatten käckt på svaj, medan den röda står med i sidled utsträckta armar som tydligt markerar ett stopp – alltså en mer levande, mjuk och mindre streckgubbig figur än de vi vanligtvis möter i andra länder – och sedan började kriget; på två fronter omkring sex år efter murens fall.

För det ena frontangreppet svarade de i stora stycken socialisthatande styrande med västlig bakgrund i den återförenade huvudstaden, där man nästan maniskt började avlägsna Peglaus gubbar från ljussignalerna öster om den svunna muren, förmodligen eftersom de påminde för mycket om DDR-tiden, samtidigt som man bytte den käcke farbrorn mot den tristare västliga varianten som fanns – och finns – på alla amplar i stadens västra halva men detta stötte på folkliga protester i öster; varpå utrensningen upphörde och *Ampelmann* medgavs rätten att leva vidare.

Angrepp nummer två handlar om helt och hållet om upphovs rätt och juridiska teknikaliteter sedan industriformgivaren Markus Heckhausen inledningsvis använt den lille godmodige herr *Ampelmann* som dekor på lampor – följt av en lång rad

andra artefakter, vilket fick chefen för gamla statliga Signaltechnik VEB Joachim Rossberg, som numera äger den privatiserade fabriken, att inleda domstolsprocess i Leipzig och sedan har det rullat på, herr Ampelmann har blivit kultobjekt – med sex butiker i Berlin, bland annat på Karl-Liebknecht-Strasse, där man saluför Peglaus figur på kylskåpsmagneter, t-shirts, skolväskor, tygkassar, plånböcker, haklappar, frottéhanddukar, kulspetspennor, muggar och fotbollar, och dessutom finns han både som kakform av plåt för den bakglade, och som vinniggodis med fruktsmak – det senare till ett pris av tvåochenhalf euro för två hekto.

- Souvenirer på en gata som bär mitt namn! Kapitalistiskt dravel, skulle advokaten Karl Liebknecht nog ha vrålat upprört om hans ögon mött köpenskapen i östra Berlin nittiofyra år efter hans död.

Liebknecht – hårdför kommunist och antimilitarist, mördad i januari 1919 tillsammans med Rosa Luxemburg av den socialdemokratiska och kommunisthatande försvarsministern Gustav Noskes frikårer på uppdrag av partibrodern Friedrich Ebert, sadelmakare från Heidelberg och ett par veckor senare Tysklands förste president, Liebknecht i Ampelmannvärlden, herregud, det är lika absurt som att tänka sig Rosa Luxemburg i tajt och lårkort Betty Booputstyrelse, och livet rullar vidare medan de gamla partibossarna Ulbricht och Honecker vrider sig i sina gravar, roterande som elvispar under några fot av berlinsk respektive chilensk mylla.

Alt-Friedrichsfeldes nordsida, hörnet mot Rosenfelder Strasse, gatunummer 127, det tredje huset i detta hörn innan Frankfurter Allee börjar, och byggnaden är stilmässigt besläktad med Bersarinhuset på andra sidan gatan, överlevare-överlevare, fyra våningar högt och möjligtvis något större, troligen byggt på 1920- eller 1930-talet, för tillfället insvept i byggplast och presenningar, stora träd sträcker sina bladverk mot himlen från trottoaren, och i bottenplanet låg tills nyligen ett horhus etablerat efter *die Wende*,

de gamla skyltarna sitter fortfarande kvar, *Night Life, Malibu-Beachbar, Nette Unterhaltung, Sauna Club, Whirl Pool und Massageduschen*, idag tom lokal vägg-i-vägg med det propra Gaststätte Jägerheim, och ordsammanställningen *nette Unterhaltung* kan ju bara betyda att socialt oförmögna män betjänas sexuellt av sönderexploaterade unga kvinnor från Bortre Asien eller Östeuropa i linje med den människoföraktande ideologi som de goda före detta västtyskarna exporterat till den hädangångna DDR-staten, där kapitalet efter murfallet öppnat alla dammluckor, återfört det så kallade nöjeslivet till Weimartid, och detta slavliknande utnyttjande av människor som redan befinner sig i underläge har fått det nya borgerliga samhällets välsignelse – och givetvis utan så mycket som en näsrynkning från landets kvinnliga, tillika kristna och högutbildade förbundskansler. Och när han en gång konstaterade högt att *Merkel ist ein Ferkel* låg vännerna dubbla av skratt på Friends Bar, ett vattenhål på Schivelbeiner Strasse där han bor när han är i Berlin – blott något hundratal meter från Merkels viste under DDR-tiden, Schönhauser Allee 104, idag med näringsställen och tatueringstudion CNX i gatuplanet, och Schivelbeiner Strasse – efter den förutvarande tyska staden Schivelbein, numera Świdwin i västra Polen – hette under åren 1971 till 1993 Willi-Bredel-Strasse efter den kommunistiske och socialrealistiske författaren och Spanienkämpen Willi Bredel (1901-1964), som med den i London publicerade romanen *Die Prüfung* redan 1934 skrev om nazisternas koncentrationsläger. Alltså kunde de som ville skaffa sig kunskap om vad som pågick i Tyskland – vilket gör efterkrigsutsagor som ”vi visste inget” till rent nonsens. Framförallt i gårdagens Sverige där tyska sedan länge varit första främmande språk i skolan.

Att svenska akademiker dessutom – från Fyrisåns horisont – lärde Himmler rasbiologins grunder är ett annat viktigt påpekande. Liksom att svenska byråkrater instruerade tyskarna att märka sina judars pass med ett tydligt **J** på pärmerna, så att svensk

gränspolis visste vilka som skulle avvisas när färjan från Tyskland lade till vid den fredliga kajen i Trelleborg.

Under mellankrigsåren var Berlin en knullandets metropol, hetero som homo, med en liberal attityd som inte minst attraherade utländska bögar som Christopher Isherwood, W H Auden och Francis Bacon.

Prostitutionen var enorm, nöjeslivet hektiskt med bordeller-klubbar-barer-krogar-kaféer-danspalats-nöjeslokaler-kabareter-teatrar-biografer, sprit och kokain flödade, kriminella så kallade ringföreningar styrde och ställde, och efter kriget koncentrerades könshandeln till stadens västra halva, medan Östberlin blev horhusfritt efter en stor rensningsaktion 1951/52, då myndigheterna stängde de trettiotvå kvarvarande bög- och fnaskbarer som låg mellan Alexanderplatz och Rosenthaler Platz – liktydigt med de belastade kvarter där merparten av berättelsen om Franz Biberkopf utspelar sig i Döblins roman *Berlin Alexanderplatz*; miljöer som också användes av konstnärer som Otto Dix och George Grosz. Och någonstans i detta gytter av hus bodde den från dagens Polen inflyttade Israel Fromm (1883-1945) med sina föräldrar, och föräldrarna var som så många andra fattiga östjudar cigarrettrullare men sonen Israel kunde studera kemi, och uppfann omkring 1916 den första ordentliga och säkra kondomen i världen, ”Fromms Akt” av gummi och *ohne störende Naht*, och det blev produktion i stor skala redan efter några få år – framförallt sedan myndigheterna börjat kräva skydd på soldatbordellerna, syfilis härjade, och runt 1928 gavs den nu stormrike Fromm tillstånd att sätta upp världens första kondomautomater, vilket fick Biberkopf att undra vad ”alla dessa kådisar skulle användas till”, sjuttiotvå rikspfennig för en trepack, och några år senare bytte Fromm av taktiska skäl förnamn till Julius och dekorerade förgäves sin fabrik med hakkorsflaggor, varefter den mäktiga familjen Göring ariserade hans synnerligen lönsamma anläggning 1938 i utbyte mot en bråkdel av värdet plus ett utresetillstånd som förde Fromm till London, en transaktion som i

praktiken var ren och skär stöld – om än med lagens stöd och full advokatyr, och ett par år efter kriget tvingades Fromms son Herbert att köpa tillbaka (!) varumärket från en av Görings kusiner eftersom den dåtida affären alltfört hölls för legal, och Fromms små gummitutor blev med tiden både *Volkseigene Betrieb* och privatägd fabrik i Bremen, och de tillverkas fortfarande – fast med andra märkesnamn och under franskt ägarskap sedan 1967.

Horhusfritt, Berlin Hauptstadt der DDR var i praktiken befriat från bordeller och gat luder men det fanns trots allt en mycket liten och för omvärlden osynlig prostitution i statlig regi, där utländska gäster och partifunktionärer kunde tilldelas kvinnor för köns umgänge – som ”gåva”, ibland som löneförmån.

Och så det sista och återstående huset på denna plats där gator skär varandra och byter namn, nordsidans första byggnad på Frankfurter Allee, och nu handlar det om ett hus som oavsett ålder åtminstone renoverats under DDR-tiden, gatunummer 285, stort-kompakt-ljusputsat och fyra våningar högt, opersonligt och en aning trist för ögat, och i detta bygge ockuperas markplanet av Matratzen Outlet som ursprungligen grundades som Bettina Federkernwerk i Köln 1929 och som efter olika ägarbyten och fusionering med Matratzen Concord sedan en handfull år ägs av nederländska Better Bed, skylten över hörn och fasad är röd-gul-svart, västlig ägare, det mesta i den forna östtyska huvudstaden har sedan DDR:s upplösning västliga ägare, många menar att västkapitalet annekterat öst parallellt med storskalig löne-dumpning, där exempelvis den butiksanställde i öst har lägre lön än sin kollega inom samma koncern i västra Tyskland, och Matratzen Outlet *steht für höchste Markenqualität zu niedrigen Preisen* med mer än femhundra butiker i landet, ett företag vars utvalda material och produkter enligt egen utsago borgar för dagens *Anforderungen an Gesundheit und Umweltverträglichkeit*, och i Tyskland med sin skitiga svenskägda kolkraft – brunkol, givetvis brunkol – är ”omvärld och miljö” motsägelsefulla

nyckelord, och madrasser är stort i detta land där även bäddlagret från Jylland deltar i konkurrensen, och vidare har Matratzen Outlets syskonfirma Concord minst åttahundrafemtio affärer mellan Schleswig och Bayern, vilket måste göra madrassnäringsen till en nationalekonomisk storhet – förmodligen av samma dignitet som den mångfald av *Gummischwämme* som Biberkopf förvånat noterade i anslutning till de många drickerier med fala damer och dito herrar han passerade i någon av storstadens gränder; kanske Mulackstrasse – efter en murare som bodde i kvarteret på 1600-talet, kanske kring Linienstrasse. Och mer eller mindre sammanbyggt med madrassbutiken finns en frisör, följt av Hoffmanns yrkeskläder i nummer 283, ett företag med overaller, medicinska vitrockar, kypar- och kockdressar samt de traditionella timmermansdräkterna – väst med stora knappar och utsvängda manchesterbyxor, och i det följande huset med nummer 281 ligger Osswalds foto och en köksbutik, och detta hus kan vara en välrenoverad överlevare vars kärna murades omkring 1890, och på andra sidan gatan – efter spelhålan och med sänkt gångstråk som en rädda nedanför körbanan – ligger först ett charmlöst sex våningar högt och gråbrunputsat bostadshus från 1950-talet vägg-i-vägg med en blåputsad överlevare från förmodligen sent 1800-tal, och i denna byggnad – fem våningar och med gatunummer 282 – ryms hotellet och restaurangen Berliner Pension som ibland skojar till det och skriver sig som Bärliner Pension med tydlig hänvisning till den björn som sedan 1280 ingått i Berlins stadsvapen, enkelrum från fyrtionio euro per natt, restaurang med stor pastameny, graffitin sprutar över gångstråkets murar och trappor, elegant-häftig-polykrom, Berlinbjörn i *Berliner Luft*, ett landskap som kanske är Arizona eller New Mexico, och kloss på pensionatet ligger ännu ett bostadshus som möjligtvis kan vara ett renoverat förkrigshus – dock yngre och en våning lägre än grannen, och här finns också mäklare-bar-mynthandel-hundateljé jämte Rolf Sperlings läkarmottagning, allmänmedicin och idrottsmedicin, och direkt efter denna byggnad ligger ett litet nätt

hus med fina proportioner – nästan en nyklassicistisk stadsvilla – från kanske 1870-talet, något förfallen och en gång en glas-mästares hemvist, vackra detaljer pryder fasaden, pilastrar och strama fönsteravslut, sen empire och ett smycke om någon hade brytt sig, påminner starkt om två andra nätta byggnader, båda med plats i kulturhistorien: Landsberger Allee 563 – det första hus som befriades av Bersarins stormtrupper den tjugoförsta april 1945, idag familjerådgivningsbyrå och med orden **ПОБЕДА НА БЕРЛИНА** över hela gaveln, medan det andra snarlika huset ligger på Waldowstrasse i den nordliga stadsdelen Niederschönhausen, och i denna byggnad bodde Max Skladanowsky (1863-1939) under sina trettio sista levnadsår.

Skladanowsky. Mannen som skapade världens första rörliga bilder – två månader före bröderna Lumière i Lyon – och som premiärvisade sina sekvenser i Berlin den första november 1895 med hjälp av den egenhändigt konstruerade projektorn Bioskop. Varpå han gjorde ett antal korta dokumentärer, bland annat *Leben und Treiben am Alexanderplatz* och *Am Bollwerk in Stettin* – från den flodnära gatan där Döblin föddes, följt av scener från ett trafikerat hörn på Schönhauser Allee; jämte en autentisk brand-kårsutryckning sedan brodern Emil först falsklarmat.

Den gamla stadsvillan är det sista huset före järnvägen och ungefär här blir gatan synonym med Lichtenbergbron, färdigställd 1976, Lichtenbergbron som spänner över järnväg, parkeringsplatser och den från syd kommande Weitlingstrasse – anlagd 1890 som Wilhelmstrasse och namnbytt 1938 efter 1700-talspedagogen och ”sidenodlarpionjären” Johann Ludwig Weitling; mullbärsträd och larver.

Därmed har han begått det geografiska rum där Alt-Friedrichsfelde blir Frankfurter Allee, och från denna punkt i den återuppståndna huvudstadens mest avlägsna kvarter finns blott en väg och den leder västerut till det distanta torget med sitt TV-torn, och stövlarna ska trampa på, *hopp hopp hopp, Pferdchen macht wieder galopp*, han ska gå där i nutid omvärd av dåtid, vandra i

de levande skuggorna från några av de *literati* vars efterlämnade vittnesbörd givit oss bilden av ett lands färd från kejsartid och Weimartid till av folkflertalet bejublade diktaturer, bruna som röda; men också en bild av – *Gott sei Dank* – de klarsyntas protester och motstånd.

Nedanför honom, snett till vänster härskar Lichtenbergstationen, varifrån tågen till Kaliningrad, Warszawa, Kiev, Minsk, Moskva, Omsk och Novosibirsk en gång ångade – liksom under en period på 1980-talet även nattågen från Malmö, Lichtenbergstationen som invigdes 1881 och som under DDR-tiden och fram till 2006 var den viktigaste stationen i östra Berlin, och vars fasad tillfälligt byggdes om för att likna ett moskovitiskt stationshus, när man spelade in den senare trefaldigt Oscarsbelönade thriller-*cum*-actionfilmen *The Bourne Ultimatum* 2007 – efter en bok från 1990 av den våldsbejakande amerikanske författaren Robert Ludlum (1927-2001) om en CIA-tränad yrkesmördare, Ludlum som alltid lät amerikanska övermän av värsta machovirket utmana ondskan, snabba steg över bron, tar ytterligare några bilder, klick-klick, och det första som fyller synfältet på sydsidan är tio-våningshuset Q 216, uppfört i *Plattenbautechnik* under sent 1970-tal, rivningshotat 2011 efter att ha hyst Deutsche Bundesbahns administration några år, och därefter uppköpt-sanerat-helrenoverat med fyrahundra-trettioåtta fräscha enrumslägenheter, nyligen invigt och med studenter och unga ensamstående som huvudsaklig målgrupp, rimliga hyror, tvåhundrafyrtioåtta euro för tjugofem kvadratmeter och trehundra-trettio för trettiofem, och direkt efter denna smarta lösning på en bråkdel av huvudstadens bostadsproblem ligger en Aralmack och en Lidlbutik med gatunummer 212, båda naturligtvis med ägarsäte i förutvarande Västtyskland och etablerade i öst efter *die Wende*, kafé, bistro och postbank, och här vinklar Buchberger Strasse av från Frankfurter Allee mot söder, Buchberger Strasse som 1900-1933 hette Eckertstrasse efter den en gång betydande industrialisten, och som fick sitt nuvarande

namn efter ett fyrahundrasextiofyra meter högt berg – med lämningar från bronsåldern – i österrikiska Steiermark; dock före *Anschluss*. Men Hitler hade trots allt suttit vid makten ett par månader när namnbytet ägde rum, vilket onekligen reser frågor om slump eller förestående planer; redan då. Och bakom denna husrad anar man fortfarande rester av gamla industribyggnader jämte en stor järnvägsruin med fallande lastkaj, sly och bråte och avfallsdrivor bakom taggtråd.

Två jobbbara morsar på honom, och när han frågar får han veta att den svårt medfarna järnvägsruinen tillhört en fabrik, att den säkert är mer än hundra år gammal.

Snett söder om denna korsning låg tidigare både betesmarker och fruktodlingar varefter området gradvis industrialiserades, och här uppfördes 1895 – med dåtida gatuadress Frankfurter Allee 136-141 – H. F. Eckerts Landwirtschaftliche Maschinenfabrik und Eisengiesserei efter att tidigare ha verkat på ett par andra ställen i Berlin, plogar och allehanda jordbruksredskap, tusen anställda, och med produktion fram till åtminstone 1931, varefter fortsättningen inte är helt klar – trots att familjen var tyska protestanter: 1932 registrerades en firma för bil- och traktortillbehör på platsen, och tio år senare listades byggnaderna som *Heereszeugamt*, som väl ungefär betyder tyghus och vapendepôt, varpå Postverket tog över 1950/51 och fortsatte fram till omkring 1990 då Deutsche Telekom installerade sig i lokalerna, följt av en av Deutsche Bahns administrativa komplex.

Men jordbruksmaskiner var inte den enda storskaliga verksamheten i detta område, för här låg också – med dåtida gatunummer 135 – Gubeler&Krause:s stora tvätteri med tvångsarbetare under kriget, och som trots vedermödor kunde öppna efter svåra bombskador, och som 1946 hade en firmastämpel med texten *Gubeler&Krause reinigt, wäscht und färbt*, varpå man 1950 myntade reklamparollen *Die Waschfrau der Berlinerin*. Följt av förstatligande, först som VEB Akkurat och därefter som VEB Rewatex fram till omkring 1992, Rewatex

som ursprungligen var ett gammalt sidenfärgeri grundat 1832, och som mot slutet av DDR-tiden ”sten- och snötvättade” de östtyska Wisentjeans som regimen tillhandahöll, *modisch-sehr modisch*, eftersom amerikanska jeans i princip inte fick importeras, även om Honecker 1978 i största hemlighet lät hämta en miljon par Levi´s med flyg från USA, han skrev faktiskt personligen under köpeavtalet (!), jeans som såldes dels i undanskymda butiker för att inte väcka uppmärksamhet bland utländska besökare, och dels i personalmatsalarna på utvalda arbetsplatser.

Idag är denna lilla byggnad, med adress Frankfurter Allee 196, både renoverad och bitvis helt återskapad med ett snyggt fyrkantigt tegeltorn på hörnet – för att bakom mycket låsta dörrar rymma flera företag i bevaknings- och säkerhetsbranschen, och på den bakomliggande tomten reser sig fortfarande två höga gulteglade skorstenar; som industriminnen från tvätteritiden. Följt av nummer 172, ett kostsamt renoverat tjugoenvåningshus med bland annat Howoge Wohnbaugesellschaft mbH, ett kommunalt företag som köper upp, renoverar och bygger hyreslägenheter i östra Berlin. För närvarande med femtiofyra tusen lägenheter i portföljen. Och utanför Howogehuset hålls veckomarknad med frukt och grönt varje onsdag.

Ungefär där dessa fabriker och företag låg vidtar långa ljusa huskroppar och ljusa höghus, allt färdigställt omkring 1973 på krigsdrabbad och sönderbombad mark, och ett av dessa långa hus – elva våningar högt och beläget där Jacques Robert med ”kurfurstligt tillstånd” skapade en fruktträdgård 1770 – kallas ”kurvan”, rymde ursprungligen femhundra sjuttiofem lägenheter och är med sina trehundra femtio meter stadens längsta bostadshus, och i samband med detta bygge anlades också Schulze-Boysen-Strasse med namn efter ett gift par som kämpade mot nazisterna, han jurist och senare överlöjtnant vid Riksluftfartsministeriet och hon journalist, båda avrättade i december 1942, och ungefär här i det östra hörnet mot dagens Gürtelstrasse låg omkring 1820 Fuhrmanns gästgiveri för

resenärer till och från Frankfurt an der Oder, och av detta vattenhål blev med tiden legendariska Gasthof Schwarzer Adler, kompletterad med biograf 1914, och Schwarzer Adler var ett etablissemang där man åt, drack, firade, höll bröllop, dop, familjesammankomster och politiska möten, och det var här som Karl Liebknecht agiterade mot ”det imperialistiska kriget” i januari 1915, ett tre våningar högt tegelbygge med bakomliggande trädgårdsservering; bombat och raserat 1943.

Gürtelstrasse, tidigare Strasse Nr. 37, anlades omkring 1870, löper söderut från Frankfurter Allee, och var tänkt att ingå i en planerad ringväg runt hela Berlin i enlighet med den vällovliga hobrechtska stadsplanen från 1862 – uppkallad efter geodeten, byggnadsingenjören och stadsplaneraren James Hobrecht, född i Memel 1825 och död i Berlin 1902, och alltjämt hyllad för att han bland annat – och av folkhälsoskäl – givit berlinarna ett helt nytt vattenförsörjningssystem. I en tid när frågor kring renlighet och bekämpandet av smittspridning och sjukdomar sysselsatte ett flertal av stadens dåtida fäder; politiker som läkare och byråkrater.

I spalten mellan Gürtelstrasse och järnvägen, idag grönområde, låg tidigare den judiske affärsmannen Hermann Leisers skoaffär med dåtida adress Frankfurter Allee 98, och Leiser var Berlins skokung med egen fabrik och trettiofå butiker men Leiser hade oturen att ha en konkurrent i grannhuset nummer 96 där den kristne tysken Albert Engelsleben likaså sålde skor, och Engelsleben startade kampanj – understödd av stadens tyska skohandlare – mot Leiser 1933, hävdande att dennes många reklamflaggor störde den allmänna säkerheten, eftersom deras fladdrande i vinden kunde få hästar att skena och därmed förorsaka trafikolyckor (!), och efter dessa utfall följde arisering i samband med den *Verordnung zur Ausschaltung der Juden aus dem deutschen Wirtschaftsleben* som antogs den tolfte november 1938. Och det var parentetiskt just den lagstiftningen som gjorde det möjligt för den från Brasilien hemkallade nazisten Walther

Sommerlath (1901-1990), partimedlem sedan 1934, stålbolags-agent och blivande drottningfader, att lägga beslag på den judiske ingenjören Ernst (Efim) Wechslers metallvarufabrik på Wasser-torstrasse i stadsdelen Kreuzberg i maj 1939, och ställa den till rustningsindustrins förfogande; Wechsler född i dagens Moldavien 1883, och död i Rio de Janeiro 1962.

- Hårtorkar och leksaker, sa Sveriges importerade drottning; men menade sikten till pansarvapen och annan krigsmateriel.

Att Wassertor(strasse) heter *Watergate* i engelsk översättning är en i sammanhanget lustig detalj.

Hörnet mot Frankfurter Allees sydsida, nära Gürtelstrasse och Wilhelm-Guddorf-Strasse – den senare uppkallad efter en belgisk motståndsmän verksam i Berlin och avrättad av nazisterna – är likaså fyllt av historia, och här ligger den katolska Sankt Mauritiuskirche i nygotisk stil från 1892, Mauritiuskyrkan där prosten Carl Knietsch lät motståndsrörelsen trycka antinazistiska flygblad i mitten på 1930-talet, varefter han fängslades sedan han i en predikan kallat propagandaminister Joseph Goebbels ”en linkande Satan”, kyrkan som blev svårt bombskadad under de två sista krigsåren och återställd med privata och donerade medel 1945-1953. Och ett kort stycke söder om kyrkan löper sedan 1972 John-Sieg-Strasse, uppkallad efter en ung amerikansk byggnadsarbetare från Detroit, en man som flyttade till Tyskland 1928, blev medlem i KPD och som medverkade i flera kommunistiska publikationer, innan han greps av Gestapo och fördes till deras högkvarter på Prinz-Albrecht-Strasse, där han efter grym tortyr begick självmord 1942 – trettionio år gammal, och nummer 13 på John-Sieg-Strasse är den så kallade Skupinska villan, ädelmodernism och art déco, uppförd 1922/23 av köttfabrikören P Skupin, efter kriget hysades korvfabriken VEB Feinwurstwerke, senare rivningshotad men räddad av ett så kallat medborgarinitiativ omkring 1975, *hopp hopp* lyckade medborgar-initiativ i enpartistaten (!), följt av bygghminnesförklaring 1976,

och i dessa kvarter upp mot Frankfurter Allee finns dessutom ett par bombhål som blivit gröna ytor – varefter järnvägsbron med *die Hochbahn* skär gaturummet, slamrande tåg dundrar över körbana-bilar-bussar-fotgängare. Vagnar på väg till och från S-Bahnstationen Frankfurter Allee.

Om sydsidan mellan Lichtenbergbron och järnvägen där Gürtelstrasse möter Frankfurter Allee, en sträcka på omkring femtonhundra meter, idag känns steril och en aning enahanda så bjuder nordsidan i samma sträckning en mer diversifierad bild, en vy som börjar med ett ungefär hundraårigt ”lokförrarhus” nere vid spåren, tre fyra våningar högt, mörkt fackverk och rödtegel, slitet och sannolikt länge bebott av järnvägsanställda, några kaktéer i ett fönster vittnar om bakomliggande liv, annars tillbommat och skräpigt, *Unfallgefahr. Betreten für Unbefugte verboten.*

Strax efter ”lokförrarhuset” reser sig en väldig gavel med frescomålad reklam för Obi, *Ihre 10 Berliner Obi Märkte*, och Obi – med namn efter franskans sätt att uttala ordet ”hobby” – är en stor byggmarknadskedja som grundades i Hamburg 1970 av herrarna Mus och Ljus – Maus&Lux – och det är klart att Obi omedelbart blev en succé i öst när medborgarna gavs möjlighet att byta DDR-statens murriga färger och standardiserade inredningar mot pastell och fantasi, och i detta mycket bastanta hus med huvudingångarna från andra sidan finns bistro, kosmetik, närköp, cyklar, barer och vattenpipebutiken Bullet – ”rök din egen frukt”, och här löper Frankfurter Allee nedanför och parallellt med den trafikerade farleden, nästan som en ränna fram till nästa hörn, blandad bebyggelse, halvmoderna hus och ett par överlevare, nummer 237 med påkostade arkitektoniska detaljer och utsmyckningar som vita kaméer över fasaden, vidare barer, apotek, kafé, lågprisbutik, dialyscentrum, internetkafé, krog, frisör, skor och klinik, plus en ful korvkiosk i ett tidstypiskt brunt träskjul med murad gavel och några rangliga stolar utanför, alltid

redo att utspisa medborgarna med korv och pilsner, och något senare i topografin – när rännan återförenar sig med själva huvudstråket kommer handfasta hus från DDR-tiden, byggnader vars bottenplan rymmer butik med hundartiklar och tvättinrättning, den senare med blåvit skylt på det hörn där den korta tvärgatan Hubertusstrasse ansluter till Frankfurter Allee, Hubertusstrasse som anlades 1896, uppkallad efter teologen Hubert († 727) som missionerade i Ardennerna, och som vid en jakt ansåg sig ha sett Kristus på korset vilket ledde till att han började ett nytt liv, Hubert som blev Lièges förste biskop och senare jaktens skyddshelgon, och bakom detta hus utbreder sig Oskar Ziethensjukhuset, namngivet 1933 efter den förste överborgmästaren i Lichtenberg, ett sjukhus som sedan några år ägs av ett det privata vårdkonglomeratet Sana med säte i München, och i anslutning till sjukhuset uppfördes också det stora Hubertusbadhuset omkring 1919, och detta badhus var i bruk till omkring 1985 varefter det tömdes och fick förfalla, idag avspärrat med stängsel och i bedrövligt skick, fallande puts, klassiskt stram fasad med fyra kvinnoskulpturer som galjonsfigurer över entréporten, och på det nedanförliggande hörnet – med gatuadress Frankfurter Allee 221 – ligger butiken Matratzen Concord; i markplanet och – liksom merparten av gatans hus – krönt av lägenheter.

Tvärgatan efter Hubertusstrasse heter sedan omkring 1898 Atzpodienstrasse, uppkallad efter godsägaren och kommunalpolitikern Waldemar Atzpodien (1834-1910) som tack för hans insatser till båtnad för den lokala infrastrukturen med skolasjukhus-elektricitetsverk-bostäder, och i de fem sammanbyggda och arketytiskt östtyska husblock som följer från Atzpodiens hörn finns biljardkaféet Galaxy – i nummer 209, Grillhaus med *döner* och grekiska specialiteter, en bistro, en nagelstudio som erbjuder ”naglar i amerikansk stil”, paketdistributören Hermes, och – där Bürgerheimstrasse mynnar i Frankfurter Allee – en mindre livsmedelsbutik tillhörig kedjan CAP från Stuttgart,

och Bürgerheimstrasse anlades omkring 1900, med namn från ett byggföretag som några år tidigare köpt drygt 66 hektar mark i Lichtenberg för husbyggande.

Så följer ännu ett gatuavsnitt fram till Alfredstrasse, som anlades 1902 och som fick sitt namn blott för att den någonting skulle heta, och här i likaså tidstypiska bostadshus från DDR-tiden färdigställs det sociala ungdomskaféet Gangway i nummer 205, och bredvid denna byggnad finns keramisk ateljé, pizzeria, och butik med lotto-tobak-tidningar, och efter Alfredstrasse kommer cafeterian och bageriet U-Back invid Asiafood, närköp, frisör och apotek, och apoteket som ligger i hörnhuset med adress Frankfurter Allee 191 heter Magdalenen-Apotheke efter den anslutande tvärgatan Magdalenenstrasse som anlades omkring 1900, och denna byggnad – fyra våningar och putsad i en nyans mellan ljus rosa och ljus brunt – uppfördes 1899, med dåtida gatunummer 229, av skorstensfejarmästaren och lokalpolitikern Gustav Kielblock med torn och typisk *Gründerzeits*myckad fasad, och här öppnade dagens apotek redan 1907, delar av Magdalenenstrasse nära apoteket är fortfarande belagd med gammal storgatsten som av utseendet att döma bör ha huggits samtidigt som gatan drogs, och detta överlevda hus har hela tiden tjänat som apotek, ett apotek som var privatägt fram till 1960 då staten löste in rörelsen av änkan efter apotekaren, varpå DDR-myndigheterna lät renovera byggnaden 1966 efter att ha träffat en överenskommelse med ägarfamiljens efterlevande som bodde i Västberlin, och vid denna renovering rensades torn och all gammal dekor bort, så att man fick en helt slät fasad vilket gör att huset ser betydligt yngre ut.

Namnet Magdalenenstrasse kommer naturligtvis från biblisk och hebreisk tid, kvinnan från Magdala vid Genesarets sjö, och på gatan-trottoaren utanför apoteket ligger nedgången till U-Bahn med underjordisk station som öppnade 1930, brun linje nummer 5 från Alexanderplatz till Hönöw i öster, Hönöw som troligen var en gammal vendisk boplat, befolkad och bebyggd av askaniska

markgrevar på 1200-talet, och med U-Bahnstation sedan första juli 1989; anlagd drygt fyra månader innan mur och DDR rämnade.

U-Bahn! Berlins underjord myllrar, och 1902 kunde de första tunnelbanorna invigas, tåg som idag betjänar hundrasjuttio tre stationer av vilka hundratrettionio ligger under jord, och av dessa stationer har ungefär femtio ritats av Alfred Grenander (1863-1931) – en murare från Skövde som studerat arkitektur i Berlin och som även gett stationer och linjer deras ”igenkänningsfärger”, en man som dessutom skapat eleganta möbler i jugendstil, och dagens tunnelbana har en sammanlagd längd på hundrafyrtio sex kilometer och svarar för drygt hälften av alla resor med offentliga kommunikationer i Berlin, och drygt hälften betyder ungefär femhundra miljoner årliga färder – med en energikostnad på tjugofem cent per vagnkilometer, eller styvt två kronor, vägt mot de ordinära tågen som förbrukar omkring fem gånger så mycket elektricitet.

Reklamplakat vid nedgången, *Augenlaser ab 960 Euro*, laserbehandla dina ögon, endast niohundrasextio Europapengar per öga; möjliga komplikationer ingår i priset.

Han korsar Magdalenenstrasse, vars andra hörn mot Frankfurter Allee hyser ett stort ljusputsat fyravåningshus med huvudsakligen bostäder, och även detta hus är en överlevare, byggt 1903 med tretton lägenheter och tre affärslokaler, och i samma fastighet fanns också under en tid restaurangen Magdalenenneck och ovanpå detta näringsställe låg ett poliskontor, och någon vecka efter krigslutet inrättades här en sovjetisk officersmässa som fungerade fram till 1947, varefter en statlig slakteributik drog in – *die erste Lichtenberger HO-Fleischerei* – och verkade fram till omkring 1975, och HO eller *Handelsorganisation* var en statlig detaljhandelskedja grundad 1948. Fast nu har husen börjat tömmas, förmodligen uppköpta och/eller väntande på renovering, hundratals fönster som blinda ögon, och i husradens närhet – invid den evangeliska

Glaubenskirche som byggdes 1903-1905 och som blev koptisk 1998 – uppfördes en domstol 1906, *Amtsgericht*, och ett kort stycke därifrån murades också ett fängelse med plats för hundratjugofem fångar, och det var härifrån som den utkommenderade tvåårsarbetaren och fången Erich Honecker lyckades fly över taket i mars 1945 – för att senare av oförklarliga skäl återvända, och detta fängelse användes efter kriget av Sovjetmakten till sent 1950-tal, och alla dessa kopplingar till makt, domar och inlåsning harmonierar illavarslande väl med den omgivande och lugubra bebyggelsen, ty här där Ruschestrasse vinklar i nordlig riktning från Frankfurter Allee ligger ett kluster med stora – mycket stora – grå betongkomplex huvudsakligen från efterkrigstiden, och i dessa tunga byggnader härskade Stasihögkvarteret, som efter murfallet blivit Stasimuseum och hemvist för den hedervärda institutionen *Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik* som kontrollerar – och ger människor rätt till insyn i – de gamla Stasiarkiven, medan lejonparten av det utbredda och massiva kvarteret numera rymmer ett stort antal privatläkarmottagningar och kliniker.

Ruschestrasse och granngatan Normannenstrasse är dock fortfarande belastade namn, som fyller tusentals människor med obehag, bitterhet och ångest efter angiveri och övervakning, Ruschestrasse efter en gammal bondesläkt som länge bott i området, Ruschestrasse som fick sitt namn 1935 efter att tidigare ha hetat Strasse Nr. 32, medan Normannenstrasse namngavs 1906 efter de gamla vikingarna.

Lantlig idyll! Hela detta område var lantlig idyll fram till ett gott stycke in på 1900-talet, ett rofyllt landskap med trädgårdar och en valskvarn, för att från tidigt 1950-tal bli koloniområdet Schweizer Mühle, och i anslutning till detta – med adress Frankfurter Allee 233 – låg en stor byggfirma med virkeslager, och här upprättades ett flyktingläger i maj 1945, varpå området togs över av Röda armén – inledningsvis bland annat som garage

och uppställningsplats för militära fordon.

I februari 1950 grundades Stasi, som först ianspråktog den byggnad i hörnet Normannenstrasse-Magdalenenstrasse dit Finanzamt Ost flyttat 1932, varefter ett par hyreshus kontoriserades innan den första egna byggnaden uppfördes 1956. Följt av en absurd fysisk expansion som – tillsammans med galopperande paranoia – gjorde att Stasi 1989 befolkade en yta på åtta hektar.

Huset mellan Ruschestrasse och nästa tvärgata som är Rathausstrasse är värt en mäsas, är en överlevare från 1910, fyra våningar högt och med ljusputsad fasad och indragna balkonger, gatuadress Frankfurter Allee 151 – tidigare 249 och granne med en sedan länge avvecklade marknadsplats vid vars bortre del Likörfabrik Krenz u. Frölich hade sina lokaler fram till krigets bomber, och i den överlevda byggnaden med fasad mot det stora stråket hade den judiske köpmannen Sigismund Schoen järnhandel med verktyg och köksartiklar tills företaget ariserades 1939, varpå han och hustrun medgavs utresetillstånd till Nederländerna, och påföljande år står en etnisk tysk vid namn Thürling som butikens ägare, och under DDR-tiden hyste byggnaden fem små affärer – varav ånyo en järnhandel, och under en period fanns här också en sportbar med kägelspel, och sportbaren blev senare Restaurant Ratsklaus Lichtenberg, som 2001 förvandlades till Wirtshaus Fünf-Ländereck med specialiteter från de fem nya – och östliga – delstaterna i det återförenade Tyskland, och vägg-i-vägg med värdshuset finns solariet New Sun, *Preiswert bräunen für jeden Hauttyp*, och dagens byggnad är ett litet smycke, fint renoverat och iståndsatt 1998. Och det blir ytterligare notiser i blocket, ytterligare ett par bilder.

Vid detta överlevda hus börjar den norrgående Rathausstrasse, som anlades som Pappelallee 1887 och som bytte till sitt nuvarande namn omkring 1900 sedan Lichtenbergs nygotiska rådhus av rödtegel stod klart senhösten 1898 – beläget något

hundratals meter norr om Frankfurter Allee där Rathausstrasse möter Möllendorffstrasse, byn Lichtenberg som erhöj stadsrättigheter 1908 och som inkorporerades i Berlin 1920, och i detta svårt bombskadade och i omgångar återställda rådhus återfinns idag *Bezirksverordnetenversammlung des Berliner Bezirks Lichtenberg*; motsvarande kommunstyrelsen.

Mellan Rathausstrasse och nästa hörn, västlig riktning, ligger – sedan de sista överlevda byggnaderna, flerfamiljshus från tidigt 1900-tal, sprängts 1978-1981 – ett helt nytt kvarter med inledningsvis Egon-Erwin-Kisch-Bibliothek i nummer 149, uppkallat efter den tysk-judiske och i Prag födde författaren, journalisten och kommunisten Egon Erwin Kisch (1885-1948), följt av solarium, skraddare, frisör, köksinredningar, nagelstudio, thaimassage och Berliner Sparkasse *Vermögensanlage Center*, och snäppet bakom dessa husblock – där tidigare ett fattighus legat – byggdes en elegant brandstation 1904-1905, fyra våningar tegel mot Dottistrasse, gata med namn efter en läderfabrikant, och denna byggnad är en överlevare som från 1990 och fram till nyligen inrymde en polisstation; idag tomt och tillbommat.

Just detta skäligen korta stycke gata direkt väster om Rathausstrasse sammanfattar på sitt sätt de diversifierade verksamheter som kännetecknade Frankfurter Allee före kriget, ty här låg mer eller mindre på rad Café Rathaus, Germania-Drogerie, en frisör, Conditorei und Café Böttcher, Fleischerei Loesch, och den judiska sängutrustningsbutiken Betten-Mamlok – då belägen i nummer 253, varefter fotografen Hans Nestler öppnade *Werkstatt für künstlerische Kamerabildnisse* 1945 i grannhuset med dåtida nummer 254, och denna butik fanns kvar till 1977 då man flyttade till Normannenstrasse.

Säng- och madrassfirman Mamlok kräver en liten utvikning eftersom den rymmer ett sammanträffande, det mesta i Berlin kräver utvikningar, förtydliganden och klargöranden.

Någon gång på 1860-talet flyttade Rudolf Freudenheim från Stettin till Berlin där han öppnade möbelfabrik med import av exotiska träslag nära Frankfurter Allees västra del, och denne Rudolfs syster var gift med den ständigt otrogne kåtbocken och Stettinerskräddaren Max Döblin som på sommaren 1888 rymde med sin sömmerska till USA, varvid hans fullständigt utblottade hustru tvangs flytta till Berlin med fem barn – med bistånd från Rudolf, och efter en tid började Alfred Döblins bror Ludwig att arbeta hos morbror Rudolf, för att senare skaffa en egen möbelfirma i kompanjonskap med en herr Mamlok, som kan vara samme man; eller åtminstone en släkting. Ty den som gör ett sociogram över tysk-judiska småhandlare, köpmän och fabrikanter i Berlin kommer snart att finna oändligt många trådar mellan de olika familjerna och släkterna; ofta med arrangerade äktenskap som ett affärslivets avstamp.

Han ser sin spegelbild i ett av de många fönstren medan han står på trottoaren utanför biblioteket och antecknar, beskriver telegrafiskt sin omgivning i blocket, han är kortväxt och håret är fortfarande mörkt, skägget gråsprängt, och han är som alltid klädd i jeans-knuttejacka-boots, vattenflaska i fickan, en halvliter kostar nitton cent i butik mot två euro i kiosk, kameran hänger i en rem runt halsen och den är givetvis analog, han har fotograferat så länge han kan minnas, började med pappas gamla Agfa bälg köpt i Stralsund 1935, hederliga negativ i format 6x9, sedan följde Pentaxperioden, och just nu har han en helt fabriksny Voigtländer – som precis som Leica återupptagit tillverkningen av analoga kameror, hans fru och andra i hans närhet kan inte begripa varför han inte köpte en digitalkamera, han rycker på axlarna, ids inte längre förklara, fotografi handlar om känsla, inte om pixlar.

Efter Berliner Sparkasse, mot Frankfurter Allee, följer ett grönområde och här låg fram till rivningen 2004 två för DDR

karaktäristiska bostadshus uppförda mot slutet av 1970-talet, fjorton respektive aderton våningar höga, och obetydligt väster om denna plats – i grönskan – porlar springvattnet runt bronsstatyn av ung man med fisk.

Ung man med fisk – eller Fischerbrunnen – har naturligtvis en egen berättelse, anknyter till det historiska faktum att många bybor tidigare hade sin utkomst från fiske i Rummelsburger Bucht, och 1925 fick bildhuggaren Hans Latt (1859-1946) sin beställning, varefter skulpturen blev klar 1931, för att – efter långa diskussioner – slutligen placeras på den korta gatstumpen Kielblockstrasse (efter skorstensfejarmästaren som byggde apotekshuset) invid stadsparken; ett litet stycke norr om rådhuset.

Tyskland rustade och startade krig, statyer smältes ned för att möta krigsindustrins behov av metall, och detta öde hade säkert också drabbat den unge mannen med fisken om inte en modig lokal trädgårdsmästare gripit in, avlägsnat statyn och gömt den under en gödselhög i sin handelsträdgård, och där blev den liggande åravis, för att 1955 – som en del i det östtyska återuppbyggnadsprogrammet – placeras på sin nuvarande plats i en nyanlagd bassäng med springvatten omvärd av grönska; för övrigt ovanpå resterna av Deutsche Banks filialkontor – som bombades 1943.

Nedsmälta statyer! Ung man med fisk låg i riskzonen men undkom till skillnad från, exempelvis, den beskyddande kvinnogestalten Sedina från omkring 1898 i Stettin, även hon i anslutning till en fontän och ett nygotiskt rådhus nära dåtidens Victoriaplatz, som under naziåren hette Adolf-Hitler-Platz och som idag heter Batorego efter 1500-talskungen Stefan Bathory, och Sedina – bortförd och nedsmält 1942 – var naturligtvis besläktad med Berolina som vakade över Alexanderplatz, den fem ton tunga Berolina som Emil Hundrieser skapat av koppar 1895, och när den fiktive Biberkopf sneddade över Alex 1927 och såg att statyn var borta trodde han att hon smälts ned och

förvandlats till medaljer till krigens förmenta hjältar men Berolina var blott tillfälligt undanflyttad på grund av byggarbeten och återkom, för att slutligen demonteras och bli till krigsmaterial 1944.

Medaljer till krigens hjältar, till kängsvett-knektar-stridisar-krigsförbrytare, det är lika befängt som när Nobels fredspris tilldelades Hanoiombombaren Henry Kissinger och vapenleverantören Jimmy Carter – mannen som var med och skapade talibanrörelsen, följt av Obama – prisad på grundval av förväntningar som istället resulterade i brott mot mänskligheten och fega mordkommandon, och för dem som önskar sig en ny Norgehistoria finns det säkert något gammalt och av USA hyllat lik som skulle kunna grävas upp och medaljeras posthumt, kanske massmördaren Syngman Rhee, eller varför inte massmördaren Suharto? Den senare av Bill Clinton kallad ”en kille i vår smak”, demokraten och cigarrknallaren Clinton som i augusti 1998 beordrade terrorbombningen av läkemedelsfabriken al-Shifa i Sudan – med ett dödstal på lågt räknat trettiotusen. Tillika en *incident* som nästan helt tegs ihjäl av svenska media; förmodligen eftersom gärningsmannen var en käck amerikan och offren blott obildade muslimer.

Att angreppet på al-Shifa var en av många bidragande orsaker till att två flygplan tre år senare körde in i World Trade Center är en annan intressant parameter värd att analysera.

Döblin fick för övrigt inte det Nobelpris i litteratur han – svårt sjuk – nominerades till 1953, distanserades av Churchill som enligt prismotiveringen ”försvarade höga mänskliga värden”. Vilket är en skön omskrivning för terrorbombningarna av det civila Stettin, Dresden och Hamburg – följt av de likaså engelska bomber som dränkte och dödade omkring sjutusen just frigivna koncentrationslägerfångar i bukten utanför Neustadt ett par dagar före Tysklands formella kapitulation.

Ung man med fisk, genomgripande renoverad av konstgjutaren

Jürgen Seiler 1997, pryder alltså en liten park precis där Frankfurter Allees nordsida bildar hörn mot Möllendorffstrasses östra flank, och Möllendorffstrasse som är drygt femtonhundra meter lång sammanbinder Frankfurter Allee med Weissenseer Weg, som mellan 1976 och 1992 hette Ho-Chi-Minh-Strasse efter Nordvietnams president, och Möllendorffstrasse som löper på östsidan av järnvägen förenar historia med ett skäligen modernt politiskt ställningstagande, som tydligt markerar de styrandes hållning i den återförenade huvudstaden.

Gatans ursprung var en genuin och mycket gammal byväg som 1878 gavs namnet Dorfstrasse, för att 1910 bli Möllendorffstrasse efter den preussiske generalen och lokale slottsherren Wichard Joachim Heinrich von Möllendorff (1724-1816), vars förmodligen enda positiva bidrag till mänskligheten var hans kritik av de preussiska officerarnas grova språkbruk, och runt hundra år efter von Möllendorffs död rådde närmast inbördeskrig i Berlin. Det var gatustrider på Frankfurter Allee, och i mars 1919 avrättade frikåren på uppdrag av den socialdemokratiska regeringen elva spartakister och röda matrosar mot den långa kyrkogårdsmuren ett stycke upp på Möllendorffstrasse – efter att först ha avhållit en summarisk ”rättegång” på krogen Schwarzer Adler, ett par *Gedenktafeln* på tegelmuren minner om händelsen, spartakisterna som var en revolutionär rörelse med namn efter slaven Spartacus som ledde ett uppror mot romarna år 73 f Kr, och 1976 döpte DDR-myndigheterna om Möllendorffstrasse till Jacques-Duclos-Strasse efter en konditor och kommunistisk funktionär, som bland annat var en av de ledande personerna när Paris befriades från nazisterna i augusti 1944, varefter de tongivande borgarna i Berlin strök motståndskämpan Duclos 1992 och återinsatte generalen i gatunamnsfloran för att ”inte föreviga följderna av det socialistiska enhetspartiets politik”, eller i klartext: för att inte lovsjunga de som reste sig mot nazismen, och det är en typ av ideologiska uttalanden och kappvändningar som får honom att känna obehag – stort obehag; när gamla

galoner övertrumfar kampen mot Hitler. När besudlade krigsherrar, med blod på sina värjor, plötsligt blir politiskt korrekta.

Det är lika illa som att man sedan 1906 – och fortfarande – hyllar von Clausewitz med en gata i västra Berlin, Clausewitz som på sin tid var det militära våldets främste förespråkare; tillika Hitlers husgud och inspiratör. Ett namn som alla rumsrena politiker borde ha raderat. Och än värre är det med Treitschkerstrasse i den västliga stadsdelen Steglitz – uppkallad efter den man vars judehatande och antisocialistiska skrivelser gav Hitler argument för att rättfärdiga förintelsen. Men när socialdemokrater och gröna ville stryka namnet efter *die Wende* sa borgarna blankt nej, fann inte namnet och allt vad det står för anstötligt. Vilket fick en tysk historiker i vänkretsen att påpeka att ”så länge som Berlin har en Treitschkerstrasse lever nazismen”.

Åtta-tio steg från fontän och park, trottoar och övergångsställe, *guten Morgen Herr Ampelmann*, en ung kvinna i den korta-tunna svarta knuttejacka som plötsligt blivit modern röker en cigarett i väntan på grönt, och här vid Möllendorffstrasses västra hörn mot Frankfurter Allee och järnvägen reser sig det väldiga-hiskeliga-anskrämliga-vulgära och tre våningar höga köpenskapstemplett Kaufhof Galeria Ring-Center med gatunummer 115 (på en tomt där de tidigare husen bytt gatunummer fyra gånger och nummer fem-sex gånger sedan 1894), två sammankopplade huskroppar med totalt trettiosex tusen kvadratmeter golvyta, uppförda från 1995 och framåt, finansierat av västligt kapital från Düsseldorf, givetvis finansierat av västligt kapital, Kaufhof med bakgrund i det klassiska judiska varuhuset Tietz, och på denna plats låg tidigare bland annat Mampes spritfabriks filial (med dåvarande husnummer 268 och helt sönderbombad under kriget), Mampe – sprungen ur den *Magenbitter* som komponerades som botemedel mot kolera av sanitetsrådet Carl Mampe i Stargard 1831, varefter verksamheten utvecklades med flera fabriker, sjuttioåtta olika märken i sortimentet 1929, alla med en vit elefant på etiketten,

utflyttad till Hamburg efter kriget och alltjämt i funktion fast med annan ägarstruktur, och alltjämt med apelsinbittern Halb und Halb som en klart lysande fyrbåk i ett hav av alkohol.

Ring-Center, samtidens katedral för tillbedjan av euro och cent, *das ist kein Einkaufszentrum, das ist der Weg ins Shopping-Paradies*, en väg kantad med snabbmatsserveringar innan man når Edens Lustgård: Ditsch, Nordsee, Subway, McDonald's, och utanför Nordsees serveringslucka råder full kommers, fräscha fisksmörgåsar och baguetter med räkor, två varma fiskfrikadeller med pommis-dryck-remoulad för en femma, Nordsee som grundades 1896 och med trehundra-trettiofem butiker&serveringar i Tyskland, just här en miniskänk med fyra barstolar vända mot fönstret.

Direkt efter detta Ring-Center skalperar järnvägsbron med *die Hochbahn* synfältet; precis som vid Gürtelstrasse på gatans sydsida. Och här går också gränsen mellan Lichtenberg och Friedrichshain, grön skylt med gul text, och bredvid den sitter en annan – uppsatt av *die Bundesregierung* som en smocka riktad mot rasister-nazister-högerkrafter: *vielfalt tut gut*.

Hunnen hit börjar också gata och kvarter att kännas honom bekanta efter vandringar från 1970-talet och framåt, nedslag då han sakta inledde sina studier av Frankfurter Allee; av gatan som litterärt, historiskt och antropologiskt projekt.

Brasklapp! Mångfalden av gatunummer som passerar revy, hittills och i det kommande, kräver dock en liten kommentar, ty husen på Berlins gator har som sagt nummerats om flera gånger under det förra seklet, vilket gör att samma byggnad kan ha haft fem eller sex olika nummer – något som tillsammans med bomber, rivningar, renoveringar, nybyggnation och omdöpta gator ibland gör det svårt att exakt fastställa var ett visst hus låg före andra världskriget. Alltså kan smärre fel förekomma.

Så går den första topografisk-geografiska tredjedelen – denna gatans antropologi – mot sitt slut, vägen *från utmarken*, och han står några få meter öster om den hundrafemtio år gamla och flera

gångar ombyggda järnvägsbron, blott en handfull steg från det dunkla hål som är själva undergången, passagen från bortre-bortre östern till bortre östern. Den stadshalva som numera dessutom ofta kallas ”vilda östern”; av de som kommer från annorstädes – enkannerligen från gamla Västberlin och Västtyskland.

Användandet av en speciell glosa på sidan 32, rad tio, är parentetiskt ett mycket medvetet val, speglande en intrikat diskussion på svenska kultursidor 1980 – kan idag leda till skojiga litteraturvetenskapliga gissningslekar i trevna gillestugor, när TV:n tystnat och magsyran stiger i takt med intaget kemikalieberikat lådvin.

Här avrättades en grupp spartakister 1919, i bakgrunden DDR-bygge i kolossalformat från 1973

Mot tornens välkomnande famn

Ungång och Friedrichshain, nazitidens Horst-Wessel-Stadt efter en *SA-Sturmführer* som skrev nazipartiets officiella hymn med *die Reihen fest geschlossen* och som mördades av kommunister 1930, och vars kranium stals ur graven och kastades i Spree av vänstergruppen ”autonoma dödgrävare” år 2000, och undergången framför honom är trång-mörk-skitig med järnvägens räls som tak, smala trottoarer på ömse sidor om körbanan, trafik och åter trafik, och bilfloran uppvisar allt som inte fanns under DDR-tiden, och det första som importerades till östra Tyskland efter murfallet och i privat regi var cigaretten West, framtagen 1981 av det numera brittiskägda tobaksföretaget Reemtsma i Hamburg, och begagnade västbilar – tätt följt av Marlboro och *pommes mayo*, men en och annan Trabant dröjer sig ändå kvar – ofta som rullande reklam för något trendigt företag, som liksom många slår mynt av den nostalgiska våg som här kallas *ostalgie*, och som för åtskilliga *ossies* är identisk med en längtan tillbaka till den trygghet som DDR-staten – trots inlåsta medborgare och ett repressivt övervakningssamhälle – på något märkligt sätt ändå erbjöd de människor som brukar kallas ”vanligt folk”.

Vanligt folk; bättre eller sämre? Och han har ställt denna fråga till ett par hundra före detta DDR-medborgare under de gångna femton-tjugo åren – sedan yran-nyfikenheten-spänningen efter murfall och återförening lagt sig och blivit vardag, han var ofta i Berlin under DDR-tiden och upplevde murfallet på Bornholmer Strasse den där mörka novembermatten 1989, jublande och skålande, och har sedan dess begått huvudstaden minst tjugo gånger – med anteckningsblock och kamera, och som svar på frågan menade de allra flesta att det var *teils...teils*, att somt blivit bättre och att somt blivit sämre, och de enda som var helhjärtat positiva till den stora förändringen var de driftiga entreprenörer som startat verksamheter, pensionat-näringsställen-verkstäder-butiker, medan en yngre generation berlinare utan egna och

direkta erfarenheter av det gamla systemet fann det nya samhället häftigt, klubbar-discon-musik-kläder, även om bostadsbrist och arbetslöshet svärtade bilden, och ungefär så kan man fortfarande beskriva den allmänna uppfattningen när man pratar med människor, att det alltjämt är *teils...teils* som gäller, samtidigt som en relativt högljudd vänsterklick helst skulle vilja se den kommunistiska staten återfödas ur det kapitalistiska moras, där allt relateras till marknadskrafterna. Där hyrorna i östra Berlin mer än tiodubblats efter *die Wende*, där vanliga fastigheter köpts upp, renoverats, gentrifierats och förvandlats till *gated communities* med miljoninsatser, där ett växande antal konkurrerande försäkringsbolag blivit en plötslig realitet – i ett land som tidigare bara hade det statliga bolaget Versicherung der DDR, och där man avgiftsbelagt det som tidigare var gratis: som till exempel sjukvård, läkemedel och barntillsyn. Ja, han känner till och med ett pensionärspar i Pankow som på tjugo år sett sin hyra stiga från drygt en svensk hundralapp i månaden till sjuhundra euro, och som nu tvingas arbeta svart i krogvärlden för att kunna bo kvar i huset där de bott nästan hela sina vuxna liv.

Nu föreligger däremot total frihet. Men den åttioåriga kvinnan han pratade med i den lilla park som sedan 1903 heter Arnimplatz (efter diktaren som utgav *Des Knaben Wunderhorn*) i kvarteret där han bor rynkade ändå på pannan, när han påpekade att de forna DDR-medborgarna sedan mer än tjugo år åtnjöt fullständig resefrihet.

- Åka till London över helgen. Jag undrar hur många som har råd med det?

I ett samhälle där utslagningen ökar och drogerna flödar. Något som i sin tur fick gamle Willi, pensionerat underbefäl i Folkarmén, att drömma om en ny antifascistisk skyddsvall.

- Fast dubbelt så hög för att hålla horor och knark borta.

Muren! Den trettonde augusti 1961 inleddes byggandet av den mur som bokstavligen och högst påtagligt klöv Berlin och samtidigt förstärktes den så kallade inomtyska gränsen mellan

DDR och BRD, åtgärder som oavsett alla upprörda röster i väst faktiskt räddade DDR:s ekonomi, *die Schandmauer* enligt den socialdemokratiske statsmannen Willy Brandt; ett begrepp som även användes i den officiella västretoriken tills sjuttioalets avspänningspolitik krävde ett annat språkbruk.

En motorcykel bränner förbi, en modern japan i ett land där man tidigare kört Simson och MZ, själv kör han alltid motorcykel, inbiten knutte, först Harley och senare Victory, har den för tillfället väl låst-inlåst-barrikaderad bakom porten till vännen Oscars innergård på Schivelbeiner Strasse, ärnar ta ut den imorgon, känna fartvinden i ansiktet.

Han har nu gått från ett avlägset hörn som hyst en sovjetisk generalöverste, över en bro och fram till nästa, och här vidtar vandringens andra tredjedel, rakt västerut i riktning mot de arkitektoniska skapelser som en gång av upphovsmannen karaktäriserades som en välkomnande famn, en vandring mot hela tiden växande urbanitet, då som nu, och han minns från det lästa att den sträcka han hittills tillryggalagt var den sista delen av Frankfurter Allee som förvandlades till stad med de för Berlin så typiska stora-höga-massiva hyreshusen av sten och tegel, hus med serier av innergårdar, byggnader som ersatte de lantliga småhus med trädgårdar som dominerade i området fram till sent 1800- och tidigt 1900-tal, och att det var då som Frankfurter Allees östliga sträckning blev en riktig gata, efter att från ungefär dagens Rathausstrasse till ungefär dagens Waldeyerstrasse – en tvärgata belägen drygt trehundra meter väster om järnvägsbron – ha varit en två meter bred grusväg helt utan stenläggning och kantad av avloppsdiken över vilka gångbrädor intervallvis ledde fram till tomter och hus, och det var först 1897 som dessa diken utmed en sjuhundra meter lång sträcka täcktes med granitplattor och blev till trottoarer. Samtidigt som – för att citera borgmästare Emil Unger (1910) – ”moderna hus med alla bekvämligheter jämte oräkneliga torn, burspråk och balkonger efterträdde de fram

till nu vanliga kala husraderna, vilket ger hela gaturummet en vänlig prägel”, tills brittiskt och amerikanskt bombflyg uttraderade stora delar av denna bebyggelse mellan 1943 och 1945.

Ett S-tåg dånar i luftrummet över gata och undergång, vagnar på väg från Storkower Strasse till Ostkreuz, och Storkower Strasse fick sitt namn 1910 efter en småstad i Brandenburg, en ort som blott gjort sig känd sedan dess avgångne borgmästare Heinrich Ludwig Tschech halshöggs i Spandau 1844 efter att utan framgång ha försökt döda den preussiske kungen Friedrich Wilhelm IV med en nyinköpt dubbelpipig pistol – sedan han timmarna före attentatet fåfängt låtit sig daguerreotypas, och Ostkreuz är en stor station anlagd 1882 som Bahnhof Stralauer Rummelsburg, idag under ombyggnad som planeras att vara avslutad 2018, och det spårbundna ekipage som tvärrar hans synfält är ett av de många som trafikerar *Ringbahn*, den ringlinje som bokstavligen utlöste byggandet av den här delen av Berlin. Eller om man så vill: ett av många startskott som inledde modern stadsbyggnadskonst och stadsplanering i huvudstaden.

Han struntar fullständigt i det stora gallerikomplexet med sina butiker, styr stegen målmedvetet mot undergången, och där nere i det relativa dunklet sitter en ung och något härjad kvinna med schäfer på en kartongbit och säljer de hemlösas tidning *Strassenfeger*, eller ”gatsoparen” – med tjugosex årliga nummer, öppna redaktionsmöten och en upplaga på omkring tjugotvåusen exemplar, och hon är klädd i smutsiga och masochistiskt tajta blåjeans, tröja och grova svarta kängor, och på asfalten bredvid henne och hunden står en halvdrucken flaska billigt starkvin, och det slår honom att det alltid suttit någon precis här och sålt *Strassenfeger* vid de ungefär åtta tillfällen han passerat denna undergång de senaste tre åren, alltid något nedgången med hund och butelj, ”hemlös” heter för övrigt och träffande *Obdachlos* på tyska, de växlar några ord och han ger henne en euro och säger *mak jut*, och är så sekunden senare ute i dagsljus-luft-rymd igen, omsluten av trafik-avgaser-människor-inköpskassar under en

ljusblå himmel med fjäderlätta, dansande moln.

Frankfurter Allee, bakom honom Lichtenberg, och han står på nordsidan i det hörn som vetter mot järnvägen som just här flankeras av en låg och småskalig husrad av den typ som brukar krypa tätt inpå tyska järnvägar och järnvägsfundament, fundament av gjutjärn med slagna tegelvalv som dessutom ofta rymmer barer-kaféer-konstgallerier-butiker och som vanligtvis kallas *S-Bahn-Bögen* och av vilka det byggdes sjuhundratrettioen stycken i Berlin under sent 1800-tal – varav omkring sexhundra alltjämt finns kvar – och i denna husrad, uppförd som butikslokaler 1931, ligger sedan ett dussin år en liten affär med häftiga strumpor och accessoarer för en yngre generation, dödskallar-nitar-bandanas-smycken, utförsäljning pågår, butiken ska stänga, och granne med den trängs en resebyrå och ett italienskinspirerat kafé som sedan hans förra besök dessutom serverar nudlar, ingående i kedjan China Box – och därmed exemplifierande uttrycket *cross culture*.

Resebyråer med hela världen som arbetsfält och italiensk-kinesiska kaffebarer! Sådant fanns inte i Arbetar- och Bondestaten, där man på sin höjd kunde – efter byråkrati – få tillstånd att köpa en solskensbiljett till Bulgariens Svartahavskust, och vad cappuccino, macchiato och *caffè latte* beträffade kunde man inte ens stava till orden, och när det en gång serverades ”femtiogrammare” i ett svunnet Leipzig 1972 så var det kö till Mitroparestaurangen på järnvägsstationen, Mitropa som grundades 1916 och som efter Tysklands delning faktiskt var ett av de få regelrätta aktiebolagen i DDR, och en ”femtiogrammare” var en full kopp med starkt och *äkta* kaffe, och vid bordet bredvid honom satt en karl som var inne på sin nionde kopp – ”nu när det finns”, som han uttryckte saken – till synes obekymrad om kommande hjärtklappning och tarmrörelser. Självt var han på arbetsbesök på Karl-Marx-Universität, intog sina middagar för treochsextiofem *Einheitsverkaufspreis* inklusive bulgariskt vin på Auerbachs källare, och bodde på det enda hotell som var upplåtet

för besökare från den kapitalistiska världen och som måste förskottsbetalas med vouchers i så kallad hårdvaluta – och med priser långt över ett bra normalhotell i Västeuropa. Eftersom västmedborgare skulle sugas ut av den dollarkåta demokratiska republiken med sin snudd på artificiella ekonomi.

Biljetter och koffein, och utanför dessa verksamheter löper ett smalt gångstråk ungefär hundra meter norrut fram till S-Bahnstationen Frankfurter Allee och dess granne korvkiosken Curry-Piraten, medan gångstråkets motsatta sida helt domineras av det tredje Ring-Centerkomplexets gavel, ett lika fantasilöst bygge som de nyss passerade kusinerna mellan järnvägens östra sida och Möllendorffstrasse, och detta Ring-Center heter formellt nummer ett och har gatuadressen Frankfurter Allee 111.

Ungefär på denna plats och mot den långa Rigaer Strasses östligaste del uppfördes 1915 ett långsmalt envåningshus som skulle bli biograf men som istället omvandlades till *Markthalle*, en saluhall som överlevde kriget och därefter gradvis förföll, men som efter ombyggnader 1962/63 faktiskt levde vidare i HO-regi som den populära Ringbahnhalle till 1993, då den revs för att ge plats åt dagens moderna Ring-Center.

Gallerior, köpenskap-köpenskap-dånande köpenskap, och första gången han besökte denna plats var i sent 1970-tal, och ut mot Frankfurter Allee låg då ett litet schavigt kluster av överlevd och krigsskadad bebyggelse, och vid hörnet – med reservation för att minnet kan svika med en handfull meter i kvarter utan varje likhet med gårdagen – fanns ett hus som egentligen bara bestod av en sockel och en brunputsad bottenvåning, ett bombat hus där man hyvlat bort de träffade våningsplanen och täckt den resterande delen med svart takpapp, och i denna byggnad fanns en anonym servering som blott hette *Gaststätte* och en butik som skyltade med fyra dammiga BH-ar i ett hav av döda flugor, och i småhusen utmed gångstråket såldes blommor, frukt, sprit och cigaretter, eventuellt låg här också en liten butik med kristallglas – fast det kan ha varit ett par år senare, och här – eller i närheten

– fanns också ett daghem för barn till anställda vid Deutsche Reichsbahn; arbetsplatsrelaterat som de flesta *Kinderkrippen* i DDR. Och sedan kom *die Wende*, och efter denna historiska händelse kom kapitalister-investerare-projekterare-arkitekter-byggherrar, samtidens gulaschbaroner och hästhandlare, följt av schaktmaskiner och underbetalda arbetare, och så uppstod – nästan över natt – nya miljöer i stadens östra halva; miljöer som huvudsakligen handlar om konsumtion och profit.

Han skruvar fram ännu en minnesbild från detta besök för omkring trettiofem år sedan, när Honecker var centralkommitténs generalsekreterare – marscherande i Kremls ledband, och den gången kom han med S-Bahn, steg av på stationen och tog det smala gångstråket ner till Frankfurter Allee, för att inleda sitt sökande efter Alfred Döblins miljöer, linjen från Schönhauser Allee till Treptower Park hade inte påverkats av murbygget 1961, och det som slog honom mest var den handel som pågick i nischerna nedanför stationsbyggnaden, för här hängde Östberlins häftigaste-kåtaste-punkigaste-tuffaste och mest rebelliska tjejer, alla med artificiellt svartfärgat hår, insmugglade amerikanska jeans och svarta läderjackor, ungdomar vars fränder i Sovjetunionen kallades *стиляги*, och här *trejdades* vilt med ikoniska artefakter från väst, rockmusik-punkknappar-nitar och t-shirts som det stod Sex Pistols, FUCK och PISS OFF på, tjejer som samtidigt turades om att hålla vakt och som plötsligt bara var *putz Weg* om någon *Vopo* – folkpolis – passerade, och han minns att han beundrade deras trotsiga mod där de på sitt sätt utmanade staten med sina – enligt den officiella retoriken – klassfientliga attribut, fast de i själva verket blott trängdade efter delaktighet i samma ungdomskultur som omfattades av deras jämnåriga i väst, unga kvinnor som på sitt sätt var dåtidens Pussy Riot.

S-tågen, han har alltid tyckt om dessa ganska långsamma vagnar och den utsikt de erbjuder, minns de slitna, träiga förkrigsekipagen som faktiskt rullade in på 1990-talet, och just

här är det *Ringbahn* som gäller, ringlinjen som även kallas Hundhuvudet, eftersom det trettiosju kilometer långa och slutna rälsystemet liknar hundens skalle i profil, räls som omskriver *Tarifzone A, Einzelfahrausweise* tvåochfyrtio, ursprungligen en *Verbindungsbahn* byggd 1851 mellan ett par *Kopfbahnhöfe*, huvudstationer, varefter det ur preussisk synvinkel framgångsrika kriget mot Österrike sommaren 1866 gjorde att medel kunde avsättas för fortsatt järnvägsbyggande, det var *Gründerzeit* med enorm tillväxt och industrialisering, de tyska staterna enades till kejsardöme, och 1877 hade hela hundhuvudet fullbordats, ekonomin blev överhettad, och resten av historien är allmängods: världskrig, avskaffat kejsardöme, krigsskadestånd, gatustrider, Weimarrepublik, hyperinflation, valutareform, brun uppmarsch, nytt världskrig och åter ett besekrat Tyskland, allierad ockupation, nya valutareformer, delning i de två tyska staterna DDR och BRD 1949, fortsatt allierad närvaro, kallt krig, murfall, och ett återförenat land med Berlin som nygammal huvudstad. Följt av avskaffad D-mark och införandet av euro år 2002.

Ringbahn är en del av *S-Bahn*, och under de fyrtio år som DDR existerade administrerades-sköttes-underhölls hela S-tågsystemet av de östtyska myndigheterna – alltså även de tåg som trafikerade Västberlin. Samtidigt gick en S-linje och två U-linjer under och genom öst när de korsade staden, vilket i sin tur – och i synnerhet efter murbygget 1961 – skapade ett surrealistiskt landskap med stängda så kallade spökstationer som S- och U- tågen bara rusade förbi, så att Arbetar- och Bondestatens medborgare inte skulle kunna stiga på hemmavid för färd till det kapitalistiska väst.

Men misstag skedde, och det var till exempel ett felaktigt stopps förtjänst att konstnären Gerhard Richter – född i Dresden 1932 och efter delningen bosatt i DDR – kunde kliva av tåget i Västberlin 1961, även om okunniga wikipediaskribenter och dito svenska kulturjournalister hävdar att Richter *flydde*, vilket definitivt inte överensstämmer med sanningen; dock låter det mer dramatiskt på samma sätt som när svensk polis utrustad med lätta

handeldvapen alltid beskrivs som ”tungt beväpnad” av media.

Den första *Eisenbahn-Halt* som anlades på eller vid dagens Frankfurter Allee öppnade den första maj 1872 med namnet Friedrichsberg, och en handfull år senare påbörjades bygget av ett stationshus ett kort stycke norr om denna hållplats, ett elegant och småformatigt gultegelbygge som stod klart 1890/91 som S-Bahnhof Frankfurter Allee, nästan lantlig i sin framtoning och med fin mönstersättning på fasaden, namnbytt till station Stalinallee från 1949 till 1961 som en hyllning till ”Solen i våra liv”, varefter den slocknade himlakroppen omvärderades och lät stationen återfå sitt tidigare namn; idag trafikerad av linjerna S 41, S 42, S 8, S 85 och S 9. Och i stationens närhet anlades också en godsbangård som 1968 blev DDR:s första *Containerbahnhof*, stängd 1999 efter att huvudsakligen ha betjänat båtfrakterna till och från Rostock.

Vännen Frank var förresten en av dessa östberlinare som arbetade vid S-Bahn under murtiden, och kunde som sådan fritt passera gränsen mellan Öst- och Västberlin. Men tanken på att hoppa av drabbade honom aldrig, ”jag hade ju allt jag behövde i *unser Republik*”.

Unser Republik. Det var så man sa – framförallt när man talade med utlänningar; aldrig eller sällan *Deutschland*.

Kaffe! Han känner starkt för kaffe, mycket starkt, och morgonen har blivit förmiddag men innan han slår sig till ro en stund med den brygd han trängtar efter går han snabbt upp till *die Empfangsgebäude*, och finner – ungefär som väntat – att mycket litet förändrats i den klassiska väntsalen med sina tidtabeller och betjäningssluckor, att det egentligen bara är biljettautomaterna, fimparna på golvet och de kommersiella reklamskyltarna som visuellt skiljer DDR-tid från återförenad.

Skyltar-plakat-affischer med sina varierande budskap till allmänheten passerar honom aldrig obemärkta, han läser dem ständigt, fotograferar dem ofta som stöd för minnet, och just här – liksom i dussintals andra järnvägsmiljöer strösslade över staden

och dess rälsnät – handlar det om sperma, om att fyra miljoner tyska män önskat sprutar i brallan, lidande av *ejaculatio praecox* som är den latinska termen för tyskans *vorzeitige Samenguss* eller ”förtida fröutgjutelse”, och för de män som vill kunna hålla tillbaka utlösningen finns hjälp att få via en hemsida med det talande namnet *späterkommen*, knappast gratis-knappast gratis, och vid det textuella meddelandet står en streckgubbe som trumpet och besviket stirrar ner i sina byxor, men pris ske Gud – det saliggörande nätet ordnar allt, vår tids Babylon, *die grosse Hure*, *die Hure Babylon*, och han minns att Döblin levererade en exkurs om potens-erektion-sädesavgång i *Berlin Alexanderplatz*, och han undrar tyst för sig själv hur många liter vätska alla dessa förtida fröutgjutelser kan uppgå till, och om man antar att de fyra miljoner drabbade männen är sexuellt aktiva en gång i veckan så bör den förmodade mängden extravaginal-extraanal-extraoral säd bli omkring hundrafemtiotusen liter per år, en avsevärd mängd trots att huvudräkningen säkerligen rymmer felkällor, och eftersom tyskar – i varje fall sedan nazitiden – är stora renlighetsivrare måste alla dessa byxbefläckningar föda en hel armada av tvättmedelsfabrikanter, vilket snarast gör de förtida utlösningarna till en väsentlig och önskvärd nationell intäkts-skapare, och sedan kan man ju alltid fundera över hur många spermier som ryms i varje enskild tömning – väl minnandes att Salman Rushdie inleder sin genombrottsroman *Midnight's Children* (1981) med att konstatera att de spermier som åtgick för att alstra de sexhundra miljoner människor som befolkade den indiska subkontinenten vid tiden för *partition* 1947 faktiskt ryms i en medelstor chutneyburk.

Fast Rushdies liknelse med chutneyburken verkar trots allt inte helt korrekt, eftersom sexhundra miljoner spermier bevisligen ryms i en betydligt mindre behållare – säg en tredjedels burk *Spreewälder Gurken* för att ge resonemanget en lokal tysk koppling, och denna gurkspecialitet från Brandenburg – lovprisad av Theodor Fontane i hans fem band tjocka *Wanderungen* som

utkom 1862-1889 – är för övrigt en av de få DDR-produkter som överlevt; vid sidan av, till exempel, cigaretterna f6, Karo och Juwel, den mousserande festdrycken ”Rödluvan” och tvättmedlet Spee. Även om cigarettfabrikerna numera ägs av Philip Morris och tvättmedlet av Henkel. Och Spreewälder Gurken blev dessutom internationellt uppmärksammat sedan den inlagda lilla grönsaken kom att spela en icke obetydlig roll i Wolfgang Beckers ostalgierulle *Good Bye, Lenin!* (2003), en fenomenal film fullt jämförbar med Billy Wilders idag nästan helt bortglömda *One, Two, Three* (1961) om en i Västberlin baserad amerikansk Coladirektörs dotter som förälskar sig i en östberlinsk kommunist, och Wilder (1906-2002) var jude, född i dubbelmonarkin, inflyttad till Berlin omkring 1927 och en i kretsen kring Döblin – de flydde dessutom ungefär samtidigt från Berlin kort före bokbålen 1933, och kom båda via Frankrike till Hollywood och filmindustrin.

Wilder Oscarsnominerade *One, Two, Three* fick dock ingen statyett, eftersom såväl den amerikanska opinionen som den reaktionära tyska Springertidningen *BZ* tyckte att storyn var klart opassande, då den drev med det kalla kriget. I en stad som just sett en mur resas – mot fond av hotfulla tanks och lömska ryssar.

Under Berlintiden bodde Wilder bland annat som *Untermieter*, med andrahandskontrakt, på Viktoria-Luise-Platz 11 i stadsdelen Schöneberg – i ett hus som tidigare hyst den italienske tonsättaren Ferruccio Busoni (1866-1924), och denna byggnad ligger blott ett kort stycke norr om den plats där den krigshetsande demokratiska katoliken John F. Kennedy inför en förvånad folkmassa och värld – den tjugosjätte juni 1963 – ansåg sig vara en syltmunk: *ich bin ein Berliner*.

Att Kennedymuseet, självhävdelse-självförhärlikande, vid den pånyttfödda Pariser Platz ligger granne med ett av den amerikanska kedjan Dunkin’ Donuts femtontusen kaféer är nog inte en slump. Ej heller att punkbandet Dead Kennedys gav ut plattan *Milking the Sacred Cow* 2007.

Wilders biljett till filmvärlden började för övrigt när filmproducenten Max Galitzenstein, pippanades Wilders grannfru, tvangs fly mer eller mindre naken in till Wilder för att undkomma en bedragen make – varpå Galitzenstein, sannolikt av tacksamhet, fann sig föranlåten att köpa ett filmmanus av Wilder.

Fem-sexhundra meter öster om Wilder bodde vidare den brittiske författaren Christopher Isherwood (1904-1986) som kom till Berlin 1929 för att knulla pojkar, Isherwood vars texter senare låg till grund för musikalen *Cabaret*.

Han skakar på huvudet åt reklamskylten, åt det cyniska profiterandet på människors problem och tillkortakommanden, finner hela kampanjen osmaklig, exempel på girig västlig smitta i en värld där man slår mynt av allt; dansande kring guldkalven med metaforiska dollartecken i ögonen.

Så dags att begå kaffet, tjugo trettio meter från stationen, raska steg, och det blir den italienskinspirerade kinesbaren, lokalen som möjligtvis var en blomsterhandel eller en fruktlåda under den tidigare regimen, märkligt att dessa små ”tegel skjul” överlevt i ett järnvägsnära område där bomberna föll som konfetti, och han beställer en kopp vanligt kaffe, en croissant och ett glas mineralvatten, croissanter i Östberlin – herregud tiderna har förändrats, och han slår sig ned på den lilla trottoarsserveringen utanför; med blicken mot det stora köpcentrumets tysta gavel – en hög tegelvägg, slutet och helt utan liv. Belägen nära den plats som under tidigt 1900-tal hyst både biografteatern *Das lebende Bild* och något senare Frankfurter *Lichtspiele*. Följt av mark- och tomtföretaget *Atlantics* storstilade planer på en biograf med tvåusen platser och ett trettio meter högt torn jämte kafé och danspalats, planer som dock stäcktes av ekonomiska kriser och oro.

En solstråle värmer ansiktet, blicken sveper som en radar, scannar in det omkringliggande, människor passerar, strosar, jäktar, på väg eller blott drivande, och när han sitter där och väntar på att bakom-diskens-kvinnan ska färdigställa och bära ut

hans beställning söker sig tankarna till ett kafébesök för sextio år sedan när han för första gången besökte Berlin – som barn, givetvis var han ett barn då – och han tror att det var någonstans i närheten av Kurfürstendamm, och han satt med sina föräldrar och *Tante Brunhilde*, aktiv nazist fram till krigets sista dagar och därefter ihärdigt förnekande att hon skulle ha stått där i massmötenas mångtusenhövdade skara och ropat sitt jävla *Sieg heil* i mer än ett decennium, och han minns med stor tydlighet att hon tyckte att hans mamma var snudd på kriminell för att hon inte drack ur grädden ur gräddsniplan när de skulle gå, inget fick förfaras och allt som gick att stoppa i munnen var åtråvärt, och när de lämnade kaféet spanade hon med sina papistiska falkögon efter kvarlämnade sockerbitar på de andra borden minnandes de närbelägna åren med vattnig potatissoppa och sur tvätt på tork runt skräpeldade kaminer.

Den blick hans far gav henne röjde en outtalad tirad om ”ingen misskund med tysken”, om att de gott kunde leva under knapphetens stjärna efter att de startat och förlorat två världskrig, att det var bättre att herrefolket jagade sockerbitar än judar.

Farbror Alois – frisör i Belgien – tyckte heller inte om herrefolket, hävdade alltid att alla Fritzar, Konradar, Juttor och Bärblar skulle tvångsklippas (se där en veritabel födkrok för en gentleman med sax!) och tvingas ut på en Canossavandring genom de länder de våldfört sig på. Samtidigt som hans brorsdotter med emfas menade att Hitler borde ha gasat ihjäl fler kroknäsor och Kristusmördare när han ändå hade möjlighet. Och inför detta uttalande blev morfar in i själen vredgad, och det var den enda gången någonsin som han sett den gamle chokladfabrikanten så upprörd att fradgan stod vit och bubblande i munvinklarna.

Det är sådana minnesbilder av miljöer-händelser-åsikter-samtal som hela tiden tränger upp, och mitt i dessa funderingar kommer kaffet, croissanten smular, croissanter smular alltid, drycken värmer, smakar prima, och han sitter i ett hav av brus, tåg ljud-

billjud-människoljud men boskapens brölände vid Eldenaer Strasse ett stycke norr om serveringen har tystnat, här låg tidigare det stora slakthus som Döblin ägnar åtskilliga – nästan allegoriska – sidor åt i *Berlin Alexanderplatz*, en gigantisk anläggning uppförd 1876 på ett trettioåtta hektar stort landområde, stängt och nedlagt 1991, och Eldenaer Strasse som löper på sydsidan anlades och namngavs 1881 efter det medeltida klostret Eldena i den senare svenska besittningen Greifswald, Hans Falladas (1893-1947) födelsestad varifrån familjen flyttade till Berlin 1899, Fallada född som Rudolf Ditzen, flerfaldigt misslyckad självmördare, tung morfinist och författare, och där boskapen en gång togs av daga – flera av de gamla röttegelbyggnaderna står kvar – härskar privat företagsamhet krönt av det stora Kölnbaserade livsmedelskonglomeratet Rewe med nästan en kvarts miljon anställda i Tyskland, *besser leben* säger reklamen, och i ett av husen inryms deras rusiga och innehållsrika *Getränkehof* med Doppelweizenkorn för femochtjugonio och Scharlachberg Weinbrand för sexochnittionio, och efter denna utvecklingsminnesframkallning-tankeflykt avslutar han kaffet, sveper återstoden av det bubblande mineralvattnet, och är därmed redo att fortsätta sin vandring.

Frankfurter Allee igen, han ser kvardröjande valplakat på väggar och lyktstolpar, Merkel vs Steinbrück, stora porträtt av advokaten och vänsterpolitikern Gregor Gysi, född 1948 och utbildad i DDR, vore han tysk skulle han lägga sin röst på Gysi och *die Linke*: ”inga utländska trupper i Afghanistan”, ”skrota vapenexporten” och ”beskatta kapitalet”. Fast *die Linke* framstår för många som alltför belastade, som en blandning av gamla östtyska socialistiska enhetspartiet SED och kommunistiska KPD, och var därmed skäligen chanslösa i det nyss avhållna valet, och det återförenade Tyskland kommer aldrig att bli socialistiskt – eller ens socialdemokratiskt – utan snarare en sorts fortsättning på det konservativa och skäligen repressiva gamla Västtyskland, vars politik på 1970-talet födde väpnad terrorism.

Men det finns också andra affischer. Först ett plakat om ett horhus i Köpenick och det är en typ av reklam som tidigare blott förekom i det goda demokratiska Västberlin, och bredvid den nakna kvinnokroppen kan han läsa om ett kolla-själv-test för diagnos av blodcancer, och även den reklamen har tydliga erotiska referenser: en stor gapande kvinnomun omskriven av elegant rödmålade läppar och mot kindväggarna spelar en vit bomullstopp som efter utförda sveprörelser över den fuktiga slemhinnan ska skickas in för analys. Och detta är naturligtvis nonsens, lika mycket humbug som när legitimerade läkare affischvägen uppmanar allmänheten att regelbundet låta tömma sina lymfkörtlar; mot avgift, givetvis mot avgift – och plötsligt finns det tjugotals lymfdräneringsanstalter spridda över staden, åderlåtning *Sieg heil*, dyvelsträck *Sieg heil*, och Tyskland har alltid varit kvacksalveriets högborg, natur-örter-potensgivare; och *Heilkunde*. I Mammons namn, amen.

Snett framför honom vid trottoaren ligger nedgången till tunnelbanan, ett vitt U på blå botten svävar över trapporna till underjorden, gamla svart-vita fotografier från området pryder väggarna, ger passerande en belärande möjlighet att studera gatan före krigen och under återuppbyggnaden.

U-Bahnstationen på Frankfurter Allee invigdes den tjugoförsta december 1930, och här på den lilla öppna platsen framför gör *der Wurstmaxe* med portabel grill goda affärer, korvflottet fräser och osar på det runda gallret, senap och en ständig ström av kunder, alla äter, alla tycks tugga på något, Tyskland som hungerbukfylla-matmältning-tarmrörelser, Tyskland är ett ginnungagap, Europas bottenlösa svalg, och – med det förra seklets atrociteter i minne – även *Mutter aller Greuel auf Erden*; all jordens styggelsers moder.

En handfull meter från korvmannen vidtar gallerians skyltprydda fasad mot gatan, Deichmann-Sparkasse-Kaiser's-New Yorker-dm-Dunkin Donuts-Depot-Vero Moda-Spielmax-Apollo optik-H&M, och direkt efter köpenskapen vinklar

Pettenkofer Strasse norrut, namngiven 1905 efter att tidigare ha benämnts Strasse Nr. 66, och därefter uppkallad efter Max (1818-1901), adlad von Pettenkofer, medicinare och hygienprofessor i München, depressiv och självmördad med en pistolkula i sin bostad i det ytterst ståndsmässiga Residenzpalatset i samma stad, och han inbillar sig att Pettenkofer arbetade i samma anda som den banbrytande Rudolf Virchow från Schivelbein, ”patologins fader”, och att DDR-staten behöll det adliga gatunamnet för att markera den stora betydelse Pettenkofer haft för vår syn på hygien, rent vatten och sophantering, och kort efter invinklingen från Frankfurter Allee skär gatan Schleidenplatz, namngiven 1905 efter botanikern Mathias Jakob Schleiden (1804-1881), varefter hon slutligen mynnar – bortom synhåll – vid det gamla slakteriområdet.

Men här och nu är det framförallt Frankfurter Allees södra hörn mot järnvägen som intresserar, bokstavligen tvärs över gatan, hörnet mot rälsen och i första hand det påföljande ungefär hundraåtta meter långa gatuavsnittet fram till tvärgatan Jessnerstrasse, anlagd 1874 som Kronprinzenstrasse och namnbytt 1951 efter regissören och teatermannen Leopold Jessner (1878-1945), jude och socialist, känd för sin expressiva dramatik, flyktad 1933 till USA via Palestina, och det han ser är en rad sammanhängande byggnader, fem till åtta våningar höga, fasader i ljus puts och blek pastell, och i dessa byggnader ryms – krönta av bostäder – numera franskägda Targobank i nummer 108, Berliner Bank och Gietzelts mynthandel i nummer 106, och över mynthandeln finns advokaterna Mauersberger, Brehmel och Traupe, följt av Hoa Mai:s asiatiska livsmedel, Steinkes krog och Thai Küche i nummer 104, kryddig Tom-Kha-Gaisoppa med hönskött och grönsaker för två och tjugo, och därefter kommer Vodafone; byggnader med verksamheter etablerade efter *die Wende*. Och i husraden kan han dessutom se portar och ingångar till de små företag och upplag som befolkar innergårdarna: taxigarage, MC-verkstan Box im Bogen, Henning&Munds

bilverkstad, flamencokurser och fitnessstudio; samt liten lekplats.

Asiatiska varor, asiatisk kommers! Något dylikt fanns inte i gamla Östberlin, där de enda sydostasiater man såg i stadsbilden nästan uteslutande var vietnamesiska kommunister jämte en och annan laotier som skickats till DDR för utbildning och liknande. Men efter murfallet, nästan direkt efter murfallet, dök det snabbt upp vietnamesiska ligor i östra Berlin – unga män som på något märkligt sätt sysslade med illegal cigarrettförsäljning. Och som fortfarande bedriver olika verksamheter; svart som grått.

Han fokuserar husraden, gräver i minnet, och såvitt han kan erinra sig bestod räckan av byggnader bitvis av ursprungliga fastigheter när han var här för trettio-trettiofem år sedan, hus som dessutom var i ganska dåligt skick och som måste ha rivits någon gång kring mitten av 1980-talet för att de plats åt dagens *Plattenbauten* men det finns ett klart undantag och det är Vodafonehuset – idag nummer 102 – i hörnet mot Jessnerstrasse, och detta hus uppfördes 1897 sedan den äldre föregångaren rivits – ett hus som bland annat inrymde Spitzigs restauration och sällskapslokaler, där Lenin talade till en *Arbeiterversammlung* i augusti 1895, Lenin som vid den tiden bodde på Flensburger Strasse 12 (idag 22) i stadsdelen Moabit.

1908 stod ett nytt och bastant stenhus – med dåtida nummer 194 och omkring 1915 nummerbytt till 89 – klart på Frankfurter Allee, och hit flyttade läkaren och skriftställaren Alfred Döblin – *Spezialarzt für Innere und Nervenkrankheiten* – 1913, och här hade han både bostad och mottagning, arbetade som *Kassenarzt* för mindre bemedlade, och här skrev han med största sannolikhet färdigt *Die drei Sprünge des Wang-lun* och arbetade med *Wadzeks Kampf mit der Dampfturbine* innan första världskriget krävde hans läkekonst i Saargemünd 1915. Med största sannolikhet var det också här på Frankfurter Allee som Döblin befäste sin politiska grundsyn: hans patienter var uteslutande enkelt och fattigt folk från storstadens östra kvarter, människor som var hårt ansatta och utnyttjade av ett orättfärdigt ekonomiskt

system, erfarenheter som han senare skulle använda när han tecknade människoöden och mänsklig vardag i *Berlin Alexanderplatz*. Men då hade han redan flyttat till en ny adress på den Frankfurter Allee han kom att älska; till ett hus – som inte längre finns – nära Frankfurter Tor. På dagens Karl-Marx-Allee.

Han låter blicken svepa över nummer 104, beläget på den plats där Döblin med hustrun Erna och sonen Peter hyrde våning före första världskriget.

- Steinkes krog, tänker han högt. Varför inte? Den varma hösten framkallar törst.

Ölskylten på fasaden säger Berliner Kindl, naturligtvis Berliner Kindl – stadens eget öl sedan 1870-talet, huset är fem våningar högt, signalerar omisskännlig DDR-modernitet, stora skäligen nya fönster mot trottoaren, han har suttit där förut, möjligtvis var det en vinter för två år sedan, *Hundekälte-Hundekälte*, och han känner för ett glas *Korn*, ett litet glas eftersom det fortfarande bara är förmiddag, nej – han är ingen renlevnadsmänniska, ett glas att reda ut tankarna över, *guten Tag guten Tag ich hätte gern ein Korn, bitte und danke*, och den kostar enochåttio.

Lokalen med sin bardisk, sina bord, sina stolar och sina röda plastsoffor är ren och fräsch men samtidigt trist opersonlig och charmlös, som om hela inredningen köpts från en katalog med lockrop om *rustikales-rustikales*, tyskar älskar *rustikales*, patetisk pastisch, whiskyreklam på spegeltavlor, ölpumpar av porslin som ska ge en sorts gammeldags stämning, minna om svunna tiders värdshus då ölen serverades från riktiga tunnor, men hur man än anstränger sig kan det aldrig bli ombonat, patina kan aldrig levereras som metervara; Biberkopf skulle inte ha trivts.

Spriten bränner gott, lägger ett försonande-förmildrande drag över etablissemang, och på första sidan i en kvarlämnad tidning kan han hastigt läsa att svenska Vattenfall är alla berlinbors hatobjekt nummer ett, att fler och fler kräver att näten för elektricitet, gas och fjärrvärme ska återkommunaliseras eftersom staden Berlin sålt och tecknat orimliga avtal, och han gör en notis

om detta i det anteckningsblock han alltid bär med sig.

Anteckningsblocket är en tredjedel av treenigheten, och treenigheten är block-penna-kamera, och dessa objekt är heligare än den helige ande, gud kan man möjligtvis tänka sig som en princip om godhet medan människosonen är en fullständigt galen konstruktion tillika en fysiologisk omöjlighet, och folk som grundar sin tro på en person som anses kunna gå på vatten stämplar sig själva – något som understryks av det faktum att ingen annan världsreligion anser sig behöva en människoson, opium-opium enligt Karl Marx som faktiskt studerade i Berlin under flera år och bodde på Mohrenstrasse inte så långt från Potsdamer Platz, och att Mohrenstrasse fått detta namn har sin förklaring i att Friedrich Wilhelm I fick en livs levande nordafrikan i present av Nederländerna omkring år 1700, exotiskt och makabert, fast inte fullt så jävligt som när naturforskaren Amalie Dietrich – kallad Svarta dödens ängel – sände huden från en flädd aborigin till Hamburg omkring 1870, eller som när tysk militär skickade den besegrade och självmördade chief Mkwawas kapade huvud från Östafrika till Berlin 1898. Och utifrån dessa fakta kan man peka på en våldsam och människoföraktande tradition som leder vidare till, exempelvis, de lampskärmar som den tyskspråkiga kulturnationens drängar-vakter-officerare-läkare lät tillverka av judisk hud i lägren, eller de tatueringar som skars bort från hundratals fångar – för att efter preparering bli omtyckta souvenirer. I skuggan av gaskamrar och ugnar.

Snapsen smuttas, smakar gott, gör gott men han saknar sin tobak, minns att förra gången han trampade på den här delen av Frankfurter Allee var den sista dagen i hans liv som rökare innan han slutade på slaget midnatt den trettionde april 2012 efter att ha sugit på sin – måhända – sextiotusende cigarr, alltid med täckblad av finaste Sumatera, aldrig Brasil, Marx rökte också cigarr, små nästan svarta saker, och det är klart att en cigarr hade smakat så han ber om ett litet glas öl istället för att dämpa suget, *Bier und Korn, ich empfehle Bier und Korn*, drycker som skärper tankens

klarhet och löser all världens problem, och Biberkopf (med Döblins penna) hade givetvis fel när han lät ett glas pilsner hävda att ”de flesta av alla tankar är överflödiga”. Ett uttalande som skulle kunna vara den totalitära statens *credo*.

Cigarrer, och han tänker med ett längtansfullt leende på Döblins beskrivning av Loeser und Wolffs berömda cigarrbutik vid Alexanderplatz, passerad av Biberkopf i blåsten, och ariserad 1937: *erstklassige Qualitäten in allen Geschmacksrichtungen, Brasil, Havanna, Mexiko, Kleine Trösterin, Liliput, Zigarre Nr. 8, das Stück 25 Pfennig, Zigarillos Nr. 10, unsortiert, Sumatradecke, eine Spezialleistung in dieser Preislage, in Kisten zu hundert Stück, 10 Pfennig. Ich schlage alles, du schlägst alles, er schlägt alles mit Kisten zu 50 Stück und Kartonverpackung zu 10 Stück, Versand nach allen Ländern der Erde, Boyero 25 Pfennig, diese Neuigkeit brachte uns viele Freunde, ich schlage alles, du schlägst lang hin.*

Själv rökte han Finesse när han var i DDR, pappkartong med orientaliskt motiv, palmer och arabisk segelskuta sedda genom moriskt pellarvalv, tio individuellt styckcellofanerade cigarrer för enhetsförsäljningspriset – EVP – två mark, tillverkade av den folkägda cigarrfabriken i Treffurt i Thüringen, *Betrieb der ausgezeichneten Qualitätsarbeit* som dessutom rullade märkena Sprachlos och Jagdkammer Extra. Av vilka det förstnämnda skapade viss munterhet i ett land där språkets olika uttrycksmöjligheter var begränsade. Och när muren fallit och den stora utförsäljningen av DDR började inkluderades även cigarrerna i realisationen – då hela fabriken ineliggande lager slumpades bort för en fjärdedel av priset; mot betalning i frälsande D-mark, och han har fortfarande två kartonger kvar, souvenirer och memento från en tid då tobaksförpackningarna saknade varningstexter.

En radio står på och det som diskuteras är NSA:s avlyssningar, USA har – allt sedan andra världskrigets slut – ägnat sig åt klandestina avlyssningar på tyskspråkig mark, drog hemliga

kablar i det ockuperade Wien – från den brittiska sektorn till Röda arméns högkvarter vid dåvarande Stalinplatz, och i Berlin i april 1956 påträffades en fyrahundraftio meter lång och amerikanskgrävd tunnel under gränsen från Rudow i väst till Altglienicke/Treptow i öst med inkopplingar på det nät som ryssarna använde för telefon och telex, och att just den tunneln avslöjades har två alternativa förklaringar: antingen upptäcktes den när sovjetiska soldater skulle reparera fuktskadade kablar, eller så tipsades ryssarna av den brittiske spionen George Blake, född i Rotterdam 1922, bosatt i Moskva dit han flytt efter att ha dömts till fyrtyotvå års fängelse i England, Blake med pension från KGB, en riktig mullvad i John le Carrés anda men utan kopplingar till spionringen kring Philby&Co, och dessutom medaljerad av Putin så sent som 2007, samme förment demokratiska statsman som inledde sin karriär som KGB-chef i Dresden 1985-1990. Och efter den förlorade spiontunneln i Berlin byggde amerikanerna istället en avlyssningsstation med mycket stor räckvidd och antennerna riktade mot öster på den av bomb- och schaktmassor skapade hundrafjorton meter höga kullen Teufelsberg i den västliga stadsdelen Grunewald.

Utanför krog och asiatiska livsmedel glänser två *Stolpersteine* infällda i trottoaren, ”snubbelstenar” som minner om nazismens offer, en gatsten försedd med en präglad mässingsplatta, och bakom detta projekt står sedan tidigt 1990-tal konstnären Gunter Demnig; född i Berlin 1947 och verksam i Köln.

Idag finns det omkring tvåhundra tjugo dylika stenar i Friedrichshain – och sammanlagt fyrtyotusen fördelade på sjuhundraftio platser i tio europeiska länder, och just de båda mellan krogfasad och gata hedrar sedan 2012 Max och Bertha Badt, födda 1856 respektive 1859, bosatta i det hus som nu bär nummer 104, och deporterade till Theresienstadt den tjugonionde oktober 1942; avlidna i november och december samma år.

Fast paret Badt går ej att spåra i Berlins mycket grannliga adressböcker, som på samma adress sedan mitten av 1930-talet

anger öronläkaren Werner Israel Badt, vars öde är helt okänt från 1943; kanske var han en son som hade sina gamla föräldrar boende hos sig.

Berlins judar. 1933 fanns det ungefär hundrasextiotusen judar i staden. Av dessa bodde 13,5 % i Wilmersdorf, 9,2% i Mitte, och 2,1% – eller omkring sextusen – i Friedrichshain. Nittiotusen utvandrade efter det nazistiska maktövertagandet, femtiotusen dödades i lägren och sjutusen begick självmord. Efter kriget uppgick den judiska populationen till åttatusen, av vilka fyratusen-sjuhundra levde i *Mischehe* eller blandäktenskap, där den ena parten var kristen. Slutligen kunde nittonhundra deporterade judar återvända hem från lägren – främst från Theresienstadt – efter kriget.

I detta sammanhang kan också nämnas att antisemitismen i Berlin, redan före *Machtübernahme*, var mer utbredd bland protestanter än bland katoliker. Samt att mer än tvåtusenfemhundra protestantiska präster skriftligen – genom ombud – gratulerade Hitler den femtonde oktober 1933: när Tyskland lämnade Nationernas Förbund.

De tyska adressböckerna är en viktig historisk källa för den som vill söka efter personer, och den första någorlunda kompletta – innehållande samtliga hushåll, företag, yrkesgrupper med mera – publicerades i Köln 1797, och två år senare tryckte Berlin sin egen motsvarighet *worin alle Strassen, Gassen und Plätze...und in denenselben alle Gebäude oder Hauser wie auch der Name und die Geschäfte eines jeden Eigenthümers aufgezeichnet stehen*, och dessa *Berliner Adressbücher* utkom årligen – med ett par undantag i början av 1800-talet – till 1943.

Detaljeringsgraden är mycket hög, dels med alfabetiskt register över samtliga *Haushaltungsvorstände* och deras adresser, och dels med förteckningar över de boende i varje enskild byggnad – så noga att man till och med anger ”tredje våningen till vänster”,

eller ”gårdshuset till höger en trappa”; allt i klassisk frakturstil. Dessutom utskrivs alltid yrke, inklusive beteckningar som ”pensionär”, ”änka” eller ”invalid”.

Men bläddrandet i dessa böcker ger också anledning till reflektioner kring maktens behov av att ständigt kontrollera undersåtarna/medborgarna. Från kungen av Preussen till *der Kaiser*, från Gestapo till Stasi. Övervakningssamhället fanns där redan tidigt. Har dessutom utvecklats i amerikansk regi.

Även nästa gaturum, en sträcka på drygt hundra meter mellan Jessnerstrasse och genomgången till Müggelstrasse – anlagd 1905 och med namn efter sjön Müggelsee – bjuder på kulturhistoria, och här fångar ögat en husrad som börjar med apotek, solarium och grillbar, och från den här delen av gatan minns han det låg en eller att par provisoriska baracker på en bombtomt för ett trettiotal år sedan.

Och naturligtvis finns det berättelser! Nummer 98, en överlevare från omkring 1876, var från början ett tvåvåningshus som inrymde Friedrich-Apotheke, ett apotek som senare flyttade till grannhuset nummer 100, varefter tvåvåningshuset växte på höjden med nya våningsplan förbundna med en utanpåliggande glastrappa efter *die Wende* och därefter hemvist för diskoteket Jeton – som huvudsakligen attraherade nynazister och skinnskallar, ägarbytt och med ny publikinriktning sedan ett par år, och utanför apoteket står sedan 1895 den enda kvarvarande och fungerande av gatans många dricksvattenpumpar, kulturskyddad och av grönlackerat gjutjärn, ritad av arkitekten Otto Stahn (1859-1930), som dessutom skapat flera av stadens broar. Och på trottoaren utanför nummer 100 finns ytterligare två *Stolpersteine* hedrande minnet av Dr. Gabriel Heimansohn och hans hustru Johanna, båda mördade omkring 1943.

Apoteket! Låt vara att det nu ligger i ett nyare hus men det måste ändå ha varit hit till Friedrich-Apotheke som Döblins patienter gick med sina recept, och med den vetskapen kommer

den nödvändiga historien ännu närmare, och allt som behövs för att visualisera en dåtid är ett slutet öga: man i filthatt och sliten rock, skakande händer, tummande den långsmala recept-blanketten med en ynka riksmark i fickan.

Om dagens nummer 96 finns än mer att säga, och även detta hus är en överlevare som dröjer i gaturummet, uppfört 1885 i stilmässig neorenessans av apotekaren Victor Wechsler (dock ej släkt med Efim Wechsler vars fabrik ariserades av Walther Sommerlath) och därför allmänt kallat Wechslerhaus, och i denna byggnad med sina långa snirkliga balkongräcken av gjutjärn ut mot gatan ligger Queen's cocktailbar och spelbutiken games workshop, på fasaden sitter tre SKY-skyltar som omtalar att man kan se internationell fotboll inne på drickerierna, och på gården innanför residerar alltså Berliner Stadsmission sedan DDR-tiden i flera gårdshus, av vilka det innersta rymmer ett evangeliskt kyrkorum.

När Wechsler lät bygga sitt hus höll fågelhandlare Nowak djur på granntomten, trehundra frigående gäss och hundra frigående grisar som *durch freies Herumliegen der Exkrement* förpestade luft och omgivning så till den grad att den fotpatrullerande gendarmen Meyer från den kungliga bypolisen i Lichtenberg tvangs skriva rapport i augusti 1892, och att här dessutom fanns ett fiskrökeri gjorde inte precis saken bättre, varefter hatt-fabrikanten Wilhelm Lober köpte tomten 1909 och byggde ett femvåningshus på platsen med hatt- och herrbutik i gatuplanet men då hade redan Friedrichsbergs Israelitiska Förening skapat en synagoga på en del av tomten, där man verkade till 1935 då man flyttade till en nyanlagd lokal i en fastighet med dåvarande nummer 56 på samma gata – idag nummer 35 b.

Lobers hus överlevde kriget och rymde alltså hans klädbutik under DDR-tiden, varpå byggnaden revs omkring 1986 för att ge plats åt de hus som idag kantar den här delen av gatan, däribland sportbaren Germania och Alleebaren. Varefter den korta

fortsättningen fram till Weichselstrasse – anlagd 1905 och namngiven efter floden Weichsel, numera Wisła i Polen – uteslutande hårbärgerar moderna åttavåningshus med tatuering i nummer 92, försäkringsbolaget Merkur, en blomsterhandel och restaurangen Shanghai i hörnet med gatunummer 90. Ett hus som liksom grannarna helt saknar visuella arkitektoniska kvaliteter men där man alltid kan få en *knusprige Ente* ab 4.90 Euro.

Tatuering! Under DDR-tiden fanns det inte en enda tatueringssalong i hela landet – numera finns det minst ett dussin bara i östra Berlin, och staden är tatuering sedan en handfull år, illustrerade människor, dekorerade människor, prydda människor, män som kvinnor, tatueringen har framförallt blivit en yngre generations signum, och det är inte längre en eller två små bilder på armen utan stora motiv över armar-ben-bröst-rygg-halsar.

Susi som arbetar i baren där han brukar hänga har en stor rödtonad räv på överkroppen och svarta fladdermöss på låren, en kniv på armen och Medusas ormslingrande hår över bröstet.

- Helt normalt, säger hon, helt normalt, *üblich in Berlin, ganz üblich*.

Underförstått: idag, sedan en tid.

Dåtid, tidigt 1900-tal, tiden före första världskriget, Döblintid, och nu hade den långa gatan – tillika viktiga genomfartsleden – fått sin form med de för Berlin så typiska hyreskasernerna, stora kompakta stenhus som med sina innergårdar nästan kunde fylla hela kvarter, och i de flesta av dessa hus fanns dessutom verksamheter – i bottenplanet mot Frankfurter Allee, eller på de slutna gårdarna: affärer av alla kategorier, tvätterier, hantverkare, åkerier, kaféer, krogar, biografier och nöjeslokaler jämte en lång rad med fabriker – framförallt i möbelbranschen, och med tiden kom också varuhus och stora specialbutiker, vilket gjorde denna urbana pulsåder till ”det proletära östra Berlins inköpsboulevard”, ett *Kurfürstendamm der kleinen Leute*, en *Boulevard des Berliner Ostens*, och dessutom en plats för demonstrationer, politiska

manifestationer, parader, sammandrabbningar och våldssamma gatustrider; mer eller mindre in i modern tid.

Han står i hörnet där Weichselstrasse möter Frankfurter Allee, känner en rännil av svett födas under jackan, och mellan denna punkt och nästa hörn där tvärgatan Finowstrasse – anlagd 1905 och uppkallad efter en brandenburgsk biflod till Oder – ansluter ligger blott två byggnader, båda från sen DDR-tid, 86 a och 86 b, den första med *Elektrogeräte*, den andra med Zeemans textilier – ett nationstäckande holländskt företag grundat 1967 och med flera butiker i Berlin – *Die ganze Familie kann hier die passende Kleidung, Heimtextilien und mehr finden. Für die Damen steht stets günstige Mode zur Verfügung. Ob dies eine Damenhose, eine Bluse oder ein Bolero ist. Für die Herren gibt es neben Jacken und T-Shirt auch Sweater und Jogginghosen.*

Elektrogeräte, och plötsligt kommer en ny läsefrukt fram ur minnets gömmor, för just här uppfördes 1905 bostads- och affärshuset Frankenhof – även det ett imponerande stenhus, fem våningar jämte en elaborerad takvåning med flera kraftfullt böljande gavelutbyggnader, och i bottenvåningen såldes redan då husgeråd – allt utställt i nio stora skyltfönster mot både Frankfurter Allee och Weichselstrasse, och bakom denna butik som kallades Eisen-Richter stod köpmannen Adolf Richter, som inför helgerna ibland också demonstrerade den synnerligen moderna elektriska bakmaskinen ”Köksundret” för sina kvinnliga kunder.

På andra sidan gatan – på den norra sidan mellan Pettenkoferstrasse och Waldeyerstrasse finns Reichardt´s tyska restaurang i hörnhuset med nummer 97, följt av Matratzen Concord, en sportbutik, digitalfoto och en modeoutlet – belägna i skäligen moderna byggnader.

Från porten till nummer 91, en överlevare liksom grannhuset, når man teatern Verlängertes Wohnzimmer i lokaler som redan

1911 hyste biografen Maxim-Lichtspiele, följt av olika scener med namn som Kammerlichtspiele och Theater im Schmalen Handtuch.

Även den korta Waldeyerstrasse tarvar en liten utvikning: den anlades 1907 och fick sitt namn efter medicinaren Heinrich Wilhelm Gottfried Waldeyer-Hartz (1836-1921), och denne doktor Waldeyer adlades för sina vetenskapliga insatser 1916 med prefixet *von*, som han dock aldrig använde, och det var antagligen genom detta avståndstagande från kejsrerliga utmärkelser och aristokrati som Ulbricht-Honeckergänget lät gatunamnet vara kvar! I en stad där Ulbricht tidigt deklarerade att allt borgerligt skulle bort; varpå han den trettionde december 1950 lät spränga stadsslottet – byggt från 1450-talet och framåt – eftersom det utgjorde ett exempel på ”preussisk militarism”. För att istället – och med svensk medverkan – uppföra Palast der Republik på samma plats 1973-1976, ett föga estetiskt bygge vid Spree kallat ”Farbror Erichs Lampaffär” i folkmun, ett hus med parlamentet *Volkskammer*, kaféer och bowlinghall bakom koppartonade fönster, asbestsanerat och rivet 2008-2009, gigantiska mängder asbest som försvårade arbetet. Men stadsslottet kommer att återuppstå enligt regeringsbeslut – med den första grundstenen lagd sommaren 2013.

Från Waldeyerhörnet och framåt exploderar köpenskapen ånyo, för direkt efter hörnhusets tvättmaskiner, en våningsförmedling och – i nummer 79 – en av den hannoveranska drogeri- och lågpriskedjan Rossmanns många butiker, reser sig sedan 1995 Plaza Frankfurter Allee, femtiofemtusen kvadratmeter pekuniär golvyta som helt fyller kvarteret mellan Frankfurter Allee och Rigaer Strasse, överglasat innertorg, butiker *en masse* inklusive en elegant specialaffär för oljor-vinäger-fruktsprit, höga kvaliteter som säljs i lösvikt, plus kontor, restauranger, lägenheter och Hotel Arcadia, allt ritat av den berlinbaserade arkitektbyrå Tactic, reklamskyltar över hela fasaden: Discount Mäc-Geiz, Gasthof

Bauernlämmel, Barabino, DAS, A Posto, Sala Thai, Feuersozietät, Volksbank och optiker Fielmann, och kloss på detta komplex – med hörn mot Voigtstrasse som anlades 1904 och namngavs efter en lokalpolitiker – prunkar lätt futuristiskt Quasarhuset med sina gallerior och kontor, färdigställt 1994 i spektakulär stil med ett ytterverk av stål, svart sydafrikansk granit och utanpåliggande elliptiska glaströr; signerat arkitekterna Shin Takamatsu och Gabriel E. Layahni.

Två av Plazahusets skyltar får honom att stanna upp en minut: Feuersozietät som är Tysklands näst äldsta försäkringsbolag, grundat i Berlin 1718 och åter i stadens östra del efter *die Wende*, och framgångssagan Fielmann med femhundra sjuttio två glasögonbutiker i landet, grundad i Hamburg 1972 av Günther Fielmann, som senare köpte slottet i Plön (nära Kiel) – det slott där Hitlers testamentariske efterträdare amiral Karl Dönitz upprättade sitt kortvariga regeringskansli och varifrån han – via riksradiosändaren i Hamburg – den första maj 1945 förljuget meddelade världen att Hitler ”stupat för Tyskland i kamp mot bolsjevikerna”; varefter Dönitz och hans stab flydde till Flensburg någon dag senare.

På platsen där Plaza och Quasar nu ligger monterade Firma Lange&Gutzeit chassin till bussar och lastbilar fram till 1932, och i samma byggnad verkade också urmakaren Oswald Schulz med sin *Bauanstalt der selbstberechneten und konstruierten chronologisch-astronomischen Kunst-Uhr*, och i augusti 1932 hade lokalerna förvandlats till en saluhall med hundrafemtio två salubodar – allt rysligt modernt med kylrum och varmvatten.

Markthallen GmbH Frankfurter Allee 288, som saluhallen hette, hade kunnat bli en framgång om inte börskraschen i New York 1929 och dess efterbörd i Europa lagt sordin på den ekonomiska utvecklingen, vilket omvandlade kvarteret till en sorts företagarnas diversehandel – med bland annat Gleisers möbelaffär, en stolffabrik, en transportfirma, en likkisteinredare, och en bilverkstad.

1945 fick kvarteret en nystart då Pallasfabriken omvandlades till Berliner Vergaserfabrik som påföljande år blev VEB Berliner Vergaser- und Filterwerke, som med tretusen anställda vid fyra anläggningar i staden tillverkade förgasarna till samtliga Wartburg, Trabant, B 1000 och Roburlastbilar, varefter den tekniska utvecklingen körde om DDR, vilket tvingade myndigheterna att auktionera bort hela maskinparken till väst.

Någonstans i detta kvarter, ungefär där Hotel Arcadia ligger, etablerade också Otto Gründel – sannolikt efter första världskriget – en möbelfabrik följt av en möbelaffär, som med tiden blev en av stadens största: sex våningar hög och med fyrtiotvå skyltfönster. Och i samma fastighet tillverkade Georg Mamlok sängutrustning från 1925 och ett par år framåt, förmodligen samme med familjen Döblin befryndade Mamlok som vid någon tidpunkt hade butik nära Rathausstrassehörnet ett stycke österut på samma gata.

Hörnhuset Frankfurter Allee 84/Finowstrasse 1 på gatans sydsida är en tung, mörk och massiv byggnad med hög markerad stensockel, flera så kallade *Schweifgiebel* – som väl på svenska närmast är en mjukt böljande volutgavel – jämte burspråk, ornament och reliefer, en överlevare uppförd 1905 av Friedrichsberger Bank, konkursad 1919, och denna byggnad med sin särpräglade och storvulet bombastiska framtoning är ett stilmässigt undantag i jämförelse med den övriga bebyggelsen på gatan, rymde tills för ett par år sedan Volksbank i den nu helt tomma bottenvåningen med stora fönster mot trottoar och gata, hyser idag dessutom bostäder och läkarmottagning samt tatueringen Golden Wheel; den sistnämnde med ingång från Finowstrasse.

Även grannhuset, nummer 82, med sin stilblandade och symmetriska fasad med rik dekor är en överlevare, byggd 1890, och hit flyttade optikerfamiljen Zapletal 1943 – en familj som inledningsvis öppnade firma på Samariterstrasse år 1912 – och

som senare gjorde sig kända i Berlin för sina lustigt formulerade annonser. Följt av det verkliga skämtet (?) när Wilhelm Zapletal (1887-1971) på något sätt direkt efter krigsslutet lyckades lägga beslag på en del av kalkstensdekoren från Hitlers rikskansli med vilken han prydde sin butiksfasad, och det var sten avsedd för det sovjetiska monumentet i den brittiska sektorn ett kort stycke väster om Brandenburger Tor, ett *Ehrenmal* som invigdes den elfte november 1945, och med sovjetisk – senare rysk – militär hedersvakt fram till det allierade trupptillbakadragandet 1994, då den formellt sovjetisk/ryska lilla enklaven överlämnades till den tyska förbundsrepublikens nygamla huvudstad.

Man må tycka vad man vill om Zapletals tilltag – demonterat och avlägsnat längre fram i tiden – men inte ens den blivande Stasigeneralen Erich Mielke, som var kund hos optikern under efterkrigsåren, märkte något. Och Zapletals butik finns kvar, övertogs 1981 av optiker Albrecht, vars röda skrivstilade neonskylt alltjämt lyser mot de förbipasserande liksom skyltfönstrens Ray Ban och designerbågar, och på fasaden sitter dessutom termometer-barometer-hygrometer, medan en småväxt röd-lackerad gubbe – som en djupfrost mimartist – inbjudande vinkar mot dörren. Självklart bär han stora brillor!

Granne med optikern ligger en rad typiska DDR-byggen, hus med second handbutiken Fashion Understatement, bokhandel med ständig realisation, barer, Soldier of fortune med licensfria vapen, en specialbutik med bland annat dyra schweiziska Victorinoxknivar och köksredskap, Viet Cuongs nagelateljé, och slutligen – i nummer 72 – en fotokopieringsfirma som bildar hörn mot Jungstrasse, tvärgata anlagd och namngiven 1877 efter tegelbruksägaren Wilhelm Jung (1833-1890).

Mellan Jungstrasse och nästa tvärgata som heter Kinzigstrasse efter en biflod till Rhen ligger först spanska Santander Bank – namngiven efter staden där den grundades 1857 – i hörnhuset med gatunummer 70, röd skylt med vit text, och detta hus är tveklöst av äldre dato, hårdrenoverat och moderniserat, och här

drev en gång husägaren och köpmannen Max Levinthal konfektionsaffär, allt ariserat 1939, då den nye ägaren Paul Wessolek stängde ekiperingen och öppnade Bettenhaus des Ostens, och efter kriget togs byggnaden över av det socialistiska enhetspartiets *Kreisleitung* – med propagandabanderoller över hela fasaden, varefter de följande husen i raden – samtliga efterkrigsbyggen – idag rymmer det lilla bageriet wie bei Oma, A&V Technik med mobiltelefoner och datorer, läkarmottagningar, trendfrisören Hairstation och en videobutik; den senare i hörnet mot Kinzigstrasse som från 1874 till 1939 hette Blumenthalstrasse efter greven och generalen C. C. A. L. von Blumenthal (1810-1900), en krigare som före 1939 fått åtta gator uppkallade efter sig i Berlin, och det var antagligen den uppenbara risken för postal förvirring som fick nazisterna att stryka hans namn i Friedrichshain.

Om den tidigare namngivaren Blumenthal kan nämnas att han bodde på Alsenstrasse 11 i Wannsee och till samma adress (med en liten reservation för de ständiga bytena av husnummer) flyttade Gustav Hartmann (1859-1938) år 1900, och här tillbringade han återstoden av sitt liv, Hartmann som gjorde sig känd som droskkusken Eiserne-Gustav och som med valacken Grasmus körde till Paris 1928 för att protestera mot den växande flottan av konkurrerande automobiler, Järn-Gustav som senare blev huvudperson i Falladas roman *Der eiserne Gustav* (1938), översatt till svenska med den litet fåniga titeln *Hackendahl ger sig inte* – handlar om ”en liten man” som blev utblottad när militären beslagtogs hans hästar ödesåret 1914.

Fallada valde för övrigt att stanna i Tyskland under kriget, bodde huvudsakligen i Mecklenburg-Vorpommern på det egna godset Carwitz, som han köpt 1933 för intäkterna från storsäljaren *Kleiner Mann was nun*, tog till sig en del synpunkter från Goebbels – kanske av nödtvång – men hölls annars för en ofarlig narkoman av regimen.

Kleiner Mann was nun, även den med litet fånig svensk titel –

Hur skall det gå med Pinnebergs? – var en succé som än idag kommer ut i nya upplagor, berättar i Den nya saklighetens anda om herr och fru Pinneberg som flyttar till stadsdelen Moabit i Berlin under den ekonomiska krisen, sedan herr Pinneberg fått arbete som säljare av herrkonfektion på det stora och av Fallada uppfunna judiska varuhuset Mandel, och om en hårdnande tillvaro i ett land befolkat av ”det ofarliga, uthungrade proletariatets djur, utan spår av hopp”. Och även i detta verk finns referenser till Frankfurter Allee, där man bakom ett fiktivt namn som Betten-Himmlich – med stora skyltfönster – lätt kan känna igen sänghandlarna Lustig och Mamlok, jämte de fabrikanter som likt Alfred Döblins morbror importerade exotiska träslag som ”kaukasisk valnöt”.

Det korta gatuavsnittet från Kinzigstrasse till Colbestrasse rymmer både förmodade och renoverade överlevare och nyare hus, bostäder och affärslokaler, sprit, livsmedel, frisören Hairtie, två läkarhus, hörapparater, Frankfurter Apotheke, Sanitätshaus Ginkgo och Löwen Apotheke i nummer 52 på hörnet mot Colbestrasse, och denna byggnad som är fyra våningar hög och med en snudd på empireliknande fasad är med all sannolikhet uppförd i tidigt 1900-tal, och mellan husen i denna rad – i en spalt som troligen är ett bombhål – ligger smal en envåningsbyggnad med grönsaker, Mini Markt und Feinkost, kan eventuellt vara ett provisorium, ser ut som något mellan just provisorium och barack, och ett litet stycke ned på den trädkantade och lummiga Colbestrasse – efter nagelstudion BK CrazyNails i ett fint och överlevt bostadshus – har ett annat bombhål förvandlats till avgiftsbelagd parkeringsplats med bom och automat, och innanför denna finns två överlevda rödtegelbyggen från omkring 1900, småskaliga fabriker av vilka åtminstone den ena – enligt en passerande äldre farbror – hyste en klensmed, berättar att hans far arbetade där, byggnader som sannolikt snart kommer att rivs, sly och skräpvegetation, stängsel, tillträde förbjudet och skyltar med

det dramatiska budskapet *EINSTURZGEFAHR*, och Colbestrasse har burit sitt namn sedan 1951, efter att från 1874 ha hetat Friedrich-Karl-Strasse efter en preussisk prins och general, vilket förmodligen störde *die Genossen* i statsledningen men ingen vet dock vem herr Colbe kan ha varit.

Samtidigt slår det honom hela tiden hur lätt det är att språka med okända människor på gatan, betydligt lättare än i det stressade och ibland litet snorkiga västra Berlin. Ty här i öst möter man vänlig hjälpsamhet, inte misstro.

Nedgång till U-Bahn på trottoaren, militären värvar folk med affischer, *Karriere mit Zukunft – die Bundeswehr bietet viele Möglichkeiten*. Och militär propaganda i Tyskland smakar illa, lika illa idag som igår.

- Jag vill lyda order, jag vill lyda order, jag vill, jag vill, jag vill, vrålade Åke Hodell (1919-2000) i sin konkreta och härligt anti-militaristiska ljuddikt *General Bussig* (1964), generaler är alltid bussiga, Hodell som efter att som tioåring ha skapat hejarklacksramsans sassa-brassa-mandelmassa blev stridsflygare, kraschade, och började skriva; häcklandes allt uniformerat med vapen.

En man att läsa och beundra. Gärna medan man betraktar Otto Dix porträtt av sig själv som uniformerad måltavla från 1915.

Sträckan mellan Colbestrasse och Mainzer Strasse – namngiven 1894 efter staden Mainz i Rheinland-Pfalz – är även den kort, besitter blott ett fåtal byggnader, inleds mot Colbehörnet med textilbutiken Stoffhaus i nummer 50 – en fyra våningar hög och jämngammal pendang till Löwen Apotheke, sannolikt samma byggherre, och efter den följer några *Plattenbauten* med Bambus Dreams som säljer kläder, möbler och orientaliska prylar, därefter en tobakshandel med rikhaltigt sortiment av cigarrer, sedan kommer dammsugarfirman Vorwerk och Burger King i hörnet mot Mainzer Strasse – alla belägna i nyare hus.

Ungefär där Bambus Dreams nu ligger, nummer 46, fanns

tidigare Siegfried Eisenstädt's herrkonfektion som öppnade i mitten på 1920-talet och som ariserades 1939, och inne på gården bedrevs vid ungefär samma tidpunkt handel i ett Konsumgenossenschaftlichen Warenhäuser des Ostens, idag en bakgård som hundratals andra fast med en liten lekplats av yngre dato.

Gaturummet mellan Mainzer Strasse och genomgången till Kreutzigerstrasse är heller inte särskilt långt, kanske hundra meter, Kreutzigerstrasse som namngavs 1876 efter den sjuklige lantegendomsägaren Julius Ludwig Kreutziger (1826-1874) – gift med en krogägar-dotter och ”förtidspensionerad” på Dorfstrasse 28 i öster, och invid Kreutzigerstrasse som sedan några decennier inte längre ansluter direkt till Frankfurter Allee ligger den protestantiska Georgen-Parochial-Friedhof IV – anlagd 1867 och sista viloplats för bland annat några av medlemmarna i Robert Uhrigs antinazistiska motståndsgrupp.

Flera av byggnaderna mellan Mainzer och Kreutziger rymmer en icke föraktlig portion kulturhistoria.

Det första huset i hörnet – nummer 42 – är en iståndsatt överlevare med kafé Regenbogen, kiosk, pizza, och kemtvätt i bottenplanet plus tandläkarna Mucke, Effenberger och Grap någon trappa upp, medan den efterföljande byggnaden – med nummer 40 – är ett majestätiskt tegelpalats byggt 1906/07.

Mannen bakom detta alltjämt iögonenfallande bygge var muraren och byggmästaren Oscar Garbe (1861-1926), som först köpte tomten där Zok&Wozny bedrev skrothandel och en herr Krüger hade åkeri, förmodligen med hästdragna kärror, varefter arkitekten Hans Liepe ritade fasaden medan Garbe själv stod för planlösning och byggnation – för att när huset var klart bebo en niorumsvåning med familjen. Dessutom uppförde Garbe två fem våningar höga fabriksbyggnader inne på gården, vackra byggen i ädeljugend med stora fönster, fin yttre dekor och fasadbeklätt med gräddvit och i ultramarin glaserat kakel, och i denna byggnad hyrde Garbe ut lokaler ungefär som man gör i dagens så kallade industrihotell.

Om gatubyggnadens yttre är praktfull så är innanmätet minst lika elegant, strösslat med intarsiaarbeten och takmålningar – allt mer eller mindre intakt och pietetsfullt renoverat av arkitekten Anne Lampen omkring 1999.

Att Garbehuset klarade kriget beror på en lycklig slump, ty den tredje februari 1945 gifte sig Oscar Garbes barnbarn Hildegard med Herbert Halpaap och när festmåltiden avåts träffades huset av två brandbomber – varpå bröllopgästerna snabbt organiserade en hinka-vatten-kedja, en insats som tveklöst räddade både fastigheten och ett par intelligande byggnader.

Idag ägs Garbehuset av Drogen-Therapiezentrum Berlin e. V. och Notdienst für Suchtmittelgefährdete und abhängige Berlin e. V. som förutom olika drogbehandlingsprogram driver kafé, restaurang och musikscen samt hyr ut lokaler till språkkursverksamhet, medan ett av gårdshusen hyser möbelsnickaren Hansjörg Kilbert. Och när han ber att få gå in på den privata gården med sin kamera blir svaret ett glatt ”självklart”.

Även grannhuset, nummer 38, idag ett trist och oansenligt *Plattenbau* med presentbutik, te, livsmedel, tobak, sprit, däck&bilar har en historia, för *in dem früher hier stehenden Haus* med tillhörande fabriksbyggnad på gården öppnade husens byggherre Georg David möbelbutik och möbelfabrik 1906, stilmöbler och nytillverkad fransk rokoko, och i samma fastighet fanns Blecks *Konfitüren* och Paul Adams välkända gardin- och mattbutik, *Hausfrauen mit praktischen Sinn lenken ihre Schritte zu diesem Specialhaus hin*, och på fjärde våningen bodde och arbetade fotografen Willy Fleischer med hem-, familje-, industri- och scenbilder, och till gårdshusets andra våning flyttade synagogan från nummer 96 på samma gata den tjugotredje juni 1935, och kunde därmed öka antalet platser för besökare från hundrafemtio till sexhundra. Varefter helgedomen slogs sönder tre år senare när rikspogromnatten skakade det tyska riket – och fick miljontals kristna tyskar att jubla.

Mellan Kreutzigergenomgången och nästa tvärgata som är

Niederbarnimstrasse – namngiven 1904 efter ett område i Brandenburg – ligger entrén till Golbecks bilverkstad, VW-Audi-Seat-Skoda, restaurang Happy Grillo, ett internetkafé som heter Mc Beam i nummer 32, en begravningsbyrå med kistor och gravstenar i skyltfönstren, och den indiska restaurangen Amaltas, som för några få år sedan var Pizzeria Roma – samtliga inrymda i dessa arketypiska byggnader från omkring 1984, alla byggda av prefabricerade betongelement, och ett litet snäpp söder om Happy Grillos baksida möter blicken en cykelverkstad och en lekplats – den senare illusoriskt prydd med stora skulpterade träbjörnar från 1960-talet, grovt huggna och anfrätta av väder och vind.

I detta hörn låg före kriget ett tornprytt fem-sexvåningshus med ölskänk och cigarrbutik, reklamskyltar på fasaden upplyste om att man både förde Schultheiss och cigaretter från Garbátys fabrik i Pankow, den judiske cigarrrettkungen Josef Garbáty – invandrad från Lida i dagens Vitryssland, och som 1931 hade sextonhundra anställda.

Nordsidan, han läser av nordsidan mellan Voigtstrasse och Samariterstrasse, ser en rad *Plattenbauten* gavel mot gavel bredvid några äldre överlevare, och på det första hörnet – i nummer 67 som bevisligen är uppfört före kriget – säljer Jana hushållsartiklar, stor vit skylt med blå text, följt av butiker med sportskor och mobiltelefoner, varefter kulturen gör entré med Franz-Mehring-Buchhandlung i nummer 65, bokhandel och antikvariat uppkallad efter socialisten och historikern Franz Mehring (1846-1919) som bland annat skrev en bok om Gustaf II Adolf och utgav skrifter av Karl Marx, varpå de efterföljande byggnaderna rymmer bistro, bageri med servering, horhuset Relax – i 61:an på gården och granne med språkinstitutet Lernstudio Barbarossa och zoobutiken Tieroase, och med fasad mot gatan ligger ett Best Western Hotel i nummer 59, därefter Netto, nyligen stängd resebyrå, skor, bar, och – i hörnhuset – blommor.

I förkrigshuset nummer 55 med den stängda resebyrån pågår *Kernsanierung*, alla lägenheter och lokaler tömda, tre gårdshus fullständigt urblåsta med fönster som urgröpta ögonhålur, påminner om de bombfasader han såg som litet barn i Berlin och andra tyska städer, allt grovt förslummat med minst tre knarkarkvarter – alternativt tillfälligt boende, skitiga madrasser och sovsäckar direkt på golven, skräpeldar och fotogenlampor, här låg visst tidigare ett litet accidenstryckeri, en trasig skylt dröjer vid ett rostigt fönstergaller, tömda tarmar överallt, medan granngården med nummer 53 – kontrast, kontrast – rymmer ett flott iståndsatt industribygge från tidigt 1900-tal, utanpåliggande hiss i glastub och utanpåliggande ståltrappor av New Yorktyp, sju våningar högt, ateljéer och studios, alla med hyresrätt, och i denna byggnad tillverkades båtmotorer under DDR-tiden. Och på gatan utanför det tömda huset och bageriet hänger tiggarna i klasar, ovärdade och schaviga med sina pappmuggar för allmosor, alla etniskt tyska män under trettio; samtliga troligen med drogproblem.

- *Kernsanierung*, förklarar en drygt trettioårig heltysk hantverkare som jobbar i byggnaden. Då ryker allt utom ytterväggar och golv.

Kring ett par av de andra fastigheterna finns berättelser, för där dagens litet opersonliga femvåningshus med nummer 61 ligger fanns tidigare en riktig *Gewerbehof* – ungefär fabriksbakgård – med vid olika tidpunkter ång- och valskvarn för hästfoder, jämte smeder, plåtslagare, möbelsnickare, lump- och pappersupplag, garage med bilverkstad, och segelflygarnas lokal. Följt av – sedan omkring 1925 – Zorns glassbar med uteservering sommartid, bombad 1941, på något sätt överlevd och därefter namnbytt till Ludwigs Eiscafé, som lär ha fungerat fram till den tyska återförening då marknadsekonomi infördes. Och i grannhuset – med bakgårdsadressen Frankfurter Allee 63a – upprättades 1924 ”ett evangeliskt hem för kvinnor och flickor”, och denna institution levde (enligt uppgift) vidare till början av 1990-talet.

I bokhandelns skyltfönster ligger Falladas tegelsten *Jeder stirbt für sich allein*, en roman där vi möter det fiktiva paret Anna och Otto Quangel, bosatta i ett påhittat hyreshus på den högst reella Jablonskistrasse i Prenzlauer Berg, och som efter att ha fått ett dödsbud från fronten plitar och distribuerar vykort med anti-hitleristiska och antimilitaristiska budskap, vilket leder till en katt-och-råtta-lek mellan polisen och Quangels, och där en del av handlingen utspelas på Frankfurter Allee, i en läkarmottagning och en polisstation, och denna bok är – enligt den italienske författaren och Auschwitzöverlevaren Primo Levi – en av de bästa böcker som skrivits om tyskars motstånd mot nazismen; filmatiserad i BRD 1962 och 1975, samt i DDR 1970.

När Fallada svårt sjuk och märkt av missbruk skrev *Jeder stirbt für sich allein* under ett fyra veckor långt rus hösten 1946 skaffade författaren tillika den blivande östtyske kulturministern Johannes R. Becher honom en sjurumsvåning på fina Eisenmengerweg, ett villakvarter i den nordliga stadsdelen Niederschönhausen och den gatan fick sitt namn 1937 efter författaren och orientalisterna Johann Andreas Eisenmenger (1654-1704), som bör ha varit något av en nazistisk husgud eftersom han anses ha skapat antisemitismen som ”ideologisk rörelse”, varefter gatan döptes om till Majakowskiweg 1951 – efter den ryske poeten som skänkte mänskligheten ”ett moln i byxor” (1915). Samtidigt som de intilliggande stora villorna med sina trädgårdar vid Viktoriastrasse/Kronprizenstrasse förvandlades till ett *gated community* med namnet Majakowskiring, ett rofyllt reservat som kom att härbärgera hela DDR:s politiska elit under de följande decennierna; inklusive Pieck, Grotewohl, Ulbricht och Honecker.

1994 döptes Majakowskiweg om till Rudolf-Ditzen-Weg efter Falladas födelsenamn, och på nummer 19 finns sedan dess en *Gedenktafel*.

En motsvarande minnesplatta finns vidare på Blankenburger Strasse 21-23 i Pankow där Fallada hospitaliserades i en skola,

och där han också avled den sjätte februari 1947.

Jeder stirbt für sich allein publicerades först några månader efter Falladas död. Dock hann han få ut ett furstligt förskott under arbetets gång, ett förskott på häpnadsväckande sjuttiofemtusen mark – vilka han huvudsakligen lär ha spenderat på morfin.

Jeder stirbt für sich allein, vars svenska nyutgåva fått den något missvisande titeln *Ensam i Berlin*, är på omkring sjuhundra sidor. Vilket innebär att Fallada – om uppgifterna om bokens tillkomst är sanna – lyckats med bedriften att skriva nästan trettio boksidor fullödiga prosa om dagen, på manuell skrivmaskin. Alltså en prestation värd namnet!

Falladas roman har en verklig förebild i Elise och Otto Hampel, hembiträde respektive fabriksarbetare, som efter sonens meningslösa död på slagfältet – stupad för *Wehrmacht* i Frankrike – startade sin privata kampanj mot ondskan genom att i hemlighet sprida närmare trehundra handskrivna antinazistiska meddelanden på vykort, *der gemeine Soldat Hitler und seine Bande stürzen uns in den Abgrund*, i trapphus och portgångar – framförallt i stadsdelarna Wedding, Charlottenburg och Kreuzberg, innan de greps av Gestapo och avrättades i april 1943 i Plötzensee. Och Plötzensee var – och är – ett stort fängelse i nordvästra Berlin, uppfört 1868-1879, och här dödade nazisterna bortåt tretusen motståndskämpar, ett fängelse som skadades svårt av bomber men byggdes upp igen, för att idag hysa såväl grova brottslingar som folk som svartåkt (!) vid upprepade tillfällen med Berlins offentliga kommunikationer. Den senare gruppen lär för övrigt utgöra en tredjedel av de intagna.

Paret Hampel bodde på Amsterdamer Strasse 10 i Wedding, en gata som anlades och fick sitt namn 1904, och efter kriget revs den av granater skadade fastigheten och ersattes med ett sex våningar högt och litet småtrist bostadshus, på vars ena gavel en *Gedenktafel* – uppsatt 1989 – minner om deras kamp.

Frankfurter Allee och närliggande kvarter förekommer även i

andra verk av Fallada: kusken Järn-Gustav har till exempel sitt *Fuhrgeschäft* på gatan, och *Wolf unter Wölfen* (1937) inleds på Georgenkirchstrasse sjuhundra meter norr om dagens Karl-Marx-Allee. På den gatan verkade parentetiskt också Theodor Fontane som apotekare omkring 1848, Fontane vars roman *Effi Briest* från 1894 filmatiserades av Rainer Werner Fassbinder 1974.

Dock, och något oväntat med tanke på dåtidens litterära kotterier, träffades aldrig Fallada och Döblin; utväxlade ej heller några brev.

Efter blomsterhandeln kommer Samariterstrasse, en femhundra meter lång och norrgående gata som namngavs 1895 efter den något år tidigare färdigbyggda Samariterkyrkan hyllande Den barmhärtige samariten, protestantisk röttegelgotik som för tanken till den så kallade Eslövsgotiken, ritad av Gotthilf Ludwig Möckel och dessutom ungefär jämn gammal med Carl Möllers tempel i Eslöv, Samariterkyrkan som under en del av DDR:s sista decennium blev en viktig plats för den östtyska oppositionen – bland annat med sina välbesökta bluesmässor. Varefter Gethsemanekyrkan nära Schönhauser Allee tog över rollen som oppositionell knutpunkt.

Nästa avsnitt på Frankfurter Allees nordsida – västerut från Samariterstrasse till Silvio-Meier-Strasse – rymmer blott fyra hus, alla sannolikt överlevare, och här finns två bagerier, pappershandel, fotoaffär, Japan-Thai Küche, frisör, glass, kryddor, tehandel, *Imbiss* med Lotto och charkuterist – och denna charkuteributik med sina stekar-biffar-kotletter-korvar och hantverksmässigt tillverkade anrättningar heter Erdmann och Schwarze, har legat i huset sedan den första oktober 1949, bär idag husnummer 45, mörkröda markiser ut mot trottoaren, *Eisbein* trettio cent per hekto, kassler åttioåtta, och detta är en av de smått klassiska adresser som bland genuina östberlinare är ”lika känd som en brokig hund”. För att använda en inte helt begriplig lokal metafor. Ett uttryck som parentetiskt är lika svårt

att förstå som varför den en gång i Sverige så populära radiokakan av Mariekex, kokosfett och choklad heter ”kall hund” eller ”kall nos” på tysk normalprosa. Dock med högre kakaoinnehåll.

Praktiskt taget varje gatunummer har sin historia, och i nummer 43 som idag rymmer Kühnes kryddor – och som tidigare bar nummer 302 – bodde den judiske skraddarmästaren Ludwig Kain (f. 1900) och hans son Alexander (f. 1926), och 1939 flydde de båda till Ungern där premiärminister Pal Teleki (1879-1941) höll sig avvaktande till Tyskland samtidigt som man behöll de tidigare införda särslagarna för judar, lät dem förbli tolererade, och här fick far&son Kain några års respit innan de greps 1944 och deporterades till Auschwitz, för att senare mördas i Buchenwald respektive Mauthausen; två små mässingsplattor i gatan påminner oss.

Om judars öde utgav Åke Hodell *Orderbuch* (1965), en skrift uppbyggd kring sifferserier där varje nummer konnoterar en jude och vad han eller hon använts till: J 36717 blev motorolja, J 36718 blev tvål, och av J 36719 tillverkades en lampskärm.

Orderbuch skapade litterär debatt i Västtyskland ”som fortfarande då i stora delar förnekade förintelselägren” – och detta häpnadsväckande men helt sanna och skrämmande påpekande är ingen politiserad utsaga utan ett direkt citat från det litteratur-vetenskapliga Projekt Runeberg vid Linköpings Universitet. I DDR vore en sådan revisionistisk hållning inte ens tänkbar.

Och efter denna husrad når han så Silvio-Meier-Strasse, uppkallad efter Silvio Meier, vänsteraktivist med kopplingar till den evangeliska kyrkan och längre fram i tiden husockupant, född i Sachsen-Anhalt 1965 och knivmördad av unga högerextremister på U-Bahnhof Samariterstrasse den tjugoförsta november 1992, och Silvio Meier var också en av männen bakom den beramade Zionkonserten den sjuttonde oktober 1987, då högerextremister och skinnskallar fysiskt angrep publiken under en rockkonsert i Zionkyrkan i stadsdelen Mitte, Zionkyrkan där prästen och

motståndsmannen Dietrich Bonhoeffer verkade innan han avrättades av nazisterna 1945, och när konserten gick av stapeln hade tvåtusen östtyska ungdomar kommit för att lyssna på ett västberlinskt band och en östberlinsk punkgrupp, ett flertal konsertbesökare misshandlades svårt – bokstavligen framför ögonen på Stasi och folkpolis, och detta var en av de första allvarliga neonazistiska attackerna i Berlin Hauptstadt der DDR, attacker som skulle komma att bli fler efter den tyska återföreningen då extremhögern fick större spelrum, och på våren 2013 hedrades minnet av Silvio Meier – trots protester från en affärsman med borgerlig hemvist i kvarteret – då gamla Gabelsbergerstrasse från 1901 bytte namn, Gabelsbergerstrasse efter stenografipionjären Franz Xaver Gabelsberger (1789-1849).

- *Jetzt haben wir es euch gezeigt, ihr linken Säue*, ropade den sjuuttonårige gärningsmannen enligt öronvittnen direkt efter dådet; varefter han 1993 dömdes till fyra och ett halvt års fängelse.

Cyklister, cyklister, trottoarernas cykelbanor är naturligtvis prima för just cyklister men livsfarliga för en man med anteckningsbok, kamera och tankar, han fortsätter västerut och det första huset – nummer 41 mot Samariterstrasses västra hörn – är en kompakt förkrigsbyggnad med smörgåsbutiken Subway, amerikanskägd franchisekedja med fyrtioentusen återier i mer än hundra länder, och granne med smörgåsarna ligger Jacob Böhmes ortopediska skor, firman grundad 1958 och nu med sju butiker i östra Berlin, följt av ett äldre gråputsat hus med nummer 39, definitivt ett förkrigshus, och idag med markisbutik.

Skomakare Jacob Böhme för omedelbart tanken till en annan skomakare med samma namn, och denne andre Jacob Böhme (1575-1624) – vare sig släktskap föreligger eller ej – var en kristen mystiker som slog fast att Gud inte kan finnas utan att i sitt eget väsen ha motsatsen till det goda, alltså inget ljus utan mörker, och Böhme d ä – som inspirerade Swedenborg – bodde för övrigt i ett hus nära floden Neisse i polska Zgorzelec, sedan

en tid granne med en italiensk pizzeria och ett horhus.

Huset där markisbutiken ligger invid Böhme har satt avtryck, för här öppnade Gustav Lustig, som även ägde fastigheten, butik för sängutrustningar 1934, Lustig vars firma etablerades 1886 med egen fabrik och Tysklands största ”sängvaruhus” på Prinzenstrasse 46 i Kreuzberg, och Gustav Lustig – Betten-Lustig i folkmun – var jude, och ingen känner hans vidare öde; blott att hans namn försvann ur alla dokument 1942.

Den femtonde november 1948 slog DDR:s första HO-butik för textil och hushållsartiklar upp portarna i före detta Betten-Lustigs lokaler men någon succé blev det inte eftersom vanligt folk fann priserna för höga, och efter HO-butiken kom Konsum-Kaufhaus Aufbau med textil och kläder till rimliga priser, precis som efterträdaren Kontex-Kaufhaus som levde vidare till omkring 1990, då insolvens och marknadsekonomi omöjliggjorde fortsatt verksamhet.

Efter skor och markiser kommer Rathaus-Passage i ett modernt bygge från 1995, gatunummer 35-37, ekonomisk katastrof med nagelstudio, lädervaror, resebyrå, begagnade cyklar, lågprisbutiken Schlecker, diverse kontor, Volkshochschule, bostäder och *Bezirksamt*, och därefter ännu ett Autohaus Golbeck – som startade 1982 – invid prylbod för damer och tatueraren och läderhantverkaren Love Design i nummer 31, varpå nästa hörn med nummer 29 – förkrigshus med förslummat och nerklottrat gårdshus med fina mosaikgolv – bland annat rymmer Mc Paper med omkring trehundraåttio butiker i landet och säte i västra Berlin, utskriftspapper-bläckpatroner-skrivdon-kontorsmaterial, och här låg tidigare restaurang Cottbuser Postkutscher, och direkt efter kontorsbutiken vinklar Proskauer Strasse – tidigare Strasse Nr. 61 – av mot norr, Proskauer Strasse som fick sitt namn 1881 efter staden Proskau – idag den officiellt tvåspråkiga polska småstaden Prószków, vars renässanslott brändes ner av svenskarna under trettioåriga kriget, en stad som dessutom under

några decennier på 1800-talet var hemvist för den kungliga preussiska lantbruksakademien innan den flyttade till Berlin.

Ungefär vid dagens nummer 31, där tatueraren arbetar, låg under sent 1800-tal en *Gewerbegrundstück* där flera småföretag bearbetade trä och metall, och år 1900 köptes detta område av G. F. Dietert som sålde spannmål och foder, vilket visade sig vara en mycket lönsam handel eftersom ”gårdsplanen” – nu kallad Dieterts Hof – låg granne med Neue Berliner Omnibus-Actien-Gesellschafts Pferdeomnibus-Depot Nr. X som härbärgerade omkring fyrahundra draghästar, och här fanns också sedan 1879 en hållplats för de hästdragna spårvagnar som från 1865 och fram till elektrifieringen i början av 1900-talet trafikerade delar av staden. Just här med en linje till och från Alexanderplatz.

Något decennium senare hade omnibusdepôtén stängt för gott och då upprättade en Spartakistgrupp sitt högkvarter på området, en grupp som efter att ha stormat polisstationen i Lichtenberg höll ett okänt antal poliser fångna.

Berlin var en krutdurk i svallvågorna efter ett förlorat världskrig, kejsarens abdikation och novemberrevolutionen 1918, och i början av mars 1919 – sedan den socialdemokratiska regeringen spridit ett rykte om att Spartakusgruppen mördat sextio poliser – utbröt svåra och blodiga strider i huvudstaden, varvid den socialdemokratiska försvarsministern Gustav Noske kommenderade ut sina trupper, som med osedvanlig brutalitet kväste upproret. Trupper som måhända var föregångare till den socialdemokratiska republikanska kamporganisationen Reichsbanner, grundad 1924 och med framträdande medlemmar som Weimarrepublikens förste kansler Philipp Scheidemann, SPD-ordföranden Kurt Schumacher, och BRD:s förste president liberalen Theodor Heuss.

I två dagar rasade striderna på och kring den nedlagda omnibusdepôtén, artilleriet besköt byggnader i grannskapet, och totalt dödades mer än tolvhundra personer i Berlin. Något som i sin tur

bidrar till att förklara motsättningarna mellan socialdemokrater och kommunister; alltså – och inte bara i Tyskland. Med exempel som den nyss nämnde socialdemokratiske frontmannen Schumacher och hans (s)venska partibröder.

Ett av vittnena till massakern och övervåldet på Frankfurter Allee var Alfred Döblin, som i januari samma år flyttat med hustrun och sönerna Peter, Wolfgang och Klaus till ett hus beläget ungefär åttahundra meter väster om den gamla omnibusdepåen. Varefter han 1928 nedtecknade följande återblick.

- Ich war damals in Lichtenberg und habe diesen Putsch und die grausigen unerhörten erschütternden Dinge der Eroberung Lichtenbergs durch die weißen Truppen miterlebt. Um dieselbe Zeit wo in unserer Gegend die Granten und Minenwerfer der Befreier ganze Häuser demolierten wo viele in den Kellern saßen und dann schrecklich wo viele füsiliert wurden auf dem kleinen Lichtenberger Friedhof in der Möllendorfstraße - man muss die Leichen da vor der Schule liegen gesehen haben die Männer mit den Mützen vor dem Gesicht um zu wissen was Klassenhass und Rachegeist ist - um dieselbe Zeit wurde im übrigen Berlin lustig getanzt es gab Bälle und Zeitungen.

Och under dessa strider dödades också Döblins fyra år äldre syster Meta av granatsplitter, när hon gått ut för att köpa mjölk till sina barn.

På 1930-talet, slutligen, fick Dieterts Hof nya hyresgäster då staden Berlin upprättade ett *Jugendheim*, en sorts ”fritids” för arbetslösa ungdomar. I kvarteret – mot dåvarande Gabelsbergerstrasse – låg också postkontor nummer 112; ett postkontor som levde vidare i ett nytt hus på samma plats under DDR-tiden.

Vänstern, både socialdemokrater och kommunister, var auktoritär, tog ofta till våld. Något som den amerikanske författaren och kritikern Edmund Wilson (1895-1972), som knappast är läst i dagens Sverige, gav en förklarande kommentar i sin bok *To the Finland Station* (1940):

Marx and Engels, coming out of authoritarian Germany, tended to imagine socialism in authoritarian terms; and Lenin and Trotsky after them, forced as they were to make a beginning among a people who had known nothing but autocracy, also emphasized this side of socialism and founded a dictatorship which perpetuated itself as an autocracy.

Här till vänster om Kosmos låg huset där Döblin bodde

Stalins öra

Från krysset där Proskauer Strasse från norr och den kortare Niederbarnimstrasse från söder ansluter till Frankfurter Allee är det ungefär fyrahundra meter fram till Frankfurter Tor och den betydligt större korsning som skapats av Warschauer Strasse och Petersburger Strasse – båda namngivna 1874 – men innan vandringen kan fortsätta behövs den alltid nödvändiga historien, en bild av topografin från 1800-tal och mellankrigstid, eftersom gårdagens kvarter saknar varje likhet med den stadsbild som växte fram efter andra världskriget. Och därmed börjar berättelsens tredje tredjedel.

På nordsidan, västerut från Proskauer Strasse, låg till omkring 1890 flera handelsträdgårdar, och här fanns också Germania-bryggeriet vars lokaler senare hyste chokladfabriken Bartz u. Barth som brann ner i november 1925, varefter man påföljande år uppförde biografen Germania-Palast som med adertonhundertrettiofem sittplatser var den största biografen i östra Berlin, dåtida gatunummer 314, och här hölls bland annat premiärvisningen av nazitysklands mest kommersiellt framgångsrika film i juni 1942 – propagandaaalstret *Die grosse Liebe* med Zarah Leander i den kvinnliga huvudrollen, och Germania-Palast levde vidare fram till bombningarna i februari 1945, och vid biografen fanns också infarten till ett stort garage beläget under gården till fastigheten Rigaer Strasse 18/19.

Men det var inte bara film som roade i dessa kvarter för intill biografen låg bryggeriets gamla utskänkingslokal Frankfurter Hof kvar – med stor matsal och trädgårdsservering med musikscen, och här avhölls även politiska möten, sammankomster som ibland kunde vara ganska vilda som till exempel den tjuugoåttonde januari 1932, då hundratals nazister och kommunister drabbade samman.

1881 bytte Strasse Nr. 59 namn till Liebigstrasse efter kemisten

Julius von Liebig (1803-1873) och fram till några år efter andra världskriget anslöt denna gata – till skillnad från idag – till Frankfurter Allee, och i dessa kvarter – mot Rigaer Strasse och Petersburger Strasse – låg sedan 1800-talets andra hälft flera små fabriker, där man bland annat bearbetade djurblod för medicinskt bruk, och här låg också en stor *Gewerbehof* med dåtida gatuadress Frankfurter Allee 318, och ungefär här i hörnet Frankfurter Allee-Petersburger Strasse fanns också Neue Welt – ett populärt utflyktsmål såväl för familjer som för kriminella, ej att förväxla med ett liknande etablissemang på Hasenheide, och här byggdes Berlins första pariserhjul ”Den ryska gungan” omkring 1860, och på det västra hörnet mot Petersburger Strasse – med dåtida gatuadress Frankfurter Allee 328 – dansade man på det flotta och art décoanstrukna Café Leitmeyer (*Tanzdiele-Bar-Vereins- und Festräume, und täglich erstklassiger Kapellen*) innan det bombades sönder och samman 1944, då bland annat ett helt bröllopsällskap begravdes under rasmassorna.

Gatans sydsida urbaniserades under sent 1800- och tidigt 1900-tal med en räkka fem-sex våningar höga hus med handel och bostäder, alla med bakgårdar tillika ofta *Gewerbehöfe*.

I hörnfastigheten mot Niederbarnimstrasse, västra sidan med dåvarande adress Frankfurter Allee 50 (idag nr 26), låg under decennier en leksaksbutik, medan själva hörnet uppfylldes av en av Leisers många skoaffärer – och i den fanns också en ”pedoskop-röntgen” med vilken man kunde få sina fötter röntgade inför valet av nya skor!

I grannfastigheten med dåtida husnummer 49 låg Paul Templiners kinematografteater och där utbröt den tjugosjätte november 1911 Berlins första allvarliga biografbrand – med två döda barn och åtta svårt skadade. Biografer brann för övrigt ofta vid den här tiden – genom den olyckliga kombinationen av överhettade projektorer och celluloidfilm.

Granne med Templiner uppförde tomtägaren och arkitekten

Paul Hoppe 1904/05 ett femvåningshus mot gatan och ett tvåvåningshus med ett par stora salar inne på gården, och det senare köptes kort därefter av ekonomen och värdshusvärden Oscar Crantz, och så uppstod Prachtsäle des Ostens – för dans, utställningar, mässor, gudstjänster och politiska möten. Varefter övervåningen 1910 blev Victoria-Lichtbild-Theater; utvidgad 1928 till Viktoriabiografen med niohundra platser.

Bredvid praktsalarna byggde hästslaktaren Emil Bisold, Speck-Bisold i folkmun, 1906 en anläggning med rökeri, fettsjuderi och späcksalteri, och grannarna klagade högt över odör och ljud, och i en av de intilliggande byggnaderna öppnade August Parant fotoateljé 1926, följt av polisrevir nummer 85, och Bruno Malskats populära konditori – vars övervåning likaså blev biograf 1907.

Så återstår det sista kvarteret före Warschauer Strasse och på denna plats utbredde sig sedan minst tidigt 1800-tal Chonés trädgårdsmästeri, och omkring 1907 köpte staden Berlin en del av trädgårdsmarken och anlade en skola som med tiden skulle få en musikalisk inriktning, och som sedan 1935 – och alltså – bär Händels namn, och på gården byggde pianomakaren Georg Schwechtens söner – vars företag grundades 1853 – en pianofabrik 1911. Och i något av dessa hus, oklart vilket, tillverkade också den svenske uppfinnaren Carl Lindström grammofofoner i tidigt 1900-tal.

Därmed är den tidigare bebyggelsen på detta gatuavsnitt telegrafiskt beskriven; tillika nästan helt borta för alltid. Efter amerikanska och brittiska bomber, sovjetiska kanoner, och efterkrigsårens schaktmaskiner.

Die Stunde Null, liktydigt med det ögonblick då general Helmuth Weidling (1891-1955) kapitulerade för marskalk Georgij Zjukov (1896-1974) – den andra maj 1945 klockan 08:23 – måste centrala Berlin ha varit som de inledande raderna i *Genesis*: öde och tom, *wüst und leer*, och från detta klockslag styrdes hela staden av

ryssarna fram till juli då de amerikanska, engelska och – något senare – franska trupperna anlände och Berlin delades i fyra sektorer enligt den överenskommelse som träffats mellan Roosevelt, Churchill och Stalin i Jalta på Krim i början av februari samma år. Att brittiska och amerikanska soldater skulle ha deltagit i de intensiva gatustriderna i Berlin under sensvåren 1945 är således lögn och myt. Och för nolltimmens besegrade general Weidling väntade ett livslångt fängelsestraff tjugo mil öst om Moskva, och att Weidling föddes i Halberstadt i Harzområdet – stad känd för sina häxprocesser under 1500-talets sista decennier tillika garnisonsstad utan avbrott från 1623 till 1994 – adderar en detalj till berättelsen, ty det var i Halberstadt som all DDR-valuta – totalt omkring fyra tusenfemhundra kubikmeter – begravdes i underjordiska bunkrar efter nationens hädangång. För att mögla och ruttna bort i den fuktiga luften.

Före kriget fanns det ungefär 225 000 hus i hela Berlin, och av dessa totalförstördes omkring 30 000, medan 27 000 klassades som svårt skadade.

Av Friedrichshains omkring 8 000 hus utplånades 2 179, 1 496 bedömdes som svårt skadade och 1 046 som möjliga att reparera, samtidigt som 3 317 blott ansågs lindrigt skadade och därmed – med tanke på omständigheterna – i skäligen gott skick.

Dagarna efter timmen noll inleddes ett omfattande arbete för att så fort som möjligt ge Berlin och dess befolkning en rudimentär infrastruktur, och bakom detta gigantiska åtagande stod inledningsvis den sovjetiske stadskommendanten Nikolai Erastowitj Bersarin, som redan efter ett par veckor fick igång lokaltrafik, vatten och elektricitet, som organiserade röjningsarbete – och som dessutom skapade en lokal stadspolis för att upprätthålla ordningen; stävja och straffbelägga våldtäkt och plundring. Vidare fattades ett viktigt beslut om att inga tidigare NSDAP-medlemmar fick inneha ledande befattningar

– till skillnad från i den blivande Förbundsrepubliken där tusentals nazister gavs höga poster i samhället under de följande decennierna; inklusive ämbetet som förbundskansler så sent som 1966. Och i det ytterst nazivänliga Österrike var situationen likartad, och i denna unkna operettstat erkändes – på statschefsnivå – delaktigheten i krigsförbrytelserna först den tolfte mars 2013. Medan Östtyskland mer eller mindre omedelbart gjorde upp räkningen med sitt förflutna.

Det finns en intressant detalj i historien om Bersarin, för han var nämligen teaterintresserad och sammankallade därför skäligen snart stadens ledande skådespelare och regissörer, för att utan onödigt dröjsmål kunna öppna scener och biografier och därmed skänka en krigstrött befolkning en liten dos avkoppling, och bland de tiljans söner som slöt upp kring Bersarin – och hans beskyddande hand – återfanns medlöparna Gustaf Gründgens (1899-1963) och Heinrich George (1893-1946); den senare uppvuxen ett par kvarter från familjen Döblins många bostäder i centrala Stettin.

Stödet till George måste ha varit ett tufft beslut eftersom George tidigt ställt sin talang till Goebbels förfogande, bland annat som fadern i filmen *Der Hitlerjunge Quex* (1933) – efter en roman från 1932 av den nazistiske läkaren Karl Aloys Schenzinger (1886-1962) – om det lilla nazistynget Herbert Norkus som dödades av ungtkommunister 1932. Samme George som glansfullt spelade Franz Biberkopf i filmatiseringen av *Berlin Alexanderplatz* 1931.

Lyckan blev dock kort för i och med Bersarins död förändrades synen på de båda teatermännen: Gründgens fick sitta ett år i speciällägre Jamlitz, och George dog av svält påföljande år i det före detta koncentrationslägret Sachsenhausen – som ryssarna tagit över.

Men det finns också en annan ungdomsbok från ungefär samma tid och med handlingen förlagd till Berlin, och det är Erich Kästners *Emil und die Detektive* (1929) – om en hygglig

och sympatisk gosse ljustår från Quex. Fast den boken lät Hitler bränna.

Kästner (1899-1974) var pacifist och valde att stanna i Berlin till krigets sista månader, då han – skrämmd av de förestående slutstriderna – gömde sig i Tyrolen sedan hans hus på Niedstrasse bombats.

I samband med de röjningsarbeten som kom igång under sommaren 1945 infördes arbetsplikt för alla kvinnor mellan femton och femtio, och nu myntades uttrycket *Trümmerfrauen* om de som röjde, rensade och tog vara på återbrukbart byggnadsmaterial i alla landets bombskadade städer, och bara i Berlin räknade man med att verksamheten sysselsatte mellan tjugotusen och sextiotusen kvinnor – uppgifterna varierar kraftig – för sjuttiofyra pfennig i timmen plus förhöjda matransoner, och i Östberlin fortgick detta arbete i varje fall fram till 1949/50, då husbyggandet på den blivande paradgatan Stalinallee påbörjades. Varefter frivilligrupper bestående av både män och kvinnor fortsatte arbetet allt eftersom nya kvarter skulle anläggas.

På våren 1949 var delar av Frankfurter Allee och intilliggande gator röjda och nu skissades olika förslag för *Neuplanung der Stadt*, vilka i november ledde fram till en *Generalplan zum Wiederaufbau von Berlin* – presenterad av Östberlins överborgmästare socialdemokraten Friedrich Ebert, son till Weimarrepublikens socialdemokratiska president, och med ett välvilligt medgivande från den sovjetiske stadskommendanten generalmajor Alexander G. Kotikow. Och ungefär samtidigt – den tjugoförsta december 1949 – döptes Frankfurter Allee formellt om till Stalinallee, vilket i och för sig och inledningsvis blott betydde fackelhyllning, ett nattligt glödlampsilluminerat porträtt, banderoller och jätteplakat med födelsedagsbarnets bild, samt nya gatskyltar; de senare till en kostnad av motsvarande fjortontusenfemhundra D-mark.

Som första fas i det byggprojekt, som beräknades ta tio år att

genomföra, föreslog stadsarkitekten Hans Scharoun (1893-1972) hundraåttio L-formade envåningshus med sammanlagt nittonhundra lägenheter omgivna av trädgårdar jämte skola, sjukstuga, restauranger, daghem och butiker mellan Königsbergerstrasse (som sedan 1964 heter Fredersdorfer Strasse efter ett distrikt i Brandenburg) och Warschauer Strasse på Frankfurter Allees sydsida, och trots att Scharouns idéer vann Eberts gillande skrinlades projektet – sannolikt för att de mer doktrinära personerna i den politiska maktklicken fann hans Bauhausliknande, organiska arkitektur alltför borgerlig-dekadent och elitär (!).

Men en liten intäkt i den framväxande arkitekturen utmed Stalinallee hann dock Scharoun få i form av två fem våningar höga *Laubenganghäuser*, svalgångshus, som han ritade tillsammans med den ryskfödda och i Tyskland utbildade arkitekten Ludmilla Herzenstein (1906-1994) – och av vilka det första stod klart den nittonde juli 1950; kvällen före det socialistiska enhetspartiets tredje partidag. Fast husen tilltalade inte statsledningen, som mer än lovligt rynkade på näsan.

Hans Scharoun, utbildad i Berlin och tidigare bland annat verksam i Breslau (idag polska Wrocław) hade då ritat ett antal funkishus i bostadsområdet Siemensstadt i västra Berlin – bodde själv i dess närhet 1930-1960; på Jungfernhaideweg 4. Varpå han senare nådde internationell berömmelse med konserthuset Philharmonie i Västberlin, uppfört 1957-1963.

Medan bygget av svalgångshusen pågick reste en östtysk delegation den tolfte april 1950 till Sovjetunionen för att studera nybyggnationen i Moskva, Kiev, Stalingrad och Leningrad.

I Moskva trollband De Sju Systrarna, Сталинские высотки eller Stalinskraporna i folkmun, sju gigantiska krokaner av vilka sex var under uppförande, alla ritade i tung rysk postbarock med inslag av gotik. Och av vilka det mest kända torde vara Hotel Ukraina, invigt 1957 och numera ägt av Radisson.

Efter delegationens återkomst till Östberlin inleddes nya

planeringsdiskussioner och redan mot slutet av året kunde arbetet börja, och ungefär samtidigt tillsattes en ledningsgrupp bestående av arkitekterna Hermann Henselmann (1905-1995), Richard Paulick (1903-1979) och Hanns Hopp (1890-1971).

Hermann Henselmann kom redan tidigt att bli tongivande. Han var delvis av judisk börd – och därför brännmärkt av nazisterna, och hade efter kriget arbetat i Gotha och Weimar i den sovjetiska sektorn, och var stilmässigt att betrakta som socialrealist; senare följt av ett närmande till modernismen, när han exempelvis ritade Lärarnas Hus/Kongresshallen (1961-1964) med fasad mot Alexanderplatz.

Byggandet på Stalinallee gick rasande fort, och på gatans nordsida – mellan Lebuser Strasse och Koppenstrasse – uppfördes Deutsche Sporthalle på omkring hundrafyrtioåttio dagar (1951), samtidigt som arbetet med de stora huskropparna mellan Proskauer Strasse/Niederbarnimstrasse och Alexanderplatz påbörjades. Hus som inledningsvis till övervägande del var platsbyggda; inte *Plattenbauten*.

Men fortfarande återstod stora ytor att röja, och den andra januari 1952 anmälde sig fyrtiofemtusen frivilliga, som sammanlagt skänkte gatan mer än fyra miljoner arbetstimmar. Då man bland annat samlade in och rengjorde trettioåtta miljoner tegelstenar för återbruk.

Solidariteten fanns där redan från tiden för DDR:s födelse. Att hjälpa till var en hederssak.

Den femte mars 1953 avled Stalin vid sjuttiofyra års ålder utanför Moskva men Stalinallee skulle fullbordas, varpå en ökad arbetsnorm – i praktiken en lönesänkning – ledde till att östtysk polis och sovjetisk militär öppnade eld och dödade mellan fyrtio och sjuttio demonstrerande arbetare den 17 juni 1953. Samtidigt som ett uppror spred sig i stora delar av landet – och slogs ned, varefter två av demonstranterna dömdes till döden och omkring sexhundra till fängelse; på en skala mellan livstid och ett år.

Upproret i Östberlin var på sitt sätt DDR:s Ådalen – fast flerfaldt värre, och i Västberlin slog man genast propagandistiskt mynt av tragedien, då man kort efter den uniformerade brutaliteten lät den långa, breda och trädkantade gata som tidigare hetat Allee nach Berlin, Chaussee nach Berlin, Berliner Strasse och Charlottenburger Chaussee – samt Ost-West-Achse under nazitiden – byta namn till Strasse des 17. juni, varefter man tryckte två frimärken till åminnelse av övervåldet. Något som i sin tur provocerade DDR-ledningen och skärpte motsättningarna mellan Sovjetunionen och USA.

I Östberlin fortsatte byggandet, och så formades paradgatan Stalinallee västerut mot Alexanderplatz men till en lika monumental fortsättning i östlig riktning från Proskauer Strasse till Lichtenberg räckte aldrig pengarna.

Efter svunnen tid kommer pågående, och efter hörnen mellan Niederbarnimstrasse/Proskauer Strasse och Frankfurter Allee byter gata och arkitektur skepnad, resultatet av det gigantiska byggprojektet med symmetriska upprepningar kring ett tema där variationen mer handlar om höjd än om fasad, en medveten strävan mot det storslagna, och på sydsidan ligger det första så kallade Stalinbygget, en stram stående parallelepiped i något som ofta benämns ”sockerbagarstil”, åtta våningar, gatunummer 22-26, i bottenvåningen först veterinären Peter Vogel, och här har alltid eller nästan alltid funnits en veterinärmottagning, DDR-tidens gamla fina skylt av glas sitter kvar på fasaden, ett V omskrivande en orm, och över portarna tronar fyra skulpturer, hantverkare med redskap, tre män och en kvinna, och ett litet snäpp nedanför med adress Niederbarnimstrasse 2 ligger faktiskt en överlevare med konditoriet Nicolai i bottenplanet, och efter veterinären följer Commerzbank – för några år sedan stod det Dresdner Bank på skylten, och invid detta hus ligger en snarlik fast ett par våningar lägre byggnad med en av Matratzen Concords många butiker följt av en liten grönyta, och ett kort stycke in från denna – med

gatuadress nummer 14 – tronar Pablo-Neruda-Bibliothek uppkallat efter den chilenske författaren, och i flera av dessa byggnader skapades dessutom redan från början ateljévåningar avsedda för konstnärer.

Nerudabiblioteket, som invigdes i november 2010, är inrymt i ett renoverat *Plattenbau* från 1960-talet, ett hus vars fasad nu klätts med vertikala trälameller, och innan denna byggnad bibliotekiserades fanns här Franz Fühmannskolan som stängde 2003, uppkallad efter författaren Franz Fühmann (1922-1984), nazist och soldat i *Wehrmacht* men senare övertygad marxist efter sovjetisk krigsfångenskap varifrån han återvände till den då nya DDR-staten 1949, under en period medlem i NDPD, *National-Demokratische Partei Deutschlands*, som bland annat – efter klartecken från Stalin – verkade för att ge icke-belastade exnazister en andra chans, och under åren som följde uttalade Fühmann ofta besvikelse över DDR-systemet, och han var en av de många intellektuella som skrev under upproppet till förmån för vissångaren och författaren Wolf Biermann när denne fräntogs sitt östtyska medborgarskap 1976 men Fühmann kunde ändå leva vidare som fri skriftställare i DDR fram till sin död.

NDPD, som var nära knutet till det socialistiska enhetspartiet, hade slutligen omkring hundratiotusen medlemmar vid tiden för murens fall.

En annan som protesterade mot behandlingen av Biermann var den sedan 1965 yrkesförbudade förutvarande motståndsmannen, kemisten och kommunisten Robert Havemann (1910-1982), vars kritik ledde till husarrest i bostaden på Burgwallstrasse i Grünheide sydost om Berlin från 1976 och livet ut, varefter hans trettiosju år yngre hustru Katja förde makens regimkritik vidare, deltog i flera fredsgrupper och grundade i september 1989 Neues Forum, som förespråkade en förändrad stat på socialistisk grund men fann sig omsprungna av murfallet.

Om Robert Havemanns insatser minner sedan 1992 en omdöpt gata i Marzahn, och en bronsplatta uppsatt år 2000 på kemiska

institutionen på Hessische Strasse ett kort stycke från Nordbahnhof i gamla Östberlin.

Han tar fram kameran och fokuserar denna räcka av elegant formade och geometriserande huskroppar med sina balkonger och stenbalustrader över hundratals balustrar, byggnader skapade med den räta vinkeln som arkitektonisk utgångspunkt, alla klädda med fint glaserat kakel, ibland till och med av högsta kvalitet från Meissen, stora monokroma ytor och små mönstersatta, välvda butiksfönster med röda parentesformade avslut i bottenplanen, allt sparsmakat och strikt, och efter biblioteket ligger en datorbutik och Bike Kult med häftiga cyklar alla kategorier, följt av en massiv och hög pelargenomgång med fyra valv och korintiska kapital till den överlevda Händelskolan från tidigt 1900-tal, en byggnad som blott fick en flygel sönderbombad, och därefter kommer tatueringen Lucky Six i nummer sex med flott och balustradprydd ”entréramp” från trottoaren, varefter kvarteret slutar med nummer 2 mot Warschauer Strasse, och när den fastigheten var nybyggd inrymde den en charkuteributik med en mycket enkel servering kring vilken det ständigt fördes byråkratiska fejder under mitten av 1950-talet, eftersom myndigheterna var rädda för att detta lilla *Imbiss* skulle konkurrera ut HO-restaurangerna, och här gavs många tragikomiska turer kring vilka kvaliteter som skulle få erbjudas gästerna, riktigt kaffe eller surrogat, riktig potatismos eller pulvermos, och idag rymmer denna byggnad som kallas Block G Süd bland annat tvåhundra-sextionio lägenheter samt en av de många nedgångarna till U-Bahnstationen Frankfurter Tor, *Dieser U-Bahnhof wird zu Ihrer Sicherheit per Video kontrolliert*, och om hörnet – i ett motsvarande Stalinhus – har McDonald’s dragit in; något som ingen ens kunde drömma om före *die Wende* – amerikansk pannbiff på Stalinallee! Och från denna punkt fortsätter Warschauer Strasse söderut ner till Spree och Oberbaumbrücke, varifrån den ungefär trettonhundra meter långa

murresten som kallas East-side gallery sträcker sig utmed floden, bemålad av en rad konstnärer – och delvis rivningshotad för att bereda plats för lyxvillor på flodstranden. Nära ett svunnet vattenverk som under 1900-talets första decennier blev Osrams glödlampsfabrik med femtusen anställda – av vilka de flesta bodde i närheten.

Frankfurter Allees nordsida i samma sträckning, Block G Nord med tvåhundra sextio sex lägenheter, ger en liknande bild – dock med den stora skillnaden att det ligger ordentliga grönytor mellan körbana och husrad, gräs-buskar-träd-grusgångar som samtidigt lättar upp byggnadernas tyngd, och på hörnet mot Proskauer Strasse residerar Hotel Bolgerini – som inte fanns under DDR-tiden – i ett åtta våningar högt och helt fasadkaklat hus som dessutom rymmer bostäder, läkarmottagningar och advokatbyråer, *Zuckerbäcker-Zuckerbäcker*, och i nummer 23 ockuperar en bar med det något egenartade namnet Sanatorium bottenplanet, ägaren tyckte visst att namnet lät häftigt, möblerade med vita och röda divanliknande sängar som en parafra på Röda Korset, följt av ett något förhöjt enplanshus ett stycke in från trottoaren, en byggnad formad som en stor rektangulär sal, och från taket blickar fem statyer ut över gatan, hantverkare, lärare, mamma med barn, anställd man i kostym och yrkeskvinna, och i detta hus låg en under DDR-tiden en bank benämnd ”Sparkassans stadskontor”, berättar en passerande kvinna som ser att han står och antecknar. Renovering pågår – med ungerska byggjobbare. Som förmodligen kostar betydligt mindre än en (öst)tysk.

Grannhuset nummer 13-15 är åter en koloss med ännu en Commerzbank, och härefter kommer antikvariat med servering, trattoria, en klockkrönt klassisk pelararkad som sammanbinder trattorian i nummer 7 med Wörlitz resebyrå i nummer 5, följt av tebutik, möbler, restaurang Ranchero Mexicano (som naturligtvis uppstått efter *die Wende*), och på hörnet i nummer 3 hjälporganisationen Humana, fem etage med bland annat begagnade

kläder och pryglar i en byggnad som tidigare rymt en skola.

När huset där Commerzbank nu ligger byggdes – huvudsakligen som bostadshus – i mitten på 1950-talet hade arkitekten Hanns Hopp redan på ritbordet lagt in en liten ölstuga i markplanet, ”en enkel lokal där folk skulle kunna komma in i sina arbetskläder för några helgaftonsglas” men enkelheten till trots kostade man ändå på ekboasering med infällda Meissenplattor utvisande stadsvyer från hela Tyskland vilket skulle ge etablissemangen det planerade namnet Café Deutsche Einheit, och via en utanpåliggande trappa kunde man dessutom nå ett kafé med terrass på övervåningen. Dock realiserades aldrig namnet Tysk Enighet, så när man öppnade 1956 fick det istället heta Frankfurter Tor, och till detta drickeri flyttade 1967 den rumänska så kallade nationalitetsrestaurangen Bukarest, för att bereda plats åt TV-tornet på Alexanderplatz.

Ett kort stycke norr om denna byggnadsrad, mot Stalinhusens baksida, sträcker sig Rigaer Strasse som före kriget hyste åtskilliga små fabriker, och på denna gata finns alltså många överlevare, slitna-förfallna-förslummade, kvardröjande kulhål från slutstriderna, men av småindustrierna finns inga spår, huset där man bearbetade blod har just rivits och grannhuset har tömts i väntan på samma öde, nya hus kommer att byggas mellan Rigaer Strasse och Stalinradens baksida, runt om är fasaderna nerklottade och strösslade med affischer, rockkonserter och antifascistiska demonstrationer, gårdshuset till nummer 94 är totalt nergånget och ockuperat, det slår honom alltid att när vänstern besätter ett hus firar förföljningen och nerskitningen triumfer, *unsere Leidenschaft für die Freiheit ist stärker als jede Autorität* har ockupanterna skrivit över porten, och någon meter därifrån har någon naturligtvis skrivit ACAB med stora bokstäver, och ACAB är både löjligt och osant eftersom inte *all cops are bastards*. Men det är en paroll som passar *antifa* och husockupanter, och i detta hus bodde tidigare kontorschefen vid

stadsdelsförvaltningen Ernst Pahnke, född 1879 och avrättad 1943 tillsammans med ett par kollegor med vilka han skrivit och framfört en hitlerkritisk ”sportrams”: ... *Volk ohne Raum, Vieh ohne Futter, Führer ohne Frau, zehn Schlächter auf eine Sau, das ist Deutschlands Wiederaufbau...*

Efter Humana kommer så Petersburger Strasse där SA torterade oliktankande i nummer 86, omdöpt 1947 till Bersarinstrasse – för att 1991 återfå sitt gamla namn, Petersburger Strasse som samtidigt var och är Bundesstrasse 96 från Sassnitz till Zittau, och denna gata leder bland annat till Bersarinplatz som fram till 1947 hette Baltenplatz, och Bersarin blev *Ehrenbürger* i Östberlin 1975 men ströks från listan över det återförenade Berlins hedersmedborgare 1992 – beskylld för att ha deporterat balter, varpå han efter omfattande granskning friades och återfick sin ärebetygelse 2003. Varefter den lilla namnlösa bron över floden Wuhle invid Landsberger Strasse efter utdragna politiska diskussioner gavs namnet Nikolai E. Bersarin-Brücke på sextioårsdagen av Röda arméns intåg i Berlins allra östligaste stadsdel. Som grädde på moset.

Frankfurter Tor, Frankfurter Tor, han står på Frankfurter Tor – mitt i Henselmans välkomnande famn, och denna plats-yta-korsning har fått sitt namn efter porten i en svunnen tullmur, en av sammanlagt aderton portar (av vilka blott tre fick nyttjas av judar) i den *Akzisemauer* som började uppföras ett kort stycke in på 1700-talet, först som en träpalissad med spetsade pålar som skulle hindra soldater från att desertera och från omkring 1802 ersatt av ett gediget murverk med galler och svårforcerade krön, och det gällde då som under Hitlertid och DDR-tid att ha full kontroll över medborgarna, att inte låta människor färdas fritt, ty alla som skulle in och ut ur Berlin – inklusive stadens egna invånare på besök i landsbygden – måste passera dessa portar, examineras och utfrågas samtidigt som handelsmän och bönder avkrävdes tull när

de införde varor. Fast någon Frankfurter Tor eller stadspört har aldrig legat på den plats som bär detta namn, för just själva den fysiska frankfurterporten har vandrat sedan den först restes 1716 på den plats som 1723 gavs namnet Krauts-Gasse – idag Krautstrasse – efter företagaren och ministern Johann Andreas Kraut (1661-1723) ungefär adertonhundra meter väster om dagens Frankfurter Tor, och omkring 1735 flyttades mur och port några hundra meter österut till slaktdjursuppsamlingsplatsen Bullen-Winkel som 1820 blev Fruchtstrasse – och som sedan 1971 heter Strasse der Pariser Kommune efter den revolutionära regeringen i Paris hundra år tidigare – varefter anläggningen flyttade ännu ett stycke österut 1802; till Stralauer Viertel/Vorstadt, ungefär där U-Bahnstationen Weberwiese ligger.

Under tidigt 1800-tal tog den gata som skulle bli Grosse Frankfurter Strasse/Frankfurter Allee form, och öster om tullmuren började förorter att anläggas men den öppna platsen vid stadspörten med sina vaktlokaler, tullhus och godsupplag gavs inget namn, kallades blott ”Platz vor dem Frankfurter Tor” och här etablerades också från omkring 1840 och framåt ett par närings- och nöjesställen, öl-kaffe-dans-käglor, kägelbanor var enormt populära i ett svunnet Berlin, varpå området dessutom drog till sig allsköns löskefolk som mer eller mindre bosatte sig i vagnslider och andra byggnader – där de inte bara sov utan även idkade könsumgänge, enligt den lokale publikanen Rosins klagoinlaga till polispresidiet.

1860 avskaffades tullen på införda varor, och 1866 revs såväl port som mur – och på Frankfurter Allee fortgick urbaniseringen, då man på några få decennier skapade ”österns stora boulevard”; följt av total utbombning under andra världskrigets sista år. Varefter helt nya kvarter reste sig ur grushögarna, när den forna boulevarden förvandlades till ”Tysklands första socialistiska gata”, där en namnlös och nyanlagd korsning flankerad av tornsmyckade kolossalbyggnader ritade av Henselmann döptes till Frankfurter Tor 1957.

Frankfurter Tor är också namnet på en underjordisk tunnelbanestation på linje U 5, och denna station – som ritades av Alfred Grenander – invigdes 1930 som U-Bahnhof Petersburger Strasse, och detta är den tunnelbanestation som bytt namn flest gånger i Berlin: 1946/47 blev den omdöpt till U-Bahnhof Bersarinstrasse, tio år senare dubblerades namnet till U-Bahnhof Bersarinstrasse (Frankfurter Tor), för att från 1957/58 enbart bära beteckningen Frankfurter Tor, varefter stationen döptes om till Rathaus Friedrichshain 1991, varpå den 1996 återtog namnet Frankfurter Tor som samma år ändrades till Petersburger Strasse, innan den slutligen återfick namnet Frankfurter Tor igen 1998.

Frankfurter Tor, och plötsligt materialiserar ett barndomsminne från ett besök med föräldrarna omkring 1954, hans första besök bakom den så kallade järnridån, och de skumpade i en Simca Aronde – ja, bilen skumpade verkligen – på sönderkörda vägar, gatsten och kullersten, trädkantade och fulla med stora hål tills de slutligen nådde Berlin, och det här var vid en tid då man kunde förflytta sig skäligen enkelt och problemfritt mellan den sovjetiska sektorn och Västberlin, det fanns mer än hundra formella övergångsställen – såväl för fotgängare som för resenärer med lokaltrafik men det var faktiskt inte så noga, eftersom det på sina ställen blott var att kliva över taggtrådsrullen utan att folkpolisen ens brydde sig, och så gjorde tusentals berlinare dagligen; i båda riktningarna. Delar av sektorsgränsen mellan väst och öst var då ännu obebyggd efter krigets bomber, det var skräptomtergrushögar-grusplaner, schaktmaskiners efterbörd, sly och ovårdad vegetation, och bevakningen på östsidan var knappast grannlaga.

Västliga husmödrar gick och handlade billigt bröd i öst – för utsmugglade östmark köpta för kraftig underkurs i Västberlin, och äldre östliga gentlemen köpte tidningar från den fria världen i väst – konstigare än så var det inte. Så länge man inte medförde bagage från öst, för då hade folkpolisen omedelbart synpunkter.

Målet var Stalinallee under uppförande, hans far skulle studera

Nationale Aufbauwerk och de kom till Alex med tåg från Friedrichstrasse, det stora torget hade rest sig ur bombkratrar och *Trümmer*, här fanns åtskilliga nyuppförda husblock, en utställningspaviljong ägnad socialistiska framsteg hemmavid och i vänligt sinnade broderstater, ett kafé med uteservering och parasoller tvärs över gatan från Sparkasse der Stadt Berlin, skyltar med käcka budskap som *Deutsche Jugend! Alles für den Schutz unserer Stolzen Deutschen Demokratischen Republik!* över en av nedgångarna till tunnelbanan, han lärde sig ständigt dessa paroller utantill, *mit der Sowietunion gehts immer weiter*, och under mark låg också innovationernas innovation – automatrestaurangen, ett *Imbiss* där all mat och dryck köptes för mynt från väldiga varuautomater, allt i en sorts postfunktis med neonslingor och blankpolerad metall, och över den öppna platsen knirkade spårvagnar och dubbeldäckade bussar, medan ett fåtal bilar kryssade mellan byggnadsställningar och arbetare. Allt mot en bakgrund av enstaka ruiner – överblivna gavlar och murstockar – vid synfältets rand, och från en av dessa gavlar nära järnvägen lyste den målade reklamen för tvättmedlet Persil som en fresk i kolossalformat. Och de fortsatte över torget, fram till gatan med den sovjetiske diktatorns namn.

Allting var enormt – i synnerhet för barnet: de jättelika huskropparna och gatan som aldrig tycktes ta slut, han var Gulliver i jättarnas land, och det var ett land med nybyggen och hus i vardande, ett land där allt var en enda byggarbetsplats med bullrande maskiner och ett finkornigt damm som dansande slöjor i luften. Och de kom till en gräsbevuxen rondell prydd med röda fanor och banderoller, och här låg två jättehus, han hade aldrig sett så höga hus förut, och i det ena – berättade föräldrarna – skulle det snart öppna en stor butik enbart för barn, *Haus des Kindes*, han smakade på orden, och så fortsatte de fram till en tunnelbanestation som låg granne med en gammal brandstation som skulle besökas kollegialt, och brandstationen hette Feuerwache Memel och hade bombats så svårt att bara bottenvåningen

överlevde – försedd med ett tillfälligt ”nödtak”, och brand-soldaterna bjöd på öl och limonad, alla rökte cigaretter som luktade, och vandringen fortsatte; efter ett obligatoriskt och ömsesidigt fotograferande och utbyte av dåtidens i öst oerhört populära nålmärken från olika idrottsklubbar och organisationer.

Gatan var bred och nästan – om man undantar arbetarna folktom, och det fanns knappt en enda privatbil ute, och han minns att föräldrarna tyckte att allt var anskrämligt, att byggnaderna var fula kulisser, och att ordet *ryssbygge* studsade nedsättande mellan de kolossala huskropparna; det var stort-sterilt-opersonligt-tungt-fruktansvärt och dessutom människo-fientligt om man kom från ett Sverige som ännu inte sett miljonprogrammet födas, och där det enda storskaliga som planerades var en piazza med fem höghus som trumpetstötar i centrala Stockholm.

Men de gick där trots allt i timmar, återvände nästa dag, föräldrarna kommenterade, pappa fotograferade, gossen lyssnade, och han minns fortfarande den märkliga känslan av att gå nästan ensam på det väldiga stråk som kanske skulle bli en av världens mest storslagna gator.

Frankfurter Tor i pågående samtid, sextio år efter barnatidens besök, Stalinallee som en palimpsest, tänker han när han går där i det behagliga höstvädret; finner jämförelsen träffande. Och åter spelar blicken över den fysiska miljön, över byggnader som formligen vräker sig över betraktaren, anfallande byggnader, strama byggnader som utmanar ögat och ger en känsla av svindel men samtidigt fria från den arkitektoniska märkvärdisering som till exempel präglar den omdanade Potsdamer Platz, och just här byter gatan namn – heter sedan avstaliniseringen 1961 Karl-Marx-Allee, och nu står han vid den välkomnande famnen, vid de två fyrtiofyra meter höga hus vars torn kröns med gontardiska kupoler, kupoler liknande de som Carl von Gontard (1731-1791) smyckade kyrkorna Französischer Dom och Deutscher Dom vid

Gendarmenmarkt med, och idag finner han dessa båda Henselmannhus – färdigställda 1956 – vackra, renrasiga som fullblod från Takhar, avskalade till blott funktion bakom släta ytor. Två ideologiska kolosser uppförda som bostadshus – eller ”arbetarpalats”.

Fast det är klart: renoveringarna efter *die Wende* jämte nytt ägarskap har betytt mycket, många hus var redan från början behäftade med brister och underhållet var bitvis eftersatt under DDR-tiden men nu har en allmän uppfräschning genomförts till båtnad för det visuella intrycket och för de boende, ty husen rymmer fortfarande huvudsakligen bostäder, har inte kontoriserats som i exempelvis Stockholms innerstad.

En spårvagn korsar synfältet, gul kaross med vit hätta, och här är det linje M 10 med tjugo hållplatser och en räslängd på 7,8 kilometer som sammanbinder Nordbahnhof med Warschauer Strasse, och om denna linje skriver trafikbolaget BVG: *Sie ist der Nachtschwärmer-Express. Sie verbindet die besten Party-Orte Berlins. Ab Warschauer Brücke in Friedrichshain, der Endstation der U1, verkehrt sie durch Friedrichshain, Prenzlauer Berg und Wedding nach Mitte und verbindet damit die wichtigsten Party-Zentren der Stadt.*

Sträckningen var ungefär densamma på Döblins tid, rälsen gick på samma gator då som nu, spårvägarna är fysiskt konservativa, och Döblin lät ofta en spårvagn passera genom sin bok *Berlin Alexanderplatz* där *Die Elektrische knirscht um die Ecke*, varpå han med sin oefterhärmliga collagestil klippte in exakta utsnitt från verkligheten: *wer aussteigen will, melde sich rechtzeitig, die Unterhaltung mit den Fahrgästen ist dem Wagenführer verboten, Auf- und Absteigen während der Fahrt ist mit Lebensgefahr verbunden.*

På gångstråket med sina spårvagnshållplatser mellan körbanorna mitt i Warschauer Strasse står två tre meter höga ”affischpelare” som i rött och svart hedrar den konfessionslöse

judiskfödde kemisten och företagaren doktor Georg Eppenstein – avliden 1933 efter att ha torterats av SA, och Magnus Hirschfeld – judisk läkare, sexolog och pionjär i kampen för homosexuellas rättigheter, exilerad omkring 1932 och avliden i Nice 1935. Och dessa pelare, två av hundratrettio, manifesterar det pågående temaåret *Zerstörte Vielfalt*, som skildrar Berlin under nazitiden med utställningar-föredrag-teaterinstallationer-konserter, *eine Initiative des Landes Berlin*, det är lovvärt men skapar samtidigt kluvenhet i en stad där vissa antinazister och nazioffer lyfts fram, medan andra strukits ur de offentliga rummen; sannolikt för att deras radikalitet stör det borgerliga samhället. Åttio år efter *die Machtübernahme*.

Karl-Marx-Allees norra sida från hörnet vid Henselmans kupoltorn och ungefär fyrahundra meter rakt västerut speglar en intressant kulturhistoria från såväl förkrigstid, som från DDR:s barndom – då detta gatuavsnitt fortfarande hette Frankfurter Allee/Stalinallee.

Före andra världskrigets förstörelse upptogs just detta gaturum av två triangulära kvarter med höga bastanta stenhus – alla vettande mot Frankfurter Allee. I det första kvarteret som gränsade mot Petersburger Strasse fanns bland annat skola och postkontor nr 34, och i det andra som var något större och som omskrevs av det dåtida mötet mellan Tilsiter Strasse-Thaerstrasse och Mögliner Strasse låg F. W. Gumperts konditori med dåtida gatunummer 336 bredvid tvätteridirektör G. Linkes stora sängvaruhus grundat 1898, och i grannhuset med dåtida nummer 340 bodde och arbetade Alfred Döblin från 1919 till 1931, och det var här han bland annat skrev *Berlin Alexanderplatz*; mellan frekventa besök hos Gumpert: kaffedrickande, kakätande, rökande, skrivande, tidningsläsande, konverserande. Varvat med notorisk otrohet, lika pilsk som fadern och ständigt viftande med pitten, sågs ofta med den unga bankirdottern och fotografen Yolla Niclas med vilken han hade ett längre förhållande.

Tidningsläsandet var för övrigt en viktig ingrediens när man satt på kafé, och i Gumperts andra lokal på Königstrasse – idag Rathausstrasse – nära Alexanderplatz fanns enligt uppgift trehundra tidningar för gästerna att välja bland!

I samma husrad, med dåtida nummer 334, bodde vidare en ”obesjungen hjälte” vilket numera är det vedertagna namnet på de omkring tusen modiga berlinerhushåll som sammanlagt gömde femtusen judar; av vilka ungefär fjortonhundra klarade sig undan nazisterna.

Konditor Gumpert försvann omkring 1937 men ett par av hans anställda bodde kvar i huset, och 1938/39 fick Döblins gamla trappuppgång en ny och vederstygglig hyresgäst, när – som en ödets ironi – nazipartiets Ortsgruppe Weidenweg öppnade kontor i byggnaden.

Idag finns inget av den ursprungliga bebyggelsen i ”de gamla Döblinkvarteren” kvar, och enligt kartorna från 1945 över bombskador fanns det praktiskt taget inte ett enda helt hus med fasad mot Frankfurter Allee mellan Petersburger Strasse och dagens Berolinastrasse (som anlades först efter 1961) – alltså en totalt utbombad gatusträcka på omkring tvåusenetthundra meter. Och vidare har Thaerstrasse – efter en medicinare och jordbruksforskare som flyttade till Preussen 1803 – bitvis ändrat sträckning, Tilsiter Strasse – efter en stad i Ostpreussen – har delvis blivit Richard-Sorge-Strasse efter den sovjetiske spionen och antinazisten som avrättades i Japan 1944, Mögliner Strasse – efter ett område i Brandenburg – ströks ur verklighet och stadsplaner 1958, och år 2000 tillkom dessutom två nya gator Fritz-Schiff-Weg – efter en bakteriolog, och Ludwig-Pick-Strasse – efter en patolog; båda judar och antinazister, verksamma i Berlin och avlidna i USA respektive Theresienstadt.

Från Henselmanns kupoltorn – sockerbagarens krokner – sträcker sig det långa så kallade Stalinbygget Block F-Nord, återställt och renoverat efter förfall, och numera med konstgalleri och stekhuset San Diego i nummer 141, och därefter kabareten

Charly M – liktydigt med Karl Marx, under DDR-tiden hade man knappast vågat kalla Marx för Charly offentligt, och efter denna husrad följer en öppen plan med den klassiska biografen Kosmos från 1962, husnummer 131, ljus fasad, DDR:s premiärbiograf ritad av Josef Kaiser och Herbert Aust, ursprungligen med 1 001 platser, renoverad för sjuttio miljoner D-mark 1998 och sedan 2005 eventlokal, herredjävlar – vem behöver en eventlokal i en stad som Berlin, utanför pågår torghandel med frukt och grönt nära nedfarten till en underjordisk parkering, och efter biografen – med ena sidan mot den korta Fritz-Schiff-Weg – ligger ännu ett stort Stalinbygge med restaurangerna Kos House i nummer 129 – grekiska varmrätter från fem euro, Prag med tjeckiskt öl, Hopfenstube, Koşan och Jasmin, utanför den senare formar tunna lysrör en vattenpipa, och det bör vara *exakt* här som Döblins hus en gång låg. Före bomber, rivningar, schaktmaskiner och fullständig nybyggnation, och det var bakom denna husrad, mot Weidenweg, som den första arbetardemonstrationen ägde rum den sextonde juni 1953 – vid byggarbetsplatsen Block 40 nära de stora kyrkogårdarna St. Petri och St. Georgen, följt av de blodiga sammandrabbningarna på och vid Strausberger Platz nästa dag. Och Weidenweg fick sitt namn 1874 efter ett ord som betyder ”betesmark”.

1992 pryddes gångstråket utanför ”Döblinkvarteret” med en fyrtiofem centimeter hög bronsbyst signerad Siegfried Wehrmeister och föreställande författaren men den sågades ner från sin stensockel av metalltjuvar 2010, varefter en ny byst göts och placerades i det närbelägna Pablo Nerudabiblioteket.

Direkt efter dessa näringsställen – alla med välbesökta uteserveringar i det milda solgasset – ligger Dr.Tigges resebyrå invid restaurang Acapulco i nummer 115, därefter en pianobar och guldsmeden Karin Lachotta i nummer 107, sedan en liten park, och i nummer 101 Geers som – med trettio butiker i Tyskland – specialiserat sig på hörapparater för barn, vid köp av

Qualitätsgeräte i prisklassen tvåtusenfemhundra euro erbjuds avbetalning, medlemmar i erkänd försäkringskassa kan få ett bidrag på sjuhundrafyrtioen euro, och i samma byggnad finns även ett apotek med det jönsiga namnet Fräulein Beckers Lieblings-apotheke – öppnat 2007 och tillhandahållande läkemedel, antroposofisk medicin, kosmetiska behandlingar och blodtrycks-kontroll – håller sig dessutom med en Rapunzelsalong, följt av en specialaffär för mynt-medaljer-frimärken i nummer 99, en bistro med *Sommergarten* och ett dataspelsmuseum i nummer 93 som under DDR-tiden rymde nationalitetsrestaurangen Warschau, och efter detta hörn vinklar Friedenstrasse norrut.

Rapunzelsalong, *ich empfehle Rapunzelbehandlungen – dass ist was für die moderne Frau*, som här för ynka fyrtiofem euro kan skämma bort sig en stund – *verwöhnen* är det verb som används – med *Fussbad mit Aromaölen, Arm- und Beineinstreichungen, Kopf- und Nackenentspannung, Aroma-Kompressen, Vorreinigung, Reinigungsmaske, Lymphstimulation mit Pinseln, 2 Hautkur-Ampullen, Gesichtspackung mit Dekollete-Einstreichung und Abschlusspflege*, och Rapunzel är jungfrun som hölls fången av en trollpacka i tornet i den saga som bröderna Grimm nedtecknade 1812 – och vars ursprung möjligtvis kan vara persiskt, uppvisar likheter med en berättelse av Ferdowsi i hans tusen år gamla *Shahnameh*, en motivstruktur som givits nummer 310 i Aarne-Thompsons folkloristiska typindex, och bröderna Grimm flyttade omkring 1840 till Berlin där de båda senare avled. Av hög ålder.

Fast Rapunzel! Blotta namnet vittnar uteslutande om *geschäft*, om kejsarens nya kläder, och ännu en nisch i utnyttjandets landskap. Ty det gäller att göra sig märkvärdig för att kunna tömma sina medsystrars plånböcker.

Platsen där Döblin bodde – och det svindlar litet av historiska hågkomster när han strosar över området, det är nästan som en vallfart till litteraturens heliga mark, han har alltid dragits till konstens och litteraturens platser, till hus där något har skapats

eller hänt, här gick Döblin dagligen fram och tillbaka, och här värkte den bitvis collageartade storstadsromanen om Franz Biberkopf fram. En bok som redan under utgivningsåret 1929 blev storligen uppmärksammas – även utanför Tyskland – och renderade Döblin en rejäl intäkt. Vilket knappast hans tidigare böcker gjort.

Collage! Klippa-och-klistra, och det var så han gjorde, fysiskt och handgripligt, saxade citat-sångtexter-tidningsartiklar-väderleksrapporter-statistik-börsnoteringar-protokoll-reklamslogans som monterades direkt in i manuskriptet, där de som röster från staden gav liv, närvaro och autenticitet åt skildringen. Medan han i den delvis självbiografiska, och i Paris året efter landsflykten skrivna, romanen *Pardon wird nicht gegeben* – om livet under knapphetens stjärna i storstaden – helt anonymiserar Berlin till en stiliserad skådeplats utan lokalfärg och igenkännbara landmärken, även om läsaren förstår att handlingen till stor del utspelas i de påvra hyres- och fabrikskvarteren ett kort stycke söder om dagens Karl-Marx-Allee som då hette Grosse Frankfurter Strasse; i kvarter som inte längre finns kvar.

Åren i detta svunna hus var produktiva, ty här skapades inte bara *Berlin Alexanderplatz* utan också *Wallenstein*, *Berge Meere und Giganten*, *Reise in Polen* och *Manas* vid sidan av ett par teaterstycken och mängder med kortare texter, varpå han 1931 motvilligt och med insisterande hustru flyttade till det högborgerliga Kaiserdamm i väst – där han vantrivdes nästan från första stund, och hela tiden längtade tillbaka till Frankfurter Allee. Följt av landsflykten i början av mars 1933.

Boktitlar: Döblins många böcker och deras titlar, och när han smakar på sin egen näraliggande framtid vid skrivbordet inser han att han behöver en titel, måste ha ett namn på texten i vardande; om så bara ett arbetsnamn. Fast den bästa av alla titlar – åtminstone för böcker som behandlar, eller berör, onskans

triumfer i Tyskland – är dessvärre upptagen: *Motståndets estetik*.

Skreve han på tyska vore *Entlang der Stalinallee* en möjlighet, en namnmässig parallell till Oliver St John Gogartys *As I was going down Sackville road* (1937), alternativt en titel som innehåller ordet ”vandring”, och Gogarty var – å propos vandringar – förebilden för Buck Mulligan i Joyce’s *Ulysses* (1922), som liksom Döblins *Berlin Alexanderplatz* beskriver en eller flera personers rörelser genom en urban miljö med inre monologer, medvetandeströmmar och utsnitt ur verkligheten.

Likheten finns där, ledde till och med till beskyllningar för plagiat – något som Döblin avfärdade med orden ”jag behöver inte imitera någon. Det levande språk som omger mig räcker för mig”.

Berättelser om en gata. Kanske ska texten just få heta *berättelser om en gata*; åtminstone som undertitel.

Rakt framför honom ligger nedgången till U-Bahn Weberwiese, anlagd 1930 som station Memeler Strasse efter den då tyska staden Memel, samma Memel som tyskarna fortfarande bråker om i sin extremt obsoleta nationalsång som om andra världskriget aldrig ägt rum, som om detta land fortfarande sträckte sig *von der Maas bis an die Memel*, Memel som idag är Klaipeda i Litauen, tunnelbanestationen där tvåhundra huvudsakligen kvinnor och barn som sökt skydd bombades ihjäl i februari 1945, namnbytt 1950 till station Marchlewskistrasse efter en polsk vänsterpolitiker och fackföreningsledare lierad med Rosa Luxemburg, omdöpt 1992 till Weberwiese efter den lilla äng där vävarna – som ofta var hemarbetande – lade ut sina tyger för blekning på 1840-talet och framåt, granne med dåtidens Komthureiplatz – uppkallad efter den en gång mäktiga kristna Tyska riddarorden, och struken ur stadsplaner och verklighet 1964.

På gatans sydsida ungefär mitt emellan dagens Warschauer Strasse och Strasse der Pariser Kommune låg ursprungligen ett litet slott (eller åtminstone en större gård) där Friedrich I brukade

ta rast i början av 1700-talet när han färdades till och från det betydligt mäktigare slottet Friedrichsfelde i öster, och på denna plats anlades också en högst tillfällig ”hyllningsjärnvägsstation” med lika tillfällig räls när staden den tjuogoandra oktober 1861 skulle mottaga och hälsa den nykrönte Wilhelm I, som krävt att ceremonin skulle avhållas vid stadsporten, och som senare blev Tysklands förste kejsare.

Fyrtiosex år senare där dåtidens Königsberger Strasse – efter den ostpreussiska stad som idag heter Kaliningrad – mynnade i Frankfurter Allee invigdes 1907 det stora varuhuset Tietz, som efter nazisternas maktövertagande bytte namn till Hertie – efter HERmann TIETz – för att mildra namnets judiska klang, familjen hade flera varuhus i Berlin och andra tyska städer, varuhus som senare ariserades, och just detta var fem-sex våningar högt, med glasfönster över hela fasaden och krönt med ett litet kupolpryvt torn på det hörn som vette mot gatukorsningen.

Idag återfinns på detta gatuavsnitt – Karl-Marx-Allees upptakt kort efter Henselmans kupoltorn – först ett stort Stalinbygge med rockbar, Flugbörse som säljer flygbiljetter, en butik för *Basteln* – det vill säga pyssel&hobby, baren ABGEDREHT och ett apotek i nummer 132, följt av en liten grönyta invid det milt putsade svalgångshuset – idag med nummer 126-128 – som ritades av Hans Scharoun och Ludmilla Herzenstein och som blev färdigt 1950, en byggnad som Ulbricht – Den Store Smakdomaren – fann så ful att han kommenderade ut en arbetarkader med order att plantera dubbla trädrader framför den, så att den förmenta fullheten till nöds doldes för omvärlden.

Ett vackert bostadshus med blomsterprakt i fönster och *Laubengänge* är en betydligt mer adekvat beskrivning! Och efter svalgångshuset ligger ytterligare ett Stalinhus med taiwanesiska Kymcoscootrar, Vietnam Air, närköpsbutiken Kauf, charkuterier, ungerska specialiteter och *Imbiss*, och i nästa port med nummer 114-116 kan man, som en frescosignatur över putsen, läsa att

byggnaden invigdes av Otto Grotewohl den tredje februari 1952, socialdemokraten Grotewohl som – efter att ha arbetat som boktryckare och affärsanställd – blev DDR:s förste minister-president, och att huset uppfördes av lärlingar, följt av Scharouns andra svalgångshus med nummer 102-104, även det med kamouflerande träd, en byggnad som förutom bostäder också hyser kafé, bistro Maputo, thaimassös och antikhandel-*cum*-antikvariat som med en skylt omtalar att det går bra att betala med D-mark, eftersom denna myntenhet aldrig formellt ogiltigförklarats, är enligt tysk lag en evig valuta. Som många faktiskt vill återinföra.

Nästa hus är ett stort Stalinbygge, och i nummer 96 där det tjeckoslovakiska flygbolaget ČSA tidigare hade sina lokaler ligger nu en bar med samma namn – granne med bokhandeln Atlantis, frisör, galleri och en möbelbutik som skyltar med danska designmöbler, Jacobsen&Wegner, varefter hörnet mot Strasse der Pariser Kommune fylls av Allianz/Optimas moderna och tretton våningar höga kontorsskrapa med blåtonade fönster över hela fasaden, husnummer 90, försäkringsbolaget Allianz som grundades i München 1890, och i bottenplanet Europa Apotheke och restaurangen Alpenwirt; rustikal-chic krog, surkål-korv-vilt. Men alltför modern-modern-modern. Alltså skyndar han förbi.

Ungefär femtio meter söder om nedgången till U-Bahn Weberwiese på Karl-Marx-Allee, bakom den just nämnda husraden, löper parallellgatan Hildegard-Jadamowitz-Strasse som anlades i samband med återuppbyggnaden 1957 och med namn efter en röntgensköterska och avrättad motståndskämpe i Uhrigs grupp, och ett av de första husen man ser – med gatadress Marchlewskistrasse 6 – är den gamla brandstationen han besökte som barn, den bombade brandstationen med provisoriskt tak, ritad av Hermann Blankenstein 1884 och i bruk till 1956, därefter använd som virkeslager och efter *die Wende* hembygdsmuseum, renoverad 1998 med adderade ljusfasadade våningsplan, och med

de gamla rundade utryckningsportarna kvar, bottenvåning i vacker tegelarkitektur med rosenformade ankarslutar; idag kulturhus med utställningslokal, teater, ungdomsklubb och *Kulturamtsleitung*.

Fram till 1950 hette Marchlewskistrasse Memelstrasse, en gata som då anslöt till dåtidens Frankfurter Allee/Grosse Frankfurter Strasse, och ett hundratal meter längre ned finns den lilla tygfärgarparken som sedan omkring 1925 officiellt bär namnet Weberwiese, stor springvattenbassäng vid vars kant en naken bronsgosse håller en and, och invid parken ligger ett kluster av ljusa bostadshus av vilka det äldsta och högsta – med gatunummer 25 – kort och gott kallas *Das Hochhaus an der Weberwiese*: ritat av Hermann Henselmann enligt principen ”nationellt i formen, demokratiskt till innehållet, och monumentalt i utförandet”. Och detta niovåningshus, trettiofem meter högt, är unikt i DDR:s arkitekturhistoria, byggdes på hundrafyrtioen dagar med trettio tre rumsvåningar på vardera nittiosex kvadratmeter och två butiker i markplanet, och den första maj 1952 kunde det demokratiska innehållet flytta in: trettio arbetarfamiljer, en folkpolis, en lärare och en arkitekt.

När detta hus uppfördes sparade man inte, vilket gjorde att byggkostnaden för varje lägenhet blev nio gånger högre än för standardbostäder, ty här valdes allt med omsorg: arkitektritad belysning, handsmidda metalldetaljer, Meissenkakel, svart marmor från Görings lantställe Carinhall nordöst om Berlin, och pelare från det bombade Rikskansliet under rivning i entrén – något som delvis kan paras ihop med hur optiker Zapletal kunde komma över fasaddekor till sin butik: det gick helt enkelt att ”försnilla” i det kaos som rådde.

Och medan höghusbygget pågick sjöng arbetarna.

*Es wächst in Berlin, in Berlin an der Spree
ein Riese aus Stein in der Stalinallee. [...]
Die Spatzen vom Alex, die pfeifen es laut:
Hier wird unser neues Berlin aufgebaut!*

Höghuset blev dessutom något av ett utflyktsmål, hyllat av en jublande Bertolt Brecht, men det fanns ändå smolk i bågaren i form av otätt tak och fuktproblem. För vilket de boende kompen-serades med hundratals kilo kol!

Idag rymmer denna byggnad uteslutande bostäder jämte inredningsarkitekten Kjubiks lilla studio i bottenplanet.

Även de ungefär samtidigt och något senare uppförda grannhusen bjuder ögonfröjd, alla i samma stil, samtliga med fina lägenheter, och krönta av två stora rektangulära figuralfriser avbildande glada arbetare – arbetande och dansande i det nya paradiset som rest sig ur bombkratrarna.

Hyrorna, exklusive värme, för dessa och likartade lägenheter i den här typen av hus utmed och invid gamla Stalinallee uppgår idag till omkring åttaochohalv euro per kvadratmeter – att jämföras med knappt en östmark mot slutet av DDR-tiden, då en icke-konvertibel östmark officiellt var lika med en D-mark, eller knappt fyra kronor.

Fast det är ändå svårt att göra jämförelser eftersom det sedan decennier fanns en – enligt DDR olaglig – valutamarknad i väst, där utsmugglade östmark såldes och köptes för omkring en fjärdedel/femtedel av den officiella kursen, och i denna hantering deltog alla Västberlins banker och växlingskontor – för att befrämja valutasvineri, tjäna pengar, och i slutänden undergräva DDR:s ekonomi. Varpå man efter murfallet i november 1989 och fram till valutareformen den första juli 1990, då D-marken infördes i DDR, medverkade i en rad egenartade operationer som möjliggjorde ett kriminellt rofferi av bland annat hus och fabriker, innan DDR upplöstes den tredje oktober 1990.

Profit-profit, allt handlar om profit, och tiden efter murfallet skapades gigantiska förmögenheter av huvudsakligen västtyska affärsmän, som grovt utnyttjade situationen i glappet mellan de båda staterna – av vilka den östra halvan helt saknade kunskap om marknadsekonomi.

Han dröjer i parken, kissar bakom en buske, vilar en stund på

en bänk, uppskattar temperaturen till omkring aderton grader, vindstilla-vindstilla, han ser barbenta kvinnor och män med rester av sommarsol på huden nedanför kjolar och kortbyxor, dricker sitt medhavda vatten.

Tvåhundrafemtio meter väster om Weberwiese och ännu ett gatumöte, från söder Strasse der Pariser Kommune – tidigare Bullen-Gasse och fram till 1971 Fruchtstrasse – och från norr den långa Friedenstrasse, som fått sitt namn efter freden i Frankfurt 1870/71, och från detta kryss i vägnätet löper Karl-Marx-Allee drygt tvåhundra meter innan gatan ånyo skärs – denna gång av den genomgående Koppenstrasse, som upphöjdes från gränd till gata omkring 1840 med namn efter rådsherren Christian Koppe († 1721), vars hjärta klappade för stadens fattiga.

I detta kvarter, med dåvarande gatuadress Grosse Frankfurter Strasse 132 (idag motsvarande Karl-Marx-Allee 78-84) byggdes Ostend-Theater 1877, ett nästan kubiskt litet palats, ungefär fyra våningar högt och dessutom med utomhusscenen i trädgården, premiärföreställningen var Shakespeares *King Lear*, och 1906 övertogs teatern av Bernhard Rose (1865-1927) som döpte om den till Rose-Theater, vars repertoar huvudsakligen vände sig till proletariat och lägre medelklass, och efter hans död drevs verksamheten vidare av sönerna Hans, Paul och Willi.

I november 1943 bombades utomhusscenen, och den trettioförsta augusti 1944 gavs en Leharoperett som sista föreställning, varefter byggnaden helt förstördes under slutstriderna i april/maj 1945.

Idag fylls samma kvarter av en rad Stalinbyggen från tidigt 1950-tal, alla ljuskaklade, omkring åtta våningar höga och med takförhöjda affärslokaler i gatuplanet, och dessutom till stor del byggda av återvunnet tegel från bombade hus.

I hörnet mot Strasse der Pariser Kommune ligger först en prylbod invid markisbutiken JalouCity som – med säte i västra Berlin – ingår i en kedja med trettiosex butiker i Tyskland – varav

tolv finns i huvudstaden, och efter den – i nummer 86 – kommer ännu ett av Rossmanns otaliga drogerier, tvåtusenfemhundra i Tyskland varav drygt hundra i Berlin, följt av Rostow byggfinans, läkare och inredningsbutiken Mirador.

I nästa hus som bär nummer 78 låg fram till 2008 den klassiska Karl-Marx-Buchhandlung, som tvingades flytta när hyran höjdes till över fyratusen månatliga euro för fyrahundra kvadratmeter, fast neonskylten mot gatan har dock fått kulturskydd, Karl-Marx-Buchhandlung som var en institution i Östberlin, tillika ett *Devisenabwurfstelle* för västliga besökare som behövde göra sig av med sina kvarvarande-tvångsväxlade-exportförbudna östmark, byta dem mot exempelvis tyska klassiker som blott kostade en spottstyver. Alternativt köpa grammofonskivor, Orwo fotopapper eller sprit från östblocket i andra butiker. Ty att äta upp sina tjugo-fem östmark på lokal gick inte. När en oxfilet med alla tillbehör och ett glas rött kostade sexochtrettio på bra restauranger som Morava på Rathausstrasse.

Idag har en del av bokhandelns lokaler tagits över av bokförlaget Sternberg, vars anställda arbetar i en nära nog intakt miljö från 1950-talet.

Karl-Marx-Buchhandlung, och de gamla skyltfönstren väcker en filmbild från en av slutscenerna i den Oscarsbelönade *Das Leben der Anderen* (2006) i regi av Florian Henckel von Donnersmarck, sevärd-sevärd-ytterst sevärd, sekvensen där den före detta Stasikaptenen – vars lojaliteter försköts bort från arbetsgivarens krav – ett par år efter murfallet passerar bokhandeln och ser den en gång övervakade författarens just utkomna roman *Sonate vom guten Menschen*, och mer än så behöver inte avslöjas, de som sett filmen nickar instämmande, medan de som ännu inte gjort det har en upplevelse att se fram emot, en *story* om paranoid säkerhetspolis vid mitten av 1980-talet, när de spionerade i och kring en hyresfastighet med adress Hufelandstrasse 22 belägen ungefär tolv-fjortonhundra meter norr om bokhandeln, och Hufelandstrasse fick sitt namn 1904 efter läkaren Christoph Wilhelm

Hufeland (1762-1836), som – förutom umgänge med Goethe i Weimar – introducerade ympningen mot smittkoppor, samt öppnade Berlins första klinik för medellösa 1810.

Filmens inledning i Hohenschönhausenfängelset, som sedan 1994 är ett *Gedensstätte*, museal minnesplats, fick dock inte filmas *in situ*, eftersom museichefen vägrade att acceptera att en fiktiv Stasimedarbetare kunde komma på bättre tankar.

Bokhandel, och samtidigt en återkommande tanke: i Sverige existerar det tyska knappast längre. Ty trots att detta land är EU:s största talar allt färre svenskar språket, intresserar sig allt färre för tysk litteratur-konst-etcetera, som om den tyskspråkiga världens intellektuella sida raderats ur medvetandet, ersatts av ett anglo-amerikansk brus på en skala mellan kvalitet och motsatsen. Vilket i sin tur kan bero på att tyskstudier kräver pluggande och ansträngning, okända storheter i svensk skola.

Vägg-i-vägg med den nedlagda bokhandeln – i nummer 72 – residerar Café Sibylle, öppnat som *Milchtrinkhalle*, mjölkbar, 1953 men som bytte till dagens namn omkring 1965 efter en populär östtysk damtidning, och direkt efter detta vattenhål ligger slutligen – i ett gammalt närköps lokaler – badrumsbutiken Bad Couture i hörnet mot Koppenstrasse.

Café Sibylle! Halvgammal skylt med gul skrivstilsneon över entrén med sin räddade eller överblivna 1950-talsstaty i fönstret, socialrealistisk arbetarkvinna i ljus sten – avsedd att kröna port eller balustrad. Och innanför dörren lever Stalinallee, eftersom denna lokal ger oss möjlighet att uppleva historien *hautnah neben Kaffee und Kuchen*, för Sibyllans mjölkbar är sedan tiden efter *die Wende* ett privat museum med permanent utställning, bar och frysdisk fylld med Floridaglass.

På väggarna trängs plakat, teckningar, grafik och fotografier, och här kan man läsa det kända Brecht-citatet från oktober 1948 då teatermannen beskrev Berlin som *eine Radierung Churchills*

nach einer Idee Hitlers, Berlin der Schutthaufen bei Potsdam, varefter besökaren omedelbart får veta att Stalin var der Führer und Lehrer der Menschheit im Kampf für Frieden, Demokratie und Sozialismus.

DDR-parafenalia fyller en stor del av lokalen: gamla telefoner, gamla radioapparater, lårar med *Trümmer* för att illustrera de röjningsarbeten som föregick byggandet av Stalinallee, jämte modeller och allehanda propagandamaterial, och i en glaslåda på väggen förevisas de verkliga attraktionerna: Stalins öra – stort som en handflata, och halva hans mustasch; av brons.

Stalins öra! Stalins överläppsbehåring! Förklaringen finns på granntomten mellan Koppenstrasse och Andreasstrasse (efter Andreaskyrkan), ty här på ett litet grönområde mellan körbanatrottoar och huskroppar – med gatunummer 70 – invigdes den tredje augusti 1951 en 4,8 meter hög bronsstaty föreställande den sovjetiske ledaren i fältherpose, Stalin som i verkligheten blott var hundrasextiotre centimeter lång, och detta monument skänktes till staden av en Komsomoldelegation i anledning av III. Weltfestspiele der Jugend und Studenten samma år, och *Komsomol* var ”den sovjetiska ungdomens kommunistunion”, medan *Weltfestspiele* är en ännu existerande socialistisk-kommunistisk ungdomsfestival, som sedan starten i Prag 1947 avhållits aderton gånger, senast i Pretoria 2010; då den tillägnades de båda Stalin-beundrarna Fidel Castro och Nelson Mandela.

Monumentet över ”det tyska folkets bästa vän” gjordes förmodligen av den sovjetiske skulptören Grigori Postnikov (1914-1978) och placerades på en hög stensockel omgiven av träd och grönska.

Efter den tjugonde partikongressen i Moskva 1956 inledde generalsekreteraren i Sovjetunionens kommunistiska partis centralkommitté Nikita Chrustjov (1894-1971) avstaliniseringsprocessen, och några år senare – närmare bestämt natten mellan den trettonde och fjortonde november 1961 – avlägsnades Stalinstatyn under stort hemlighetsmakeri och fullständig

polisbevakning tillsammans med alla gatuskyltar med namnet Stalinalle; som från och med nu fick namnet Karl-Marx-Allee, respektive återfick namnet Frankfurter Allee öster om Frankfurter Tor.

Efter nedtagningen fraktades Stalinstatyn under fortsatt hemlighetsmakeri och fortsatt sträng bevakning till det statliga företaget Bauunion, där den – med fullständigt souvenirförbud – skars i stycken, som därefter smältes och förvandlades till djurfigurer i Tierpark. Dock lyckades en av de ansvariga, Gerhard Wolf, smuggla ut Stalins ena öra och mustaschhalva; artefakter som han efter *die Wende* överlämnade till Café Sibylle.

Timmar har gått sedan förmiddagens kaffe och croissant och han känner att han måste ha något i buken, och eftersom han aldrig tillhört de stora lunchernas vänkrets får mitt-på-dagen-målet alltid bli smörgås och dryck, medan den lagade maten städse intas i kvällningen, och han slår sig ned med Stalins *Ohr&Schnurrbart* i blickfånget, jackan över stolsryggen, sitter där barärmad i t-shirt, tänker hastigt på van Goghs egenhändigt avskurna öra, och beställer så ost och grönsaker på grovt smörat bröd tillsammans med ett glas Merlot, ett välfyllt glas sedan personalen utan anmodan slagit på en rejäl skvätt extra, och det är en himmelsk anrättning för totalt sexochsjuttio inklusive nittonprocentig mervärdesskatt, skål herr fotgängare, skål herr fotgängare, detta är ett anständigt liv, lika anständigt som Biberkopfs dröm, och det är dags att ägna sig en stund åt tankeflykt, minns från det lästa att Budapest fick en liknande – fast högre – Stalinstaty 1951 och att denna revs ner av antisovjetiska demonstranter 1956, ungefär som när en gjuten Saddam Hussein föll i Bagdad, och att konstnären Akos Eleöd skapade en sorts kopia av Stalins stövlar 2006, och att dessa tomma stövlar sedan dess står monument över landets vedermödor och senare vunna frihet.

- на здоровье herr diktator, må ditt öra bli en boktitel! *Nota bene*: Господин, inte товарищ. Ej heller *Genosse*.

Efter måltiden, lätt upprymd av vinet, lämnar han Sibylle, läderjackan knarrar litet när han går, fortsätter femtio meter västerut fram till platsen där Stalinstatyn en gång stod, idag en liten park, och där själva statysockeln var placerad finns tre senare anlagda och tömda små instängslade bassänger, sannolikt ett tänkt springvatten, och bakom denna grönyta reser sig ett bostadshus parallellt med trottoar och körbana.

Parksoffor och cyklister, mödrar med barnvagnar, och den berlinska vardagen rullar på, reklamskylt rekommenderar vasektomi, var annars än i Tyskland driver pengakåta läkare och kliniker offentlig kampanj för mer vasektomi? Sterilisera dig, låt dig steriliseras, håll läkarhusen flytande så att vitrockarna kan placera sina miljoner på Cayman Islands. Där de kanske följer en annan skylts uppmaning och skaffar ett häftigare sexliv med löskuken Dildoking. För var annars än i detta perversa kapitalistiska mikrokosmos affischeras det gata upp och gata ner för löskukar? Svarta mot gul bakgrund.

Alla använder Dildoking, njut mer, njut mer, kom och köp, kom och köp! Och när han ser denna hämningslösa reklam kommer ett uns av längtan efter de rena östtyska gaturummen. Fria, som de var, från kommersiell sexualia.

På andra sidan gatan, nordsidan, mellan Friedenstrasse och Koppenstrasses fortsättning där det en gång låg ett par sjukhus upprepas de massiva Stalinhusen föregångna av en rejäl grönyta mellan körbana och trottoar, och i dessa byggnader ligger först restaurang Block House i nummer 91, stekhuskedja med Texasbiffar, under DDR-tiden nationalitetsrestaurangen Budapest, och invid de blodiga köttstyckena finns Sparkasse, Louis foto och köksbutiken Küchenhaus i nummer 77, följt av lampbutiken Lichthaus Wolle i nummer 71. Och efter denna husrad, mellan Koppenstrasse och Lebuser Strasse – namngiven 1890 efter staden Lebus i Brandenburg, vittnar en grön plätt om platsen där den snabbt byggda Deutsche Sporthalle låg, idrottspalatset som

uppfördes till samma *Weltfestspiele* som Stalinstatyn men som fick rivras 1971 på grund av byggskadorna, och mot detta gröna område vetter idag ett långt ljuskaklat bostadshus, elva våningar högt, instoppat mellan två *Zuckerbäckerhäuser* och med genomgång till Palisadenstrasse; palissad efter ”den första Berlinmuren” 1716.

Efter den punkt där Andreasstrasse och Lebuser Strasse når Karl-Marx-Allee möter ögat ånyo två rader stora Stalinkomplex på ömse sidor om gatan, och på sydsidan börjar husraden med optiker Scherfling som funnits i byggnaden sedan 1954, följt av Kastars charkuteri med liten servering i nummer 66, en stängd mäklare, modebutik, galleriet Swedish Photography i nummer 62, köksbutik med Mieleprodukter, frisör, begravningsbyrå och glassbar, medan den motsatta och nordliga sidan inleds med yrkeskläder i nummer 67, klassisk DDR-skyld med neonrör, och sedan kommer Café Toscana, sportbar, resebyrå, solariet Beauty&Sun, genomgång till Neue Weberstrasse som anlades i samband med röjningsarbetena 1952, och därefter Pro Vita, en distriktssköterskemottagning, ett reprografiföretag, en frisör och Hänsels privata arbetsförmedling med erbjudanden om *Zeitarbeit*, varefter Strausberger Platz öppnar sig som en oas i krysset mellan Karl-Marx-Allee och Lichtenberger Strasse. Den senare namngiven 1874 och idag sammanbindande Spree med Platz der Vereinten Nationen, som 1864-1950 hette Landsberger Platz, och som därefter döptes om till Leninplatz innan torget fick sitt nuvarande namn 1992, och det var där den stora Leninstatyn stod invid de kvarter som var skådeplatsen för filmen *Good Bye, Lenin!* Men då hade den nitton meter höga stenkolossen redan dumpats nära Müggelsee tio år tidigare; ”skuren” i hundratjugonio bitar.

Strausberger Platz är måhända Berlins vackraste torg, under 1800-talet och framåt en betydelsefull korsning nära den gamla avrättningsplatsen där stråtrövaren Hans Kohlhasse mötte döden

1540 och namngiven 1931 efter en stad i Brandenburg, totalt sönderbombad under andra världskriget, och i samband med återuppbyggnaden flyttad omkring femtio meter i västlig riktning.

Den moderna Strausberger Platz omskrivs av tio våningshus formade som fyra ”parenteser” med bostäder och affärer, här finns arkader för fotgängare i markplanet – som om arkitekten sneglat mot klassiska arkadtorg i städer som Torino och Paris; för att senare ”förtyska” det visuella intrycket, mjuka upp det med grönska. Och det var här skotten föll 1953; när perfida uniformer lydde perfida order.

I den sydöstra av dessa parenteser ligger en butik med naturkost, Doc Morris apotek, kinesrestaurangen Hua Ting och en *Pflegestützpunkte* som närmast kan liknas vid en institution som hjälper äldre, plus en bronsbyst föreställande Karl Marx i ett litet grönt hörn, medan den nordöstra sidan för tillfället blott rymmer lägenheter, kontor, en trattoria och försäkringsbolaget Allianz.

Doc Morris! Grundat som ett apotek med postutskickad farmaka i Nederländerna 2000, sålt till Celesio i Stuttgart 2007 och därefter köpt av schweiziska Zur Rose 2012; allt styrt av riskkapitalism och pengahunger. Och med ett namn som för tanken till en kringresande kvacksalvare i Vilda Västern.

Själva Strausberger Platz är en oval yta, och på torgets gräsbevuxna mitt blänker en bassäng med ett ständigt vattenspel där den högsta strålen är aderton meter, och runt denna vattenkonst svävar en metallring besatt med skulpturalt drivna kopparplattor från 1967, och bakom detta verk står Fritz Kühn (1910-1967) – en av världens främsta konstsmeder som bland annat skapat trappor, galler och dekorativ utsmyckning i byggnaderna på Weberwiese, jämte på och i Zeughaus, Deutsche Theater, Gethsemanekirche, Parochialkirche, Sankt Hedwigs-katedralen, Stadsbiblioteket, Café Moskau, Komische Oper och Haus der Statistik – vars utsmyckning kom på plats efter Kühns död.

På torgets västsida rymmer den södra parentesens mäklare och

resebyrå, medan den norra förutom lägenheter, tomma lokaler och kontor också hyser en italiensk restaurang med adress Strausberger Platz 2 utanför vilken kriget gjorde sig påmint i september 2002 – när arbetare som grävde i anslutning till en gasledning påträffade tjugo skelett; troligen civila som sökt skydd i en kallare undan allierade bomber.

Direkt väster om dessa båda husrader reser sig två jättebyggnader på ömse sidor om Karl-Marx-Allee, fjorton våningar höga och *Plattenbauten* till skillnad från den platsbyggda omgivningen, och dessa båda kolosser heter Haus des Kindes på sydsidan och Haus Berlin på den norra.

Haus des Kindes med gatunummer 19 invigdes i oktober 1954 om vilket en bronsplatta med president Wilhelm Piecks profil på fasaden vittnar, och i detta hus fanns förutom lägenheter ett varuhus för barn, en dockteater, en *Kindergarten*, och högst upp ett barnkafé med den obetalbara skylten *Erwachsene nur in Begleitung von Kindern*, och i trapphuset hade Fritz Kühn smyckat ytorna med sagomotiv av metall *die die Kinder fesselten*. Och detta var måhända en av DDR:s verkligt goda sidor, satsningarna på barn och kultur i vidaste bemärkelse. Ty även om kulturen ofta var traditionell och förutsägbar var den alltid kvalitativ.

Idag rymmer detta hus förutom bostäder en resebyrå, en mäklare, ett konstgalleri, en dansskola och en trendig möbelbutik. Och på västsidan, hugget i fasaden, kan man läsa ett par lätt häpnadsväckande rader från Faust: *solch ein Gewimmel mocht ich sehn, auf freiem Grund mit freien Volke stehn!*

I pendangen tillika tvillingen Haus Berlin – nummer 1 – fanns under DDR-tiden fyrtiofem lägenheter, ett *Gaststätte* med grillade kycklingar på menyn, en vinrestaurang, ett populärt danskafé och en bar med utsikt, medan dagens hyresgäster utgörs av lägenheter, bank, advokat, dansskola, eventlokal med panoramabar, och restaurang; där man alltså serverar den klassiska ”östtysk-ryska” soppan soljanka.

Söder om Strausberger Platz utbreddes sedan ungefär 1800-talets första decennier ett gytter av gator kantade av med tiden förslummade hyreshus och en mängd små fabriker, en ytterst osund miljö, och det var här som Alfred Döblins morbror Rudolf hade sin möbelfabrik, och i dessa kvarter bodde också mamma Döblin och barnen på växlande adresser efter ankomsten till Berlin 1888 och något decennium framåt, det var i grunden ett fattigt småfolksområde med dåtida gatunamn som Kleine Marcus-, Kleine Andreas-, Singer-, Blumen- och Marsiliusstrasse, och här låg också horhus och drickerier, varpå krigets bomber i princip uttraderade allt; följt av nybyggnation.

Av dessa gator finns till exempel inte Marsiliusstrasse kvar, medan den proletära Blumenstrasse delvis ändrat sträckning. Blumenstrasse där svåra gatustrider rasade under flera dagar sommaren 1872, när de boende på gatan tog parti för en utblottad skomakare som skulle vråkas – Blumenstrasse där Heinrich Zille (1858-1929) lärde sig akvarellera några år senare.

Efter de imponerande byggnaderna vid Strausberger Platz upphörde den praktfulla sockerbagarstilen och från och med nu blir arkitekturen genomgående enklare med åtta-tio våningar höga bostadshus, alla *Plattenbauten*, och från Haus des Kindes och fram till nästa tvärgata som är Schillingstrasse – uppkallad 1858 efter köpmannen och markägaren Philipp Andreas Schilling (ca 1650-1714) – ligger först ett ljust bostadshus med påhängda blå balkonger, sedan en liten två våningar hög paviljong med cykelbutik, plus ännu ett bostadshus – denna gång med turkosa balkonger och med jätteskylten *balkancarpodem* i blått på taket, bulgariska Balkancar Podem som bland annat tillverkar kranar, socialrealistisk arketypisk östblocksreklam, och efter denna byggnad återfinns den en gång i hela Östberlin berömda Kosmetiksalon Babette med stora glasfönster, Babette som idag är en trendig bar, gatunummer 36, efterföljd av den minst lika berömda restaurangen och kaféet MOSKAU/MOCKBA, som

uppfördes 1961-1964 och vars skylt precis som Babettes står under kulturskydd. Och på denna gatstump fanns tidigare också blomsterhandeln Interflor, modebutiken Madeleine, och skoaffären Zentrum, företag som inte överlevde *die Wende*.

På andra sidan, efter Haus Berlin, ligger likaså ett bostadshus och ett stycke därifrån en låg paviljong med adress Karl-Marx-Allee 45, en paviljong som ingick i ett kluster av likartade byggnader ritade av Josef Kaiser, Walter Franek och Horst Bauer i början på 1960-talet, och i just den här paviljongen med stora fönster fanns under DDR-tiden galleriet Kunst im Heim; sedan 2008 galleriet Capitain Petzel efter ägarnas efternamn – en kvinna och en man som drivit gallerier i Köln respektive New York.

Invid paviljongen reser sig ett mycket stort bostadshus, nummer 39-41, vars tak sedan DDR-tiden kröns med de vita och röda jättebokstäverna **LKW Tatra MOTOKOV** som är en tjeckisk biltillverkare, och sedan följer en låg länga med bland annat den vietnamesiska restauranten Curcuma och krogen Alberts med kompletterande trottoarsservering (uppkallad efter Albert Einstein), och i denna länga med adress Karl-Marx-Allee 35 låg förut den klassiska DDR-serveringen Mokka-Milch-Eisbar, varpå Berolinastrasse från 1963 vinklar norrut, och ett snäpp in från gatan med adress Karl-Marx-Allee 31 reser sig det tretton våningar höga Rathaus Mitte, invigt 1998 på den plats där det utseendemässigt besläktade Hotel Berolina som byggdes 1961-1963 med trehundra sjuttiofem rum och restaurang tronade, innan det stängdes och revs 1995-1996.

Butiker-kaféer-barer-restauranger-frisörer-konstgallerier-daghem-kliniker: det är intressant att notera att man för sextio-sextiofem år sedan, när nya stadsdelar skulle byggas efter ett förödande krig, redan på ritbordet – klarsynt och med välvillig omsorg – planerade in dessa verksamheter i bostadsområdena, något som i sin tur möjliggjordes av planekonomi och statligt ägande; ljusår från dagens hysteriska strävanden efter total vinstmaximering.

Demokratiska Republiken Tyskland byggdes som ett folkhem. Men i kontrast till omtanken om medborgarna stod samtidigt murar och maktapparat, och det är mycket motsägelsefullt. Som om statsledningen styrdes av växande rädsla.

På nordsidan av Schillingstrasse ligger ett stort tungt hörnhus med tunnelbanenedgång och campingbutiken Camp som naturligtvis uppstått efter *die Wende*, och sedan följer en lång rad ljusa bostadshus med gatunumren 30 till 4, samtliga byggda 1962 och indragna ett stycke från gatan, fasad mot gräsmattor och lövträd, och även här märks tydligt att innehållet i kassakistorna krympt: enklare byggen, lägre standard, aningen trist.

- Jag har bott här sedan huset byggdes, säger en tant och sneglar på hans block, vill ni komma in och titta?

Och han följer damen, blommig klänning, finner innanmätet besläktat med jämngammal svensk HSB, månadshyra totalt femhundra sjuttio euro för sjuttiofem kvadratmeter, får dessutom veta att fasaden ursprungligen var betonggrå, och att den senare pryddes med dagens ljusa kakel för att detta och intilliggande hus skulle se snyggare ut, när maktens delegationer och deras gäster for längs med gatan. Fast officiellt kallades det isolering...

Och åter kommer en reflektion: han har blivit insläppt på gårdar och i trapphus, i allehanda lokaler-kontor-verkstäder-magasin och nu i en lägenhet utan att bli ifrågasatt, insläppt bara för att han visat intresse, och han undrar tyst för sig själv hur många svenskar i exempelvis Stockholm som skulle öppna dörren för en vilt främmande man, en utlänning i svart läderjacka...

Så står han på gatan igen, och efter denna rad slutar Karl-Marx-Allee ståndsmässigt med kongresshallen som numera heter BCC och Lärarnas Hus/Haus des Lehrers – det senare ett tolv våningar högt modernistiskt praktstycke av Henselmann från 1961-1964 – prytt med en väldig polykrom mosaik, varpå Grunerstrasse

ansluter från söder, uppkallad 1890 efter Justus Karl von Gruner (1777-1820), som var polispresident i Berlin och diplomat i Bern.

Mosaiken, och han höjer blicken, utsmyckningen löper runt hela huskroppen och är hundra-tjugofem meter lång, signerad socialrealisten Walter Womacka (1925-2010) som med denna fris prisar nyttan med utbildning, avbildar män, kvinnor, fredsduvor, forskare, barn som studerar, elektroner och atomer, provrör och laboratoriemiljöer, flicka som tittar i mikroskop, gosse som provar ett modellflygplans funktion plus röda fanor och soldat med kalashnikov. En hyllning till lärarkåren, och det är något som värmer! Som till exempel förklarar varför så många folkpartistiska svenska skollärare en gång vurmade för DDR. Fast soldaten skämmer bilden!

I dessa kvarter har gator dragits om och ändrat sträckning efter kriget, och på grönområdet något söder om Haus des Lehrers vid dagens Alexanderstrasse 19-23, tidigare Kaiserstrasse 29, låg den ortodoxa Kaisersynagogan – färdigställd 1869, och med skolbyggnad uppförd 1904; skadad under kristallnattens pogromer 1938, bombad och senare överschaktad för att ge plats åt ny bebyggelse.

Tvåhundra meter till vänster om Haus des Lehrers – med adress Grunerstrasse 20 – reser sig sedan 2007 det väldiga och från Düsseldorf kontrollerade varuhuset Alexa med hundraåttio butiker – *Das Shopperlebnis* – och sjuutton restauranger, och på denna plats låg tidigare polispresidiet där Gestapo slog ihjäl pappa Max Döblins släkting kompositören Leon Jessel 1941. Och längre ned kan man ana Röda Rådhuset med sitt sjuttiofyra meter höga torn, en bjässe från 1860-talet, krigsskadat men återställt.

På andra sidan, efter Berolinastrasse med adress Karl-Marx-Allee 33 ligger ännu en klassiker, premiärbiografen Kino International som uppfördes 1961-1963, stilmässigt besläktad med Kosmos, samma arkitekter, en ljus liggande parallelepiped där markvåningen är mindre än ovanvåningen, modernism inspirerad av

Bauhaus, och sedan några år ägd av den berlinska biografgruppen Yorck, följt av bostadshus och den lilla cykelbutiken Flöckner am Alex i en paviljong.

I bakgrunden, ett litet stycke in, och med gatuadress Karl-Marx-Allee 3 – tidigare Landsberger Strasse 43-47 – ligger det stora och skulpturalt utsmyckade Haus der Gesundheit i en kulturminnesmärkt men kraftigt moderniserad byggnad från 1913, ett hus som därmed är det äldsta på själva Karl-Marx-Allee, uppfört av Oscar Garbe med flera som varuhuset Haus am Zentrum, Garbe med det storslagna huset på Frankfurter Allee 40, och av varuhuset blev *Gesundheitszentrum* 1923 och poliklinik 1948, följt av privatisering efter *die Wende*, och idag med sjukhus och privata läkarmottagningar ingående i Sanakonglomeratet. Men 2014 kommer en förändring att ske när Sana flyttar den här delen av verksamheten till Marzahn, varefter en möjlig ny hyresgäst kan bli sjukkassan. Och bortom dessa komplex kan man ana Mercedes Benz Bank och Holiday Inns gröna neonskylt. Ett amerikanskt hotell i hjärtat av Östberlin, och det svindlar för ögonen.

Garbe har förresten nyligen satt ännu ett avtryck i Berlin sedan man 2012 hittade den bortglömda *kabarett*-teatern Kolibri i ett nergånget tre våningar högt gårdshus – byggt av Garbe 1905 och restaurang fram till 1919 – på Gartenstrasse 6 i Mitte, dåtida sup- och horgata, ett hus fyllt med trettio ton skräp och byggavfall. Kabarett:en stängdes antagligen av nazisterna före kriget, varefter byggnaden från 1955 och en tid framåt hyste en låssmed men fick totalförfalla på grund av oklara ägarförhållanden; något som parentetiskt hindrade många östberlinska hus från att renoveras under DDR-tiden.

En teater från tjugotalet – med väggmålningar och allt bevarat under skräpdrivorna! Det är alltså inte bara döda soldater-civilpersoner-blindgångare och ammunition från andra världskriget som påträffas när man gräver i Berlin.

Slutligen, som sista hus på gatan, och med adress Karl-Marx-

Allee 1, ruvar ett annat DDR-monument: Haus der Statistik, elva våningar högt och byggt 1968-1970 i den stil som kallas *Neue Sachlichkeit*, en veritabel grå betongkoloss som fyller ett helt – tillika stort – kvarter och ritat av arkitekterna Manfred Hörner, Peter Senf och Joachim Hörter, och här residerade – som namnet säger – den östtyska statistikmyndigheten, följt av nya räknenissar efter *die Wende*, tömt omkring 2008 och sedan dess en övergiven ruin, anskrämlig, totalt anskrämlig men *Gott sei Dank* med rivningsbeslut. Och det var – vill han minnas – här som fängelsescenerna i *Das Leben der Anderen* spelades in sedan Donnersmarcks team förbjudits filma i Hohenschönhausen.

Statistikhusets ena sida bildar hörn mot Otto-Braun-Strasse som just här och under DDR-tiden hette Hans-Beimler-Strasse, och som fick sitt nuvarande namn 1995 efter den socialdemokratiska motståndsmannen Carl Otto Braun (1872-1955), och detta senaste namnbyte var liksom så många andra politiserat, eftersom namnföregångaren och motståndsmannen Hans Beimler (1895-1936) var kommunist, Spanienkämpe och medlem i Thälmannbrigaden. Alltså en socialdemokratisk antinazist mot en kommunistisk antinazist, och det är ett läggspel helt utan proportioner, ett spel som dessutom sammanlagt måste ha krävt tusentals politiker- och byråkrattimmar; *auf Kosten des Volkes*. Som om det inte funnes viktigare saker att utträta i den ekonomiskt bankrutta huvudstaden, där myndigheterna till exempel just beslutat att alla hotellövernattande besökare från och med januari 2014 ska betala fem procent av boendekostnaden i extra skatt, för att rädda stadens finanser. Alltså borde alla dessa beslutsfattare istället ges riktiga arbetsuppgifter; kanske i den eftersatta klottersanerande renhållningssvängen.

Thälmannbrigaden bär för övrigt sitt namn efter Ernst Thälmann, presidentkandidat vid valen 1925 och 1932, anklagad för delaktighet i Riksdagshusbranden 1933, frikänd men dödad av nazisterna 1944.

Precis här där Otto-Braun-Strasse och Grunerstrasse nära nog möter varandra upphör Karl-Marx-Allee – *ehemalige* Stalinallee, vars fortsättning heter Alexanderstrasse – instrålande från söder och efter en rät vinkel – och på andra sidan trafikljusen börjar så Alexanderplatz, och därmed har han nått terminus.

Alexanderstrasse, namngiven 1819 efter tsar Alexander I, från 1739 benämnd An der Contrescarpe am Stelzenkrug, *contrescarpe* efter befästningsverk och Stelzenkrug efter ett värdshus, Alexanderstrasse som sammanbinder dagens Karl-Liebknecht-Strasse med Brückenstrasse som fick sitt namn 1825 efter Jannowitzbron som uppkallades efter den bomullsfabrikant som finansierade bygget över Spree 1822, Brückenstrasse i den förutvarande sovjetiska sektorn, Brückenstrasse där Weimar-republikens hedonistiska livsstil återfötts med KitKatClub, grundad 1994 och med flera bakomliggande adresser sedan dess, fetischklubben där gästerna – hetero som homo – uppmanas att knulla med varandra i lokalen och som lånat sitt namn från Isherwood och *Cabaret*, som i sin tur hade Eldorado på Motzstrasse 15 – stängt av nazisterna – som förebild; en förkrigsbyggnad som idag har gatunummer 24, belägen i den tidigare amerikanska sektorn, och som bland annat rymmer en butik med ekologiska livsmedel. I kvarter som allt sedan mellankrigsåren härbärgerat erotiska etablisseman, idag med en hård – ofta nazifixerad – homosexuell S/M-scen; *Gewaltsex und Uniformen*.

Utvikningen om Motzstrasse – uppkallad efter en preussisk finansminister 1870 – har en förklaring. Det berlinska nöjeslivet cirklade nämligen inte bara kring Alexanderplatz utan vibrerade även i andra stadsdelar, och just på Motzstrasse kunde man av och till skymta både Brecht och Döblin – allra helst som Döblins goda vän författarinnan Else Lasker-Schüler bodde på det alltjämt existerande Hotel Sachsenhof 1924-1933, ett hotell som ungefär vid samma tid även hyste dramatikern och författaren Walter Hasenclever, poeten Theodor Däubler och konstnären Oskar

Kokoschka; varefter Erich Kästner nyttjade det som en av miljöerna i *Emil und die Detektive*. Och idag putsat i en fruktansvärd karamellröd nyans, som en smocka mot synnerven.

Grön gubbe, grön gubbe, och han tar övergångsstället med språng, runt om honom mobilskrikare och latterusare med pappmugg i farten, jeans och korta kjolar, sneakers och högskaftade svarta damstövlar, skinnjackor, överallt unga kvinnor i de plötsligt så trendiga små knuttejackorna, combatkängor och piercade ögonbryn, dagsljuset viker efter lång dags vandring mot begynnande svärta, bankpalats på hörnet, ännu ett Humana med second hand, Berliner Zeitung kröner ett höghus, jättevaruhuset Saturn och Kaufhof och skyskrapahotellet Park Inn rakt fram, TV-tornet som en metallisk manslem byggt tekniskt född ur ett senare tiders fitness center och på väg mot gud, målgång och Alex, målgång och den polycentriska stadens ostliga nav, proletariats skrotade diktatur insvept i för butiksägarna profitgivande kläder framställda av kemikalieförgiftade bengaliska textilarbetare, eller av kinesiska straffångar vars njurar först stulits med regimens goda minne och exporterats till feta västerlänningar på kliniksemester i Dubai, det anständiga livet är en syndfull chimär, Tyskland-Tyskland-bleka-moder för att citera Brecht, och han minns att kollegan Snoy berättade att han bajsade på sig när han som femtonåring tvingades hantera en luftvärnspjäs och såg ett brittiskt flygplan närma sig, och han minns att den avlägsne släktingen Michel – skakande av vanmakt – gick med i kommunistpartiet när han insåg att han inte kunde släppa ut en grupp skrikande-gråtande-bönande judiska barn ur en låst godsvagn, kulturnation, kulturnation, men nu råder kapitalets demokratiska frihet, *sei glücklich, sei glücklich*; folkmajoriteten har bestämmanderätt. Då som nu.

Alex, Alex – alla tyska torgs torg, djurhållning och militära övningar, gradvis bebyggt och urbaniserat från 1700-talet och

framåt, namnbytt från Paradeplatz till Alexanderplatz 1805, fabriker-magasin-bostäder, gatustrider under marsrevolutionen 1848 – då Theodor Fontane var med och byggde barrikader, varpå manufaktur och militär vek för hyresfastigheter och handelshus, vilket under 1800-talets sista decennier skapade ett riktigt storstadstorg med varuhus som Tietz och Wertheim, butiker och näringsställen som det stora Aschinger, och 1882 stod järnvägsstationen klar och några decennier senare grävdes för tunnelbanan. Det blev Weimarrepublik och fortsatt byggande, och nu ritade dåtidens stjärnarkitekt Peter Behrens Berolinahaus och Alexanderhaus – båda uppförda med amerikanskt kapital med kontor-butiker-serveringar-nöjesställen, och sedan följde Günther Nentwicks kontorshus, varefter tyskarna startade sitt andra stora krig och smälte ner Berolinastatyn för att tillgodose rustningsindustrins behov av metaller, samtidigt som Hitler lät anlägga enorma skyddsrum under torget, som slutligen bombades sönder och samman av de allierade i början av april 1945.

Förutom Röda Rådhuset överlevde ett fåtal byggnader, alla svårt skadade och renoverade under det följande decenniet: den medeltida Mariakyrkan (ombyggd på 1890-talet av samme Blankenstein som uppförde brandstationen vid Weberwiese), och vidare Berolinahaus, Alexanderhaus och Nentwicks kontorshus, som senare gavs namnet Minolhuset efter ett bensinbolag, och i detta hus låg också det sovjetiska biblioteket, varefter hela blocket revs på 1960-talet.

Åren efter kriget och fram till omkring valutareformen 1948 – då D-mark och DDR-mark ersatte riksmark – var Alexanderplatz centrum för en omfattande svartabörshandel, och ungefär samtidigt påbörjade DDR-myndigheterna sitt storskaliga uppbyggnadsprogram som gav torget helt nya hus som det sjutton våningar höga Haus des Reisens (1969-71) med statlig resebyrå och flygbolaget Interflug på den gamla Minoltomten, granne med tio våningshuset Haus der Elektrotechnik (1967-69) rymmande ministeriet för elektronik och optikföretaget Zeiss, varuhuset HO-

Centrum-Warenhaus ritat av Josef Kaiser och färdigställt 1970, och slutligen det hundratjugofem meter höga statliga hotellet Stadt Berlin – med tusensex rum – från samma år. Idag amerikanska Radisson Park Inn.

Vidare byggdes här Rathauspassagen (1967-72), belägen mellan Rathausstrasse, Jüdenstrasse och Grunerstrasse, ett komplex med lägenheter, läkare, daghem, bowlinghall, post, restaurang och butiker som till exempel Haus der Mode.

Efter *die Wende* kom nästa stora förändringsvåg då åtskilliga byggnader köptes upp och byggdes om av västliga företag, fastigheter som idag huvudsakligen rymmer banker, kontor och en till synes nästan oöverskådlig mängd multinationella butiker och näringsställen – de flesta med umbärliga damkläder, smink och amerikaniserad snabbmat. Och det enda etablissemang han faktiskt saknar är gamla Goldbroiler där man åt *Brathähnchen* och drack bulgariskt rödvin för ett par mark, och *broiler* torde för övrigt vara ett av de synnerligen få amerikanska ord som vunnit inträde i DDR-språket – parentetiskt redan på 1960-talet.

Det fanns en upphöjd värdighet – om än litet klinisk – över DDR-tidens Alexanderplatz men idag härskar blott köpenskap och banalt tingel-tangel, och han kan inte undgå att jämföra gårdagen med detta samtidsstycka försök att imitera Manhattan. Och utfallet talar knappast till det moderna Alexanderplatz fördel. Lika enahanda som en Hennes&Mauritzbutik varhelst på jorden den befinner sig.

Och så finner han en butik med vinavdelning, beslutet är lätt, en flaska att medföra till vistet på Schivelbeiner Strasse, vin att dricka till något hämtat från Dirty Harrys pizzeria på samma gata, Harry som naturligtvis inte alls heter Harry utan som är turk från östra Anatolien, kanske hans lövtunna med tomater, gorgonzola, hyvlad hårdost och riven parmesan, vill kunna sitta hemma vid

bordet i strumplästen efter en dag på gatorna, och han väljer en röd och torr Dornfelder från Saale-Unstrut, en riktig *Preisknüller* för femochnittionio, och *Dornfelder* är en tysk druva framtagen i Württemberg 1955, och Saale-Unstrut har alltid varit Tysklands östligaste vindistrikt, ligger mellan Halle och Weimar, och här föddes – å propos skrivande – Hedwig Courths-Mahler (1867-1950) som gav världen de första pigromanerna, man av folket och kvinna av börd, och hon hann med tvåhundraåtta dylika lättviktiga-klichéiga skildringar, alla präglade av en konservativ syn, och själv var hon oäkta dotter till en marketenterimadam och en flodskeppare, blev dessutom med tiden *Förderndes Mitglied der SS*, idag skulle vi nog säga ”sponsor”, men hon vägrade dock att anpassa böckernas innehåll efter den nationalsocialistiska ideologin och levde senare åtskilliga år i Berlin; på Dönhoffstrasse 11 i öst, namngiven efter en politiker och diplomat, och på Knesebeckstrasse 12 i väst, namngiven efter en politiker och militär, och han läser på etiketten: *Winzervereinigung Freyburg-Unstrut, Deutscher Qualitätswein, Amtliche Prüfungsnummer 001-207-12, Erfahrung aus über 1000 Jahren Weinbau, modernste Kellertechnik und höchste Qualitätskriterien gehen in unserer Winzervereinigung eine perfekte Liasion ein.*

Fast tusen års erfarenhet låter i mäktigaste laget. Dock vet han att man tillverkat sekt i Freyburg sedan 1856, och att man fortfarande producerar den bubblande – en gång östtyska – festdrycken ”Rödluvan”; torr som halvtorr, pris omkring fyra euro.

Hemgång, hemgång, vinflaskan i en plastkasse, kameran dinglande runt halsen, mot underjorden och tunnelbanan till Schönhauser Allee, U2, orange linje öppnad 1914, riktning Pankow, ”grannperrongen” med dagens linje U8 var parentetiskt en stängd spökstation under tjugoåtta år eftersom den linjen gick från väst till väst under öst, snabba steg, han vet vad han har att göra, vet vad som väntar – och han vet också att när arbetet med

det ännu inte skrivna är färdigt om, kanske, ett halvår kommer den långa gatan från Alt-Friedrichsfelde till Alexanderplatz redan att vara fläckvis annorlunda, hus har rivits eller renoverats, nya har byggts, verksamheter har stängt, verksamheter har tillkommit, och därmed blir texten i vardande en dokumentation från en höstdag 2013, en dag med från sensommaren kvardröjande värme. Jämte en bild av ett planerat folkhem som startade med goda ambitioner men där oändligt mycket blev det goda hemmets motpol: för att statsledningen inte medgav frihet, för att banden till Sovjetunionen var för starka, för att USA och Västtyskland hela tiden undergrävde; i terrorbalansens namn. Det fanns till och med ett beslut i Författningsdomstolen (1973-07-31) om att Förbundsrepublikens regering skulle göra allt för att de facto ”avskaffa” – *abzubauen* – DDR. Alltså: det vulgära hatet som en del av den goda västliga staten.

Människor i trängsel, upp och ner för trapporna, kiosker och snabbmat, stationen är enligt polisen den farligaste platsen i Berlin, rån-överfall-misshandel, enstaka äldre män bär fortfarande omiskännliga kläder från DDR-tiden, utslitliga jackor av vinylartat svart *Kunstleder*, syntetkavajer med breda slag, enkelbiljett tvåochfyrtyo, pengar i automaten *und dann entwerten*, oändligt många pillar på sina små elektroniska apparater – som rymde de hela livet; själv tänker han på Stalins öra. Och på att resten av diktatorn förvandlats till djurfigurer på gräsmattorna i Tierpark. Däribland, enligt uppgift, en räv och eventuellt också ett envist åsnefö. Dessutom finns en keramisk replik av det beramade örat – som askkopp – att köpa för en ful och i Österrike ritad europeisk tia.

Sedan skrattar han högt. Anteckningsboken brinner i jackfickan. Det är bara att ta sats.

./.

C-J Charpentier är filmregissör i antropologi bosatt i Skåne – med Afghanistan, Bortre Asien, Berlin och motorcyklar som tunga intressen. Han har skrivit ett fyrtiotal böcker, och på Berlinhyllan återfinns:

Frihetens enklav. Dagar i Berlin (1983)

Berlin Schivelbein – utsikter från östlig gata (2010)

Widebum, Widebum. Anteckningar kring Alfred Döblins adresser (2012)

Om östra Tyskland och trädgårdstomtens födelse handlar *Mullah Omars flykt* (2011).

C-J:s senaste bok heter *Jakten på Harry Lime* (2013) – om filmen *Den tredje mannen* och Wien; med efterkrigsåren vägda mot nutid.

